

librA.I.
libraries for A.I. literacy

HANDBOEK

Artificiële intelligentie in openbare bibliotheken
inzetten voor media- en informatiegeletterdheid,
een methodiek

AUTEURS: Anita Veckalne, Anna Bartłomiejczyk, Emils Rotgalvis, Erika Gebruers, Ginta Zalcmane, Hendrik Nolde, Ieva Petersone, Ieva Velberga, Iva Junakovic Prazen, Nassima Noufail, Pieterjan Moeys, Tomasz Muras

NEDERLANDSE VERTALING: Erika Gebruers, Pieterjan Moeys , ChatGPT (GPT-5.5 Pro)
AIA PAI Se Hin R ChatGPT (GPT-5.5 Pro) v1.0

DESIGNER: Sandra Kastl

PROJECTACRONIEM: LIBRA.I.

PROGRAMMA: Erasmus+

TYPE: KA220-ADU – Cooperation Partnerships in Adult Education

PROJECTLEIDING: Goethe-Institut Brussels

CONSORTIUMPARTNERS:

Biblioteka Miejska w Łodzi (Polen)

Muntpunt (België)

Latvijas Nacionālā bibliotēka (Letland)

FARI, Université libre de Bruxelles (België)

WERKPAKKET: WP4 – Methodiek en Digitaal Platform

PROJECTDUUR: November 2024 – oktober 2026

HANDBOOK: Het gebruik van artificiële intelligentie voor media- en informatiegeletterdheid in openbare bibliotheken © 2026 by Anita Veckalne, Anna Bartłomiejczyk, Emils Rotgalvis, Erika Gebruers, Ginta Zalcmane, Hendrik Nolde, Ieva Petersone, Ieva Velberga, Iva Junakovic Prazen, Nassima Noufail, Pieterjan Moeys, Tomasz Muras is gelicentieerd onder CC BY-SA 4.0. Bekijk de licentie op <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.nl>

SAMENVATTING

De LIBRA.I.-methodiek is samen ontwikkeld door bibliotheekprofessionals en AI-experts. De methodiek helpt openbare bibliotheken om in te spelen op de uitdagingen en kansen van kunstmatige intelligentie in het medialandschap van vandaag.

Dit handboek biedt een praktisch en flexibel kader om AI te verwerken in activiteiten van de organisatie. Het bouwt voort op de ervaring uit de train-de-trainer-sessies binnen het project, op de deskundigheid van bibliothecarissen als betrouwbare gidsen in informatie, en op de technische en ethische kennis van AI-specialisten.

De methodiek biedt geen vaste tools. In plaats daarvan stimuleert ze een flexibele aanpak waarin de gebruiker centraal staat. Zo kun je activiteiten aanpassen aan je lokale context en aan je doelgroepen. Via een duidelijke en toegankelijke reeks modules helpt de methodiek je om AI te begrijpen, bestaande werkvormen aan te passen en nieuwe leerervaringen voor inwoners te ontwikkelen.

De LIBRA.I.-methodiek is getest in drie openbare bibliotheken. Ze helpt bibliotheken om hun rol als inclusieve leerplekken te versterken. Ook ondersteunt ze inwoners om kritisch om te gaan met mediaomgevingen waarin AI een steeds grotere rol speelt. De methodiek is ontwikkeld voor openbare bibliotheken, maar kan ook worden gebruikt door docenten en andere professionals die met inwoners werken in leer- en gemeenschapscontexten.

HOE JE DEZE METHODIEK GEBRUIKT

De methodiek bestaat uit een reeks thematische blokken. Je kunt die stap voor stap doorlopen of los van elkaar gebruiken. Je kunt vrij tussen de onderdelen bewegen en de blokken kiezen die het best passen bij je behoeften, je ervaring en je lokale context.

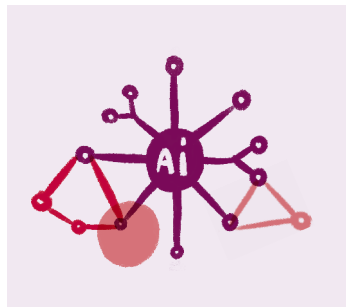
De blokken begeleiden je door het hele proces: van een basisbegrip van AI opbouwen tot de behoeften van doelgroepen in kaart brengen, bestaande activiteiten aanpassen en nieuwe leervormen ontwikkelen. Ze helpen je ook om samen te werken met partners en andere betrokkenen, en geven handvatten om veranderingen binnen de organisatie goed te begeleiden. Elk blok verwijst naar extra bronnen en praktische materialen, zoals kant-en-klare lessen, printmaterialen en praktijkvoorbeelden. Je kunt die direct gebruiken of aanpassen aan je eigen context.

Deze methodiek schrijft geen vaste oplossingen voor. Ze biedt juist een kader om te experimenteren, samen te werken en voortdurend te blijven leren. Bibliothecarissen en andere gebruikers worden aangemoedigd om hun aanpak te testen, erop te reflecteren en die verder te verbeteren op basis van feedback van deelnemers en nieuwe technologische ontwikkelingen.

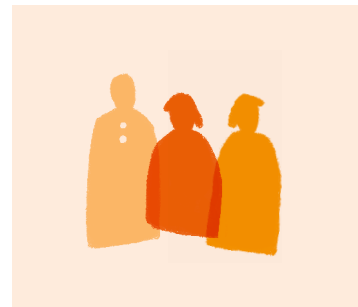
Naast de kernmethodiek bevat dit handboek een addendum met extra handvatten voor community building. Dit helpt je om netwerken, uitwisseling en samenwerking rond AI en media-wijsheid te stimuleren. Of je het handboek nu gebruikt als individu, als team of als onderdeel van een training: het doel is om bibliotheken en andere leerpartners te versterken als inclusieve plekken waar inwoners ondersteuning krijgen om AI in het dagelijks leven te begrijpen, te gebruiken en er kritisch mee om te gaan.

BLOK #1
BEGIN JE REIS HIER!

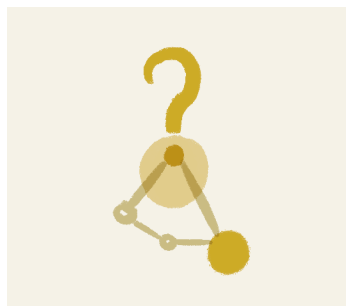
BLOK #2
BEGIN BIJ DE BASIS!

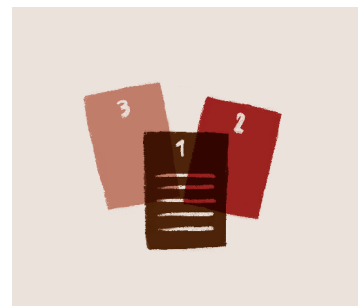
BLOK #3
KEN JE PUBLIEK!

BLOK #4
**GEBRUIK ONZE ERVARING VOOR
JOUW ACTIVITEITEN!**

BLOK #5
**VERSTERK BESTAANDE ACTIVITEI-
TEN!**

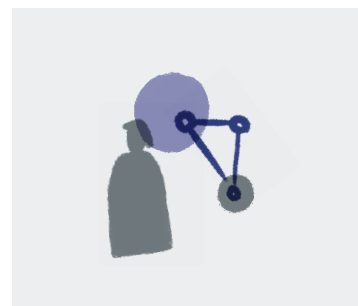
BLOK #6
PAS ONZE LESPLANNEN AAN!

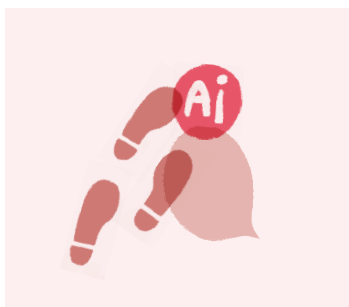
BLOK #7
**GA IN GESPREK MET JE
BELANGHEBBENDEN!**

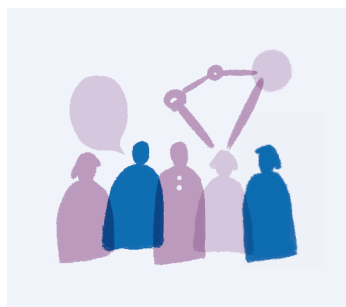
BLOK #8
**WEES VOORBEREID
OP VERANDERING!**

BLOK #9
**ZET MENSELIJKE INTELLIGENTIE
EERST!**

BLOK #10
ZET JE EERSTE STAP!

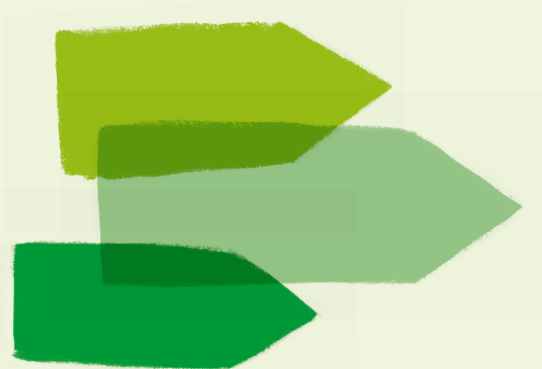

ADDENDUM I
**HOE BOUW EN ONDERHOUD JE EEN
COMMUNITY?**

ADDENDUM II
PRINTMATERIAAL

BLOK #1: BEGIN JE REIS HIER!

IN DIT BLOK LEGGEN WE UIT WAT LIBRA.I. IS, WAAROM WE DEZE METHODIEK HEBBEN ONTWIKKELD EN HOE JE ERMEE KUNT WERKEN OP EEN MANIER DIE PAST BIJ JE EIGEN BIBLIOTHEEK EN JE EIGEN TEMPO.

Hallo en welkom bij LIBRA.I.!

We zijn blij dat deze methodiek je heeft bereikt. We hopen dat je iets herkent van wat wij voelden toen we in 2024 met dit project begonnen: het gevoel aan het begin te staan van een grote ontdekkingstocht rond kennis en praktijk van AI-geletterdheid.

Wat is LIBRA.I.? De naam van ons project brengt 'LIBRARIES' (bibliotheken) en 'ARTIFICIAL INTELLIGENCE' (AI) samen. Dat lijken op het eerste gezicht misschien twee aparte werelden, maar ze zijn steeds meer met elkaar verweven. Zoals je merkt, is AI snel en zonder veel uitleg ons dagelijks leven binnengekomen. Het ene moment probeerden we nog grip te krijgen op vragen rond digitale vaardigheden en mediawijsheid. Het volgende moment spraken we al over generatieve tools die tekst, beelden en nog veel meer kunnen maken, alsof het uit het niets komt.

Maar inmiddels weten we dat het veel ingewikkelder ligt. Als we het over AI hebben, hebben we het ook over bronnen, ethiek, betrouwbare informatie, algoritmen, de invloed op ons dagelijks leven en nog veel meer. Precies daar komen bibliotheken in beeld.

**LIBRA.I. BEHOORT TOT DE EERSTE PROJECTEN IN DE EUROPESE UNIE
DIE AI-GELETTERDHEID BEKIJKEN VANUIT BIBLIOTHEEKPERSPECTIEF.**

Als hoekstenen van democratie, informatie en levenslang leren bieden bibliotheken een uniek perspectief. Daarom zijn het geschikte plekken om AI te verkennen. Begrijpen wat AI is, wat het doet en wat het niet kan, in een inclusieve en betrouwbare omgeving, is belangrijk om met dit nieuwe hulpmiddel om te gaan en passende vaardigheden op te bouwen. Of een bezoeker er uiteindelijk voor kiest om nooit meer met AI te werken of AI juist een vaste plek in het leven geeft: bibliotheken kunnen helpen om die keuze bewust te maken.

De reis waaraan je begint, hebben wij, bibliotheekspecialisten en AI-experts uit Letland, België en Polen, al afgelegd. We hebben onze ervaring zorgvuldig gedocumenteerd: van het in kaart brengen van de behoeften van bibliotheken en het organiseren van leergroepen tot het ver-

kennen van hoe bibliotheekmedewerkers trainers in AI-geletterdheid kunnen worden in hun werkgebied. Je kan ons voorbeeld volgen, leren van onze ervaringen en er hopelijk op voortbouwen.

Deze methodiek bundelt onze inzichten, ervaringen en praktische handleidingen om trainingen voor AI-geletterdheid in bibliotheken in heel Europa in de praktijk te brengen. Het maakt niet uit of je de enige medewerker bent van een kleine bibliotheek of deel uitmaakt van een organisatie met honderden bibliotheekprofessionals. Jij kunt binnen je organisatie een ambassadeur worden voor AI-geletterdheid. En wij helpen je daarbij. Deze methodologie is gebaseerd op de ervaringen van bibliothecarissen van de Nationale Bibliotheek van Letland, Muntpunt in Brussel en MEMO Mediateka in Łódź, waarbij het FARI – AI for the Common Good Institute en het Goethe-Institut Belgium ons consortium en team compleet maken.

De methodiek die we wilden maken is anders dan de handboeken die je misschien kent. We nodigen je uit om hier te beginnen, bij **BLOK #1**, zodat je kennismaakt met het idee en de doelen achter ons project. Daarna kun je zelf bepalen welke richting je uitgaat. We hebben elk hoofdstuk bewust een titel gegeven die uitnodigt tot actie. Kies gerust het blok waarvan de titel je het meest aanspreekt als startpunt. Elk hoofdstuk kan een korte verwijzing naar het vorige blok bevatten, maar de hoofdstukken kun je in het algemeen goed zelfstandig lezen. In de hoofdstukken vind je verwijzingen naar de andere blokken, met een korte uitleg van wat je daar kunt vinden. De volledige methodiek bestaat uit 10 blokken, een gids voor community building en meerdere materialen die je kunt printen en gebruiken.

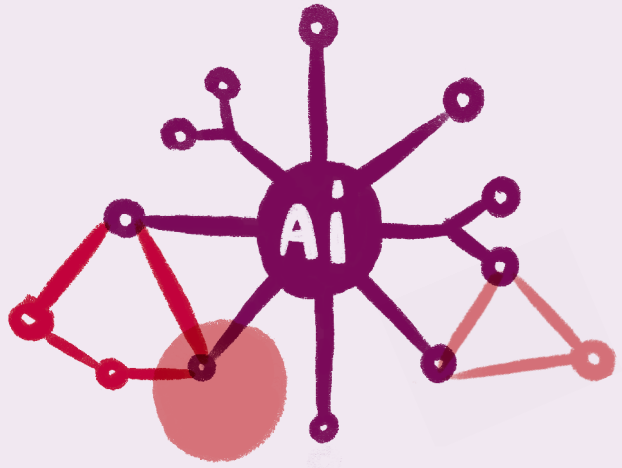
Deze structuur geeft je ruimte en vrijheid om de informatie te vinden die voor jouw situatie het meest relevant is en om alleen te gebruiken wat jij het nuttigst vindt. Het beeld van bouwstenen kwam meermaals in het LIBRA.I.-project op verschillende manieren terug. Daarom voelde het ook logisch als basisstructuur voor onze methodiek. Terwijl je van hoofdstuk naar hoofdstuk gaat, hopen we dat je je een verzamelaar voelt: je neemt elk blok mee als een waardevolle bron om zelf iets mee te bouwen.

Hoe ziet jouw LIBRA.I.-reis eruit? Kies je voor een route van A naar B en doorloop je de hele methodiek? Of begin je met thema's als community building en het bereiken van belanghebbenden? Misschien kies je de praktische route: van algemene kennis over AI naar het bereiken van je ideale doelgroep en het aanpassen van lesplannen. De keuze is helemaal aan jou, maar we begeleiden je bij elke stap. Ook de vraag wat je ermee bouwt, ligt helemaal open. Misschien verzamel je genoeg bouwstenen om een brug te bouwen voor de mensen in je werkgebied. Misschien bouw je een veilige vesting om te leren. Of gewoon een poort naar de brede digitale ruimte, waar bibliotheken nog altijd een grote rol spelen om mensen veilig de weg te wijzen.

Welke route je ook kiest, we hopen dat je aan het einde van je pad meer kennis hebt, je zekerder voelt in de steeds veranderende digitale omgeving en, niet minder belangrijk, gesterkt bent om zelf en samen met de mensen in je werkgebied te leren en deze nieuwe digitale vaardigheden te delen. Vooral willen we je aanmoedigen om je eigen reis hier te beginnen. We hopen dat je na het lezen van onze ervaringen goed voorbereid voelt om dat te doen.

BLOK #2: **BEGIN BIJ DE BASIS!**

IN DIT BLOK BEGINNEN WE BIJ DE BASIS VAN AI, ZODAT JE BEGRIJPT HOE DEZE SYSTEMEN WERKEN EN HOE JE WEL-OVERWOGEN KEUZES KUNT MAKEN BIJ HET GEBRUIK ERVAN.

Om ons LIBRA.I.-traject te beginnen, starten we bij de basis. Dit hoofdstuk geeft je een basisbegrip van hoe AI data verwerkt. Ook leggen we uit hoe jij als bibliotheekmedewerker op een ethische manier met deze systemen kunt omgaan, de risico's kunt beperken en tegelijk een betrouwbare hoeder van kennis kunt blijven.

WAT IS ARTIFICIËLE INTELLIGENTIE?

Als je in een bibliotheek werkt, is de kans groot dat je al op het snijvlak van informatie, technologie en mensen werkt. AI wordt steeds meer onderdeel van dit landschap. In de kern verwijst AI naar computersystemen die grote hoeveelheden informatie kunnen verwerken, patronen herkennen en resultaten genereren: van vragen beantwoorden en documenten samenvatten tot het organiseren en beschrijven van informatie-inhouden. Anders dan traditionele zoekmachines, die terugvinden wat al bestaat, kunnen AI-systemen informatie interpreteren, samenbrengen en zelf iets produceren. Daardoor zijn ze krachtig, maar verdienen ze ook een kritische beoordeling. Voor bibliotheekprofessionals is niet alleen belangrijk hoe AI achter de schermen werkt, maar ook wat AI met informatie doet, voor wie het systeem werkt en waar het tekortschiet. Dezelfde kritische blik die je gebruikt voor bronnen, metadata, privacy en toegang is hier ook nodig.

AI IN DE PRAKTIJK: WAT JE AL HEBT GEZIEN EN WAT ERAAN KOMT

Je bent AI waarschijnlijk al vaker tegengekomen dan je denkt. Denk aan de chatbot op een bibliotheekwebsite, het aanbevelingssysteem dat “vergelijkbare titels” suggereert of de vertaaltool waarmee een bezoeker door je catalogus navigeert. Dit zijn allemaal voorbeelden van AI in actie. Buiten de bibliotheek speelt AI een rol in medische diagnostiek, contentmoderatie, wervings- en selectieprocessen en stadsplanning. Als je zicht hebt op deze brede waaier aan toepassingen, zie je AI niet als een toekomstig concept, maar als een actieve kracht in de informatieomgevingen waarin jij en je gebruikers elke dag navigeren.

NOODZAKELIJKE VOORWAARDEN VOOR HET BOUWEN VAN AI-SYSTEMEN

AI-systemen ontstaan niet zomaar. Ze hebben een duidelijk afgebakend probleem nodig, grote hoeveelheden data van goede kwaliteit, technische infrastructuur en vooral menselijke expertise en toezicht. Er zijn ook duidelijke afspraken nodig over beheer en verantwoordelijkheid. Iemand moet bepalen wie verantwoordelijk is, beslissingen documenteren en ervoor zorgen dat het systeem ook op langere termijn ethisch en juridisch verantwoord blijft. Als bibliotheekmedewerker die een AI-tool beoordeelt of wil inzetten, zijn het precies deze vragen die je aan elke AI-aanbieder of instelling moet stellen.

WAAROM AI-GELETTERDHEID BELANGRIJK IS

AI-geletterdheid betekent dat je begrijpt wat een AI-systeem doet, wat het niet kan en waar het fouten kan maken. Voor bibliotheekmedewerkers is dat geen bijzaak. Je helpt mensen nu al om informatie kritisch te beoordelen. AI-output – of het nu gaat om een antwoord van een chatbot, een vertaald document of een gegenereerde samenvatting – is óók informatie. Die brengt dezelfde risico's mee van bias, fouten en manipulatie als elke andere bron. Je gebruikers ondersteunen bij AI-geletterdheid sluit dus logisch aan bij het werk dat je al doet rond informatievaardigheden.

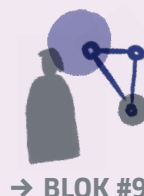
DE RISICO'S VAN AI

- Bias en discriminatie, veroorzaakt door eenzijdige data of foutieve aannames.
- Gebrek aan transparantie en uitlegbaarheid, waardoor het moeilijk is om AI-gestuurde beslissingen te begrijpen of aan te vechten.
- Schendingen van privacy en gegevensbescherming, vooral bij het verwerken van gevoelige of persoonlijke data.
- Te veel vertrouwen in geautomatiseerde systemen, waardoor menselijk oordeel en menselijke verantwoordelijkheid kunnen afnemen.
- Veiligheidsrisico's en misbruik: manipulatie, surveillance of schadelijke toepassingen.
- Sociale en milieu-effecten, waaronder baanverlies, ongelijkheid en hoog energieverbruik.

Meer informatie over risico's die met informatie te maken hebben, vind je in **BLOK #9**.

HOE AI DE CULTURELE SECTOR BEÏNVLOEDT

AI geeft steeds meer vorm aan de culturele sector. Bibliotheken zijn daarbij een belangrijke plek waar kansen en verantwoordelijkheid samenkomen. Traditioneel zijn bibliotheken betrouwbare publieke instellingen: ze zorgen voor toegang tot kennis, bewaren cultureel erfgoed en onder-

→ **BLOK #9**

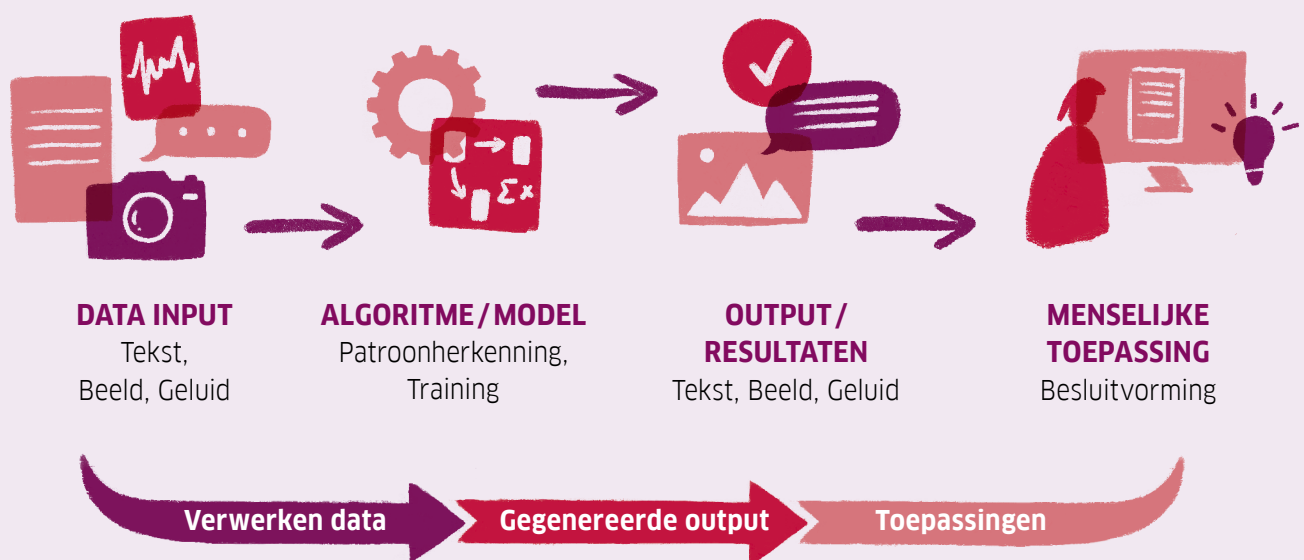

steunen onderwijs en onderzoek. AI-technologieën beïnvloeden nu ook hoe bibliotheken deze taken uitvoeren. Bibliotheken krijgen ook te maken met vragen over beleid, verantwoordelijkheid en vertrouwen. Als instellingen die werken vanuit publieke dienstverlening en verantwoording moeten bibliotheken transparant zijn over hoe AI-tools worden gekozen en gebruikt. Ze moeten de privacy van gebruikers beschermen en menselijk toezicht behouden bij besluitvorming. De rol van bibliotheekmedewerkers verandert: zij beheren niet alleen collecties, maar bemiddelen ook kritisch tussen gebruikers en AI-systemen, ondersteunen AI-geletterdheid en pleiten voor ethisch gebruik van technologie in de culturele sector.

In het algemeen verandert AI bibliotheken, zowel technologisch als maatschappelijk. De impact hangt niet alleen af van de tools die je inzet, maar ook van de waarden, het beleid en de professionele praktijk die de invoering sturen. Als AI aansluit bij de kernprincipes van bibliotheken – zoals toegang, gelijkwaardigheid, diversiteit en publiek vertrouwen – kan AI de culturele sector ondersteunen en tegelijk de rol van bibliotheken als hoeders van kennis in het digitale tijdperk versterken.

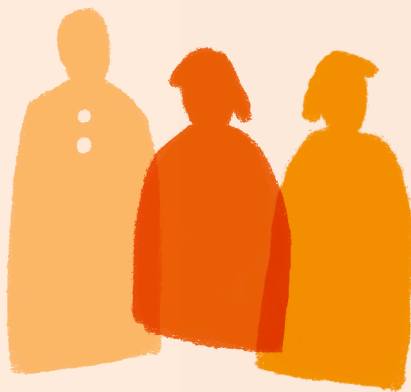

HOE AI WERKT: VEREENVOUDIGD PROCES

AI-systemen verwerken gegevens en genereren resultaten die door mensen worden gebruikt.

BLOK #3: **KEN JE PUBLIEK!**

In dit blok delen we hoe wij naar onze doelgroep kijken: hun behoeften, vaardigheden en dagelijkse situatie. Zo kun je activiteiten ontwerpen die in de praktijk echt werken.

In dit blok bespreken we hoe belangrijk het is dat je de doelgroep kent met wie je wilt werken. Elke bibliotheek die deelnam aan het LIBRA.I.-project werkte met andere doelgroepen en AI-contexten, zoals jongvolwassenen, senioren, makers en verhalenvertellers. Dat betekende: van eerste aannames over deelnemers aan onze workshops naar het organiseren van praktische sessies tot het bereiken van de doelgroep, zowel fysiek als via de informatie die we aanbieden. Daarom kunnen we met vertrouwen zeggen dat inzicht in je publiek – hun behoeften, digitale vaardigheden en ervaring – hand in hand gaat met het vinden van de beste vorm en inhoud voor elke activiteit.

BEGIN BIJ JEZELF: CAPACITEIT EN MIDDELEN

Voordat je een mogelijke doelgroep analyseert, moet je eerst je eigen capaciteit in kaart brengen. Wat zijn je sterke punten? Welke onderwerpen liggen professioneel en persoonlijk dicht bij je? Over welke onderwerpen kun je met vertrouwen spreken? Met welk type doelgroep heb je ervaring? Heb je ervaring met lesgeven? Misschien voel je je prettiger bij een-op-een-gesprekken of bij andere werkvormen. Niet elke begeleider kan met elke doelgroep werken. Daarom is het belangrijk dat je zicht hebt op de middelen die je tot je beschikking hebt, zoals tijd, kennis, technische ondersteuning, ruimte, communicatiekanalen en mankracht. Het is ook belangrijk om te zien waar samenwerking met anderen mogelijk is. Samenwerking helpt je om doelgroepen te bereiken die anders lastig toegankelijk zijn.

DIRECTE EN INDIRECTE DOELGROEP

Bij het plannen van een activiteit is het belangrijk onderscheid te maken tussen de directe en indirecte doelgroep.

- De directe doelgroep bestaat uit mensen die je rechtstreeks aanspreekt en betreft bij een specifieke bijeenkomst of activiteit.
- De indirecte of intermediaire doelgroep bestaat uit mensen die voordeel hebben bij dit proces, maar die je niet rechtstreeks aanspreekt.

Als je publiek bijvoorbeeld uit leraren bestaat, dan zijn de leerlingen voor wie de ontwikkelde materialen of lessen bedoeld zijn de indirecte doelgroep. Om de leerlingen te bereiken, moet je

eerst de leraren aanspreken en betrekken. Is de doelgroep juist jongeren, dan kan een samenwerking met jeugdcentra of plekken waar jongeren al samenkomen een effectieve oplossing zijn. In dat geval bestaat de directe doelgroep uit de leden van het centrum, maar in bredere zin ook uit de hele lokale jongerengemeenschap. Dit onderscheid helpt je om communicatiekanalen en samenwerkingspartners nauwkeuriger te bepalen. Het kan ook nuttig zijn wanneer je nadenkt over manieren om een bredere community op te bouwen, te laten groeien en duurzaam te houden. Bij community building kan de directe doelgroep je basis zijn, terwijl een toekomstig doel van je activiteiten rond AI-geletterdheid (of andere thema's) kan zijn om ook je indirecte doelgroep te betrekken. Benut de sterke punten en kansen van de online aanwezigheid van mensen uit je gemeenschap om te laten zien wat je doet. Zo kunnen bredere doelgroepen binnen de gemeenschap blijven leren over AI en de creatieve mogelijkheden ervan.

BEGRIJP DE BEHOEFTE VAN JE PUBLIEK

Als bibliothecarissen werken we met de vragen, behoeften en leefwereld van de mensen voor wie we er zijn. Dat houdt bibliotheekwerk met beide voeten op de grond en voorkomt dat je abstracte programma's ontwikkelt zonder duidelijke connectie met de praktijk. Bibliotheekmedewerkers ontmoeten dagelijks lezers en bezoekers van activiteiten. Begin daarom bij eenvoudige interacties: knoop een gesprek aan, observeer en verzamel feedback op de activiteiten die je bibliotheek al aanbiedt. In deze gesprekken onderzoek je de doelen en drijfveren van je lezers: hun gewoontes, uitdagingen of onvervulde behoeften en hoeveel tijd en betrokkenheid ze willen investeren. Deze fase is essentieel. Ze voorkomt verkeerde aannames en bouwt vertrouwen op.

De volgende stap is een meer gestructureerde aanpak. We adviseren je om een profiel van mogelijke deelnemers te maken met een van de methoden uit de sectie "Printmateriaal" van de methodiek, bijvoorbeeld het "Personaprofiel". Als de activiteit gepland is voor een groep van maximaal 20 mensen, kunnen profielen van 3 tot 5 deelnemers al een goed beeld geven van met wie je werkt. Deze profielen kunnen daarna groepen mensen vertegenwoordigen met gedeelde kenmerken, behoeften en motivaties. Door deze profielen te groeperen, kun je je communicatie beter laten aansluiten en meer gerichte werkvormen kiezen. Individuele deelnemers kunnen veranderen, maar de persona blijven stabiel. Zo kun je groeien en aanpassen zonder je focus te verliezen.

Voer daarna een gerichte enquête (zie "Printmateriaal") uit binnen je groep. Bij AI-geletterdheid helpt dit om de verwachtingen, huidige digitale vaardigheden, motivatie en interesses in kaart te brengen. Stem de inhoud en vorm van de enquête af op de leeftijdsgroep en toegankelijkheidsbehoeften. Werk je met senioren of met andere doelgroepen met beperkte digitale vaardigheden, bied dan ook een papieren enquête aan.

ZOEK MEDESTANDERS

Samenwerken met lokale sleutelfiguren, organisaties of belangengroepen maakt het makkelijker om activiteiten te organiseren en vertrouwen op te bouwen. Later in deze methodiek be-

spreken we community's. Als je gewenste doelgroep niet vanzelf binnen je eigen instelling aanwezig is, loont het om op zoek te gaan naar nieuwe partners met bestaande, actieve community's waar je gewenste doelgroep, zoals studenten of lezers, al samenkomen. Dat kan een seniorencentrum zijn, een jeugdcentrum, een kunstenaarscollectief of een andere organisatie.

Een nieuwe gemeenschap betrekken bij activiteiten die al deel uitmaken van je programmering (lees meer in **BLOK #5**) of samenwerken met lokale organisaties, kan bijvoorbeeld een manier zijn om de gekozen doelgroep sneller en doelgerichter te bereiken. Partnerschap betekent ook dat je ervaringen tussen generaties met elkaar verbindt: je creëert situaties waarin mensen met verschillende leeftijden en ervaringen van elkaar kunnen leren.

WEES FLEXIBEL EN BEREID OM VAN RICHTING TE VERANDEREN

Wanneer je je eigen mogelijkheden beoordeelt, onderscheid maakt tussen directe en indirecte doelgroepen en de resultaten van je doelgroeponderzoek bekijkt, kun je tot de conclusie komen dat eerdere aannames over je toekomstige deelnemers niet kloppen. Dat vraagt om een aanpassing van je activiteitenplan en aanpak. Zie dit niet als een teken van mislukking, maar als een kans om je aanbod aan te scherpen. Door een stap terug te doen en het concept van de sessie opnieuw vanaf nul op te bouwen, kun je uiteindelijk iets ontwikkelen dat beter aansluit bij echte behoeften.

PRAKTIJKERVARING BINNEN HET LIBRA.I.-PROJECT

Tijdens de ontwikkeling van de LIBRA.I.-activiteiten en -werkvormen kregen we de kans om in de praktijk beter te begrijpen wat verschillende doelgroepen nodig hebben op het gebied van AI-geletterdheid. Jonge creatieve makers functioneren bijvoorbeeld al actief op het snijvlak van cultuur, technologie en digitale communicatie. Ze kenmerken zich door hun openheid voor experiment, hun snelle aanpassing aan nieuwe trends en hun sterke aanwezigheid online. Daar wordt kunstmatige intelligentie steeds vaker tegelijk een hulpmiddel en een uitdaging. Hun leerbehoeften gaan daarom niet alleen over hoe je AI gebruikt, maar vooral over hoe je de werking en impact ervan op cultuur, publiek debat en hun eigen werk begrijpt.

Volwassenen die bezig zijn met verhalen vertellen, zijn mensen die hun literaire en taalvaardigheden ontwikkelen, maar tegelijk ook lezers die de bibliotheek zien als een plek voor ontmoeting, gesprek en uitwisseling van ideeën. Deze groep vertrekt vanuit vertrouwen in het geschreven woord, in de autoriteit van de auteur en in de bibliotheek als culturele instelling. Dat beïnvloedt hoe zij inhoud en informatiebronnen ontvangen. Hun behoeften hebben vooral te maken met inzicht in hoe AI het proces van schrijven, redigeren en interpreteren van tekst beïnvloedt. Ook willen zij leren hoe je taalkundige manipulatie, nepnieuws en content die lijkt alsof die door een auteur is geschreven herkent. Educatieve activiteiten voor deze groep moeten inspelen op de behoefte om een kritische en bewuste relatie met tekst op te bouwen.

Senioren met beperkte digitale vaardigheden kenmerken zich daarentegen door beperkte digitale competenties en minder vertrouwen in het gebruik van nieuwe technologie. Door de groeiende hoeveelheid AI-gegenereerde content is deze groep extra kwetsbaar voor desinformatie, manipulatie en digitale fraude, zoals nepnieuws, stem-deepfakes en zorgvuldig opgestelde berichten waarin mensen of vertrouwde instellingen worden nagebootst. AI-geletterdheid bij senioren ontwikkelen betekent vooral: kritisch denken versterken, informatie leren verifiëren en het bewustzijn vergroten dat niet alle digitale inhoud door een mens is gemaakt.

Als je een plan ontwikkelt voor de groep waarmee je in je lessen of activiteiten wilt werken, raden we je opnieuw aan om **BLOK #5** te bekijken. Daar vind je onze ideeën over onderwerpen die de moeite waard zijn om met bibliotheekgebruikers te bespreken binnen bestaande workshops. Je hoeft je volledige programma niet vanaf nul op te bouwen. Soms is het voldoende om bestaand materiaal aan te passen aan nieuwe onderwerpen.

Wanneer je de uitdaging aangaat om met jouw specifieke doelgroep te werken, zul je misschien al snel nadenken over de bredere gemeenschap om je heen. Lees meer over community building in het uitgebreide community building plan, dat als bonushoofdstuk aan het einde van dit methodiektraject is toegevoegd.

→ **BLOK #5**

BLOK #4: GEBRUIK ONZE ERVARING VOOR JOUW ACTIVITEITEN!

In dit blok delen we benaderingen die voor ons goed werkten tijdens de LIBRA.I.-trainingen. Je leest ook hoe je deze ideeën kunt gebruiken in je eigen activiteiten.

Bij trainingen rond geletterdheid of basisvaardigheden wordt van een bibliotheekmedewerker vaak verwacht dat die de rol van mentor op zich neemt, presentaties geeft en direct met bibliotheekgebruikers werkt. Dat kan natuurlijk lastig zijn. Om je te helpen die uitdaging wat makkelijker aan te gaan, hebben we dit blok gemaakt. Het LIBRA.I.-project begon met drie fysieke trainingen voor bibliotheekprofessionals in Letland, Polen en België. Die trainingen noemden we met een knipoog “bootcamps”. Hier vind je belangrijke lessen op basis van onze observaties tijdens workshops in Riga, Brussel en Łódź. Ze helpen je om deelnemers betrokken te houden en zelf het overzicht te bewaren. En onthoud: een echt sterke activiteit inspireert ook nog lang na afloop.

DE TWEE BENADERINGEN

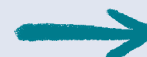
In **BLOK #3** bespraken we hoe belangrijk het is om je doelgroep te kennen. Dat hangt nauw samen met het vinden van de juiste deelnemers voor elke activiteit rond AI-geletterdheid die je wilt ontwikkelen. Op basis van onze ervaring raden we aan om deelnemers op twee manieren te werven:

→ **BLOK #3**

- **Optie 1: werken met deelnemers die je al kent.** Dit biedt een veilige setting om complexe AI-tools te testen. Tegelijk loop je het risico dat de uitkomsten voorspelbaar zijn en dat je nieuwe perspectieven mist.
- **Optie 2: deelnemers uitnodigen die je nog niet kent.** Dit zorgt voor minder voorspelbare interacties die nieuwe AI-toepassingen zichtbaarder maken. Tegelijk kun je minder goed inschatten of de vaardigheden later ook echt in de praktijk gebruikt worden.

Je maakt dus een keuze tussen meer zekerheid over de uitkomst en meer ruimte voor nieuwe ervaringen. De vraag die je jezelf kunt stellen is: **hoe zie je het verloop van je activiteit en wat is jouw rol daarin?**

DOE VOORAF ONDERZOEK

Voor de trainingen vroegen we deelnemers via een enquête naar hun kennis van AI en hun verwachtingen over de workshops. De resultaten hielpen onze trainers om te begrijpen wat deelnemers echt over AI wilden leren, zoals praktische tools, ethiek, beleid en gebruik in het dagelijks werk. Daardoor konden we voorkomen dat we te veel aandacht gaven aan onderwerpen die minder aansloten bij de dagelijkse praktijk van bibliotheekmedewerkers. Sommige verwachtingen lieten zien dat deelnemers bang waren voor banenverlies, onzeker waren over gegevensbescherming of twijfelden aan de betrouwbaarheid van AI-tools. Daardoor konden we zorgen en misverstanden beter bespreken.

Ook de mate van vertrouwen en kennis van deelnemers rond AI gaf ons een beeld van hun vaardigheidsniveau. Na de training herhaalden we dezelfde enquête. Zo kregen we zicht op de mate waarin hun kennis en vaardigheden waren gegroeid. Vergelijkbare enquêtes kunnen je helpen om de ontwikkeling van vaardigheden bij je eigen deelnemers te meten en hun behoeften beter te begrijpen. Meer daarover vind je in **BLOK #3**. Natuurlijk is zelfbeoordeling niet altijd de meest objectieve methode. Toch kan het laten zien hoe deelnemers je activiteit hebben ervaren en hoeveel vertrouwen je hun hebt gegeven. Wil je grondiger evalueren, denk dan aan een kennistest, bijvoorbeeld een meerkeuzevragenlijst die deelnemers voor en na de training invullen. In de sectie “Printmateriaal” van de methodiek hebben we een voorbeeld van zo’n enquête opgenomen.

→ **BLOK #3**

DE INHOUD VAN DE ACTIVITEIT

Nu deze twee vragen duidelijk zijn, kun je verder met de inhoud van je activiteiten. Begin met de juiste sfeer. Komen deelnemers te vroeg binnen, laat hen dan niet in ongemakkelijke stilte zitten. Zet wat muziek op, misschien zelfs muziek die met AI is gemaakt, om de sfeer te ontspannen. Zodra de activiteit begint, kun je het ijs breken: stel iedereen een korte vraag, doe een korte stretch of kies iets luchtigs.

Vergeet niet dat jij de leeromgeving begeleidt als organisator van de activiteit. Het is een goed idee om helpers of begeleiders in te zetten die je ondersteunen bij het bewaken dat iedereen krijgt wat nodig is. Heb je zulke begeleiders, zorg dan dat zij hun rol kennen: begeleiden en vragen stellen, niet zelf voortdurend aan het woord zijn, zeker niet tijdens groepswork. Probeer begeleiders vooraf toe te wijzen en deelnemers vooraf in groepen in te delen. Zo hoeven deelnemers minder ongemakkelijk naar hun plek te zoeken. **Maak de ruimte zo inclusief mogelijk. Als iedereen aan dezelfde tafel zit, zowel partners als deelnemers, ontstaat er sneller een veilige sfeer waarin je samen leert.** Zijn deelnemers meertalig, laat hen dan overleggen en zelfs prompts formuleren in hun eigen taal. Dat maakt groepswork sneller en verdiepend. Gebruik daarnaast één gemeenschappelijke taal voor gesprekken met de hele groep.

Plan je binnen je activiteit een grotere discussie, zoals “De rol van AI in bibliotheken”, dan kun je die het beste tegen het einde van de training of les plaatsen. Zo reserveer je er bewust tijd voor en kun je de duur aanpassen aan de resterende tijd. Is er nog tijd over, gebruik de laatste minuten dan voor reflectie of een quiz om te zien wat iedereen heeft geleerd.

NOG EEN PAAR PRAKTISCHE AANDACHTSPUNTEN

Praktisch gezien: laat je voorbeelden van AI-prompts op een scherm zien, gebruik dan een groot en vet lettertype. Geef je een voorbeeld in je browser, gebruik dan de zoomfunctie; 200% zoom is aanbevolen. Is de tekst te klein voor mensen achter in de zaal, lees die dan hardop voor of print de tekst vooraf uit en zorg dat iedereen een exemplaar krijgt.

Test ook altijd vooraf je video's en zet ondertiteling aan. Dat helpt deelnemers voor wie de taal in de video niet hun eerste taal is. Het houdt mensen beter bij de les als de audio eentonig is en helpt deelnemers die minder goed horen.

Houd na de training contact met je deelnemers als je echt wil weten of je activiteit voor hen praktisch bruikbaar was. Een aanpak is de eerdergenoemde enquête, maar een kleine opdracht voor thuis kan ook goed werken. De deelnemers aan onze allereerste bootcamp in Riga maakten binnen een maand na de training allemaal een plan voor hun eigen activiteiten. Op basis van onze ervaring hebben we een te printen plan voor een mogelijke activiteit gemaakt.

Benieuwd naar de volgende stap? Bekijk dan **BLOK #6** en lees hoe je je eigen lesplan kunt maken. Of verdiep je verder in het onderwerp gemeenschappen met ons **community building plan**.

→ **BLOK #6**

BLOK #5: VERSTERK BESTAANDE ACTIVITEITEN!

In dit blok laten we zien hoe wij AI-geletterdheid hebben ingebed in bestaande activiteiten binnen onze instellingen. Zo kun je hetzelfde doen zonder helemaal opnieuw te beginnen.

Bibliotheken verbreden hun rol en hun dienstverlening voor lezers en de bredere gemeenschap. Daardoor wordt het steeds gebruikelijker, zeker in Europese bibliotheken, om regelmatig educatieve activiteiten in de bibliotheekruimte te organiseren. Denk aan je eigen bibliotheek. Misschien zijn er wekelijkse workshops digitale vaardigheden voor senioren, een club creatief schrijven of een makerspace waar allerlei activiteiten plaatsvinden. Als zo'n activiteit regelmatig terugkomt, kan dat een goede ingang zijn voor een actievere aanpak van AI-geletterdheid. Wij hebben gemerkt dat je in veel verschillende contexten een klein AI-perspectief aan activiteiten kunt toevoegen. In dit blok nemen we je mee in onze ervaring, zodat je dit zelf kunt toepassen.

Het eerste deel van dit blok gaat over de algemene aanpak die je kunt gebruiken als je een bestaande activiteit aanpast voor het verhogen van AI-geletterdheid. Daarna lichten we dit toe met praktische voorbeelden uit activiteiten binnen het LIBRA.I.-project. Wil je verder de diepte in? Dan vind je bij de korte beschrijvingen links naar al onze lesplannen voor deze activiteiten.

BESTAANDE ACTIVITEITEN KUNNEN PASSEN BIJ WAT JE NODIG HEBT

Wanneer je nadenkt over een activiteit rond AI-geletterdheid voor bibliotheekgebruikers, denk dan aan drie aspecten:

- **Wat ga je behandelen?**

AI loopt als rode draad door veel onderwerpen en kan aan bijna eindeloos veel thema's worden gekoppeld.

- **Welke doelgroep wil je bereiken?**

Meer daarover lees je in **BLOK #3**.

- **Hoe ziet je activiteit of les eruit?**

Welke praktische onderdelen en methoden gebruik je?

Houd deze drie aspecten in gedachten wanneer je kijkt naar alle activiteiten die je bibliotheek

→ **BLOK #3**

al aanbiedt aan de gemeenschap. Past een bestaande activiteit goed bij wat je rond AI-geletterdheid wilt doen? Dan kan die activiteit geschikt zijn om te veranderen in een bijeenkomst of workshop over AI-geletterdheid.

VAN VERTROUWDE WERKVORMEN NAAR AI VERKENNEN

Als je een bestaande vorm gebruikt en die aanpast om anderen iets te leren over AI-geletterdheid, hoef je het wiel niet opnieuw uit te vinden. Kies bij voorkeur een onderwerp dat voor een zo breed mogelijke groep herkenbaar is. Dat hoofdonderwerp vormt het kader en helpt je om helder te bepalen welk aspect van AI je binnen de activiteit wilt verkennen. Je kunt de vertrouwde opbouw van een eerder uitgeteste activiteit meestal behouden door het hoofdonderwerp te vervangen door AI of door er een AI-perspectief aan toe te voegen. Zo combineerden wij AI bijvoorbeeld met onderwerpen als het vinden van je stem als auteur, podcasting en zelfs de Letse Culturele Canon.

Welk onderwerp je ook kiest, bespreek tijdens de activiteit stap voor stap hoe AI er in de praktijk mee samenhangt. Gesprekken en vragen over de praktische toepassingen van deze abstracte nieuwe technologie helpen deelnemers om beter te begrijpen waar AI aanwezig is. Ze kunnen ook nieuwe vragen oproepen die je samen kunt onderzoeken. In onze activiteiten voegden we bijvoorbeeld stellingen en vragen in een “waar of niet waar”-vorm toe als speels en activerend element.

STEM AF OP DE DEELNEMERS

Tijdens het leerproces kun je deelnemers tegenkomen met verschillende vaardigheidsniveaus. Idealiter geef je de meest complexe taken aan deelnemers met meer ervaring, terwijl je begeleiders of assistenten tegelijk extra ondersteuning bieden aan deelnemers met minder vaardigheden. Deze aanpak is vooral waardevol bij groepen zoals senioren, die soms beperkte digitale basisvaardigheden hebben. Zo kan iedereen op een zinvolle manier meedoen.

Om de activiteit soepel te laten verlopen, is het nuttig om vooraf een draaiboek te maken en rekening te houden met mogelijke afwijkingen. Om goed leren mogelijk te maken is het verstandig om met eenvoudige taken te beginnen en geleidelijk naar complexere taken toe te werken. Een stapsgewijze overgang van concrete, gerichte informatie naar een breder en meer conceptueel begrip ondersteunt het leerproces.

Tijdens de activiteit merk je dat er bij de planning veel kleine aspecten zijn om rekening mee te houden. Meer tips vind je in **BLOK #4**.

→ **BLOK #4**

NEEM TECHNISCHE ASPECTEN MEE

Hoewel LIBRA.I. vooral gericht is op algemeen begrip van AI en op een basis voor AI-geletterdheid, merkten we in onze aangepaste activiteiten dat deelnemers, ongeacht de doelgroep,

graag praktisch kennismaken met AI-tools. Een beproefde methode is om één of enkele zogenoemde LLM's (Large Language Models, grote taalmodellen), zoals ChatGPT, Gemini, Claude, Microsoft Copilot of vergelijkbare tools, te bekijken. Dat helpt om AI als hulpmiddel te verbinden aan je gekozen onderwerp. We raden aan om in praktische trainingen tools te gebruiken die duidelijk en eenvoudig laten zien wat kunstmatige intelligentie kan. Ga niet te diep in op technische details, maar blijf bij het doel van de activiteit. Gaat je hoofdformat met senioren over desinformatie op internet? Bespreek dan hoe AI-afbeeldingen worden gemaakt. Is je doel om creatief schrijven te ondersteunen? Bespreek dan hoe je met LLM's ideeën kunt ontwikkelen. Werk je met kinderen? Gebruik dan beeldgeneratoren om sprookjes te illustreren.

AI gebruiken om je activiteiten te versterken betekent niet dat ze ineens ingewikkeld moeten worden. We hopen dat onze beschrijvingen van aangepaste activiteiten, met de bijbehorende lesplannen, een goed startpunt en inspiratiebron voor je zijn.

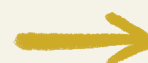
GEBRUIK ONZE LESPLANNEN

De volgende lesplannen zijn gebaseerd op bestaande activiteiten in de LIBRA.I.-partnerbibliotheken. We hebben deze activiteiten versterkt met onderdelen rond AI-geletterdheid, rekening houdend met de verschillende doelgroepen waarmee we werkten. We hopen dat de gedetailleerde plannen achter elke link je inzicht geven in hoe we elke activiteit hebben ontwikkeld en hoe je die kunt aanpassen aan je eigen bibliotheek. Meer gedetailleerde lesplannen vind je in **BLOK #6**.

→ **BLOK #6**

- **“Stem van de auteur vs. artificiële intelligentie”** is een creatieve workshop, ontwikkeld door AI-ambassadeurs van de Mediateka MEMO in Łódź, Polen. De workshop nodigt jonge makers uit om zich te verdiepen in de nuances van auteursstijl, zoals ritme, metaforen en unieke elementen die menselijke creativiteit kenmerken. Deelnemers krijgen de uitdaging om originele literaire fragmenten van auteurs als Bruno Schulz en Angela Carter te onderscheiden van teksten die hun stijl nabootsen en van AI-gegenereerde imitaties. Naast het raadspel biedt de sessie een praktische toolkit om de kunstmatige perfectie van machine learning te herkennen, bijvoorbeeld de voorkeur voor de “regel van drie” en de neiging om herhalende taalpatronen te volgen.
- **“Artificiële intelligentie en nostalgie in cultureel erfgoed – Hulpmiddel of grap?”** is een workshop ontwikkeld door AI-ambassadeurs van de National Library of Latvia en bedoeld voor senioren. De sessie richt zich op het verkennen van AI-tools en hun functies aan de hand van cultureel erfgoed. Deelnemers gaan verder dan bekende mythes door interactieve stellingenkubussen te gebruiken en te testen of AI iconische stukken cultureel erfgoed kan herkennen. Daarnaast kunnen deelnemers zelf aan de slag met AI-prompts: ze gebruiken ChatGPT om poëzie te schrijven en brengen die woorden daarna tot leven met spraaksynthese.
- **“AI-toolkit voor Podcasters”**, gemaakt door AI-ambassadeurs van bibliotheek Muntpunt in Brussel, is speciaal ontwikkeld om jonge makers en volwassen lerenden houvast en vertrouwen te geven. De sessie presenteert AI als een “sparring partner” die bij allerlei taken kan

ondersteunen: van brainstormen over invalshoeken voor afleveringen tot het automatiseren tijdrovende taken zoals ruisonderdrukking en transcriptie. De workshop laat deelnemers onderzoeken hoe technologie repetitieve taken kan overnemen, zodat makers weer meer tijd hebben voor het verhaal dat ertoe doet. Met een samengestelde bronnenlijst met tools zoals ChatGPT voor ideevorming en Descript voor montage, plus een afsluitende reflectieoefening waarmee deelnemers hun eigen grenzen bepalen, biedt dit lesplan een volledig stappenplan om effectief audiocontent te maken.

BLOK #6: PAS ONZE LESPLANNEN AAN!

In dit blok delen we geteste lesplannen, zodat je ze kunt aanpassen aan je eigen bibliotheek, doelgroep en context.

In de vorige blokken bespraken we welke aanpak je kunt volgen wanneer je met je doelgroep werkt en hoe je de middelen gebruikt die je ter beschikking hebt. We hopen dat **BLOK #5** je ideeën gaf om bestaande activiteiten in je bibliotheek aan te passen en zo AI-geletterdheid te stimuleren. Ben je daar nog niet helemaal klaar voor of zoek je extra manieren om activiteiten rond AI-geletterdheid in je organisatie te verrijken? Dan kunnen de volgende formats, die we ontwikkelden en testten, nuttig zijn. Ze zijn specifiek ontworpen voor bibliothecarissen. Elk format kan worden gebruikt als afzonderlijke sessie of worden geïntegreerd in een ruimer vormingstraject binnen je instelling. **Ze zijn bedoeld om aan te passen aan je doelgroep, je context en de noden van je werkgebied.**

→ BLOK #5

LES 1: INLEIDING TOT AI VOOR BIBLIOTHECARISSEN

Deze les biedt bibliotheekprofessionals zonder technische achtergrond een toegankelijke inleiding tot artificiële intelligentie. Ze behandelt wat AI wel en niet is, hoe AI verschilt van traditionele zoekmachines en waar AI vandaag al opduikt in bestaande bibliotheekprocessen en interacties met gebruikers. Deelnemers verkennen concrete voorbeelden uit de bibliotheekpraktijk, bespreken hoe ze AI-tools kritisch kunnen beoordelen en bouwen aan een gedeelde woordenschat voor de gesprekken die volgen. Aan het einde van de sessie voelen bibliothecarissen zich zekerder om als geïnformeerde professionals met AI aan de slag te gaan, in plaats van als onzekere toeschouwers aan de zijlijn te blijven staan.

LES 2: AI-TOOLS IN DE BIBLIOTHEEKPRAKTIJK - GENERATIEVE AI

Deze les brengt deelnemers van conceptueel begrip (les 1) naar praktische toepassing. Ze introduceert het huidige landschap van AI-tools in bibliotheken, met bijzondere aandacht voor generatieve AI en Large Language Models (LLM's), terwijl de kritische en ethische blik centraal blijft staan. Het doel is niet alleen om bibliothecarissen vertrouwd te maken met AI-tools, maar ook om hen de kennis en vaardigheden te geven die nodig zijn om er verantwoord mee te experimenteren, beperkingen te beoordelen en AI op een betekenisvolle manier te integreren in bestaande bibliotheekprocessen.

LES 3:

ETHISCHE EN STRUCTURELE EVALUATIE VAN AI

In deze les krijgen deelnemers een gestructureerd kader voor ethische audit op AI-systemen die in bibliotheken worden gebruikt. Daarbij onderzoeken ze vijf onderling verbonden dimensies: ethiek, bias, privacy, milieu-impact en soevereiniteit. Deelnemers worden begeleid om te analyseren hoe schade kan ontstaan in de volledige levenscyclus van AI: van gegevensverzameling en modelontwerp tot implementatie en governance. Ze leren AI-tools ook plaatsen binnen bestaande regelgevende en professionele kaders. De les combineert conceptuele onderbouwing, zoals inzicht in schade door foutief gebruik, misrepresentatie en verlies van vertrouwen en geloofwaardigheid, met praktische institutionele waarborgen. Denk aan controle van gegevensbescherming, het nakijken van leveranciersbeleid, bias, duurzaamheidsoverwegingen en soevereiniteitschecks. Het doel is geen abstracte naleving van regels, maar de ontwikkeling van een institutioneel kader om AI-systemen kritisch te beoordelen vóór ze worden ingevoerd en om menselijk toezicht, transparantie en afstemming op het publieke belang te behouden tijdens het gebruik ervan.

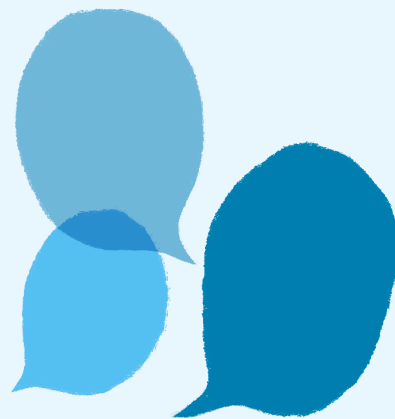
LES 4:

AI & DE WET

Deze les verkent het complexe juridische landschap rond AI-gebruik in bibliotheken, met aandacht voor vier onderling verbonden domeinen: auteursrecht, gegevensbescherming, de EU AI Act en aansprakelijkheid. De les onderzoekt hoe AI-systemen vragen oproepen over trainingsdata en eigenaarschap van AI-gegenereerde output, hoe de GDPR van toepassing is wanneer gegevens van bibliotheekgebruikers worden verwerkt en wanneer tools waarborgen vereisen in het kader van gegevensbescherming of dataverwerkingsovereenkomsten. Daarnaast introduceert de les het risicomijdende kader van de EU AI Act, van verboden systemen tot systemen met minimaal risico en verduidelijkt ze de verantwoordelijkheden van bibliotheken wanneer die AI-technologieën gebruiken. Tot slot gaat de les in op aansprakelijkheidskwesties en het belang van sterke contracten met leveranciers. Bibliotheekprofessionals worden aangemoedigd om hun kritische beoordelingsvaardigheden toe te passen op AI bij beslissingen over governance en naleving.

BLOK #7: **GA IN GESPREK MET JE BELANGHEBBENDEN!**

In dit blok delen we hoe je met je belanghebbenden kunt praten op een manier die helpt om je ideeën goed te positioneren en steun te krijgen.

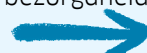
Of we het nu leuk vinden of niet: bibliotheken bestaan niet in een vacuüm. Zoals de meeste instellingen hebben ze te maken met intern management, budgetten, jaarplannen en nog veel meer. Budget- en personeelskwesties zijn vaak de belangrijkste redenen waarom bibliotheken geen nieuwe activiteiten, vormen of materialen kunnen ontwikkelen, ook al is er interesse bij bibliotheekmedewerkers. Hoewel er subsidielijnen bestaan waarop bibliotheken met hun projectideeën kunnen intekenen, vraagt dat ook tijd en middelen voor planning en schrijfwerk, zonder garantie dat het idee wordt goedgekeurd. Daarom raden we aan om dichterbij huis steun te zoeken: bij je eigen belanghebbenden. In dit blok overlopen we enkele suggesties om ideeën van je bibliotheek onder de aandacht te brengen van mensen met de macht en de middelen om ze te ondersteunen. De focus ligt uiteraard op AI-activiteiten, maar we hopen dat deze overwegingen ook helpen om middelen te vinden voor projecten rond andere thema's.

ZO PRAAT JE MET JE LOKALE BELANGHEBBENDEN

Gesprekken met lokale belanghebbenden, zoals directeurs binnen het gemeentebestuur, politici of andere lokale sleutelfiguren, over AI in bibliotheken en over het vragen van steun, vereisen situationele kennis en duidelijkheid over je rol als vertegenwoordiger van je instelling. Het doel is niet om AI als technologie te promoten, maar om te bespreken hoe bibliotheken burgers kunnen ondersteunen in een veranderende digitale omgeving en hoe belanghebbenden dat mogelijk kunnen maken door te steunen. Wanneer gesprekken vertrekken vanuit noden van de gemeenschap, vertrouwen en verantwoordelijkheid, staan belanghebbenden veel meer open voor betrokkenheid.

BEGRIJP JE BELANGHEBBENDEN

Een goed vertrekpunt is erkennen dat de meeste gemeentelijke belanghebbenden werken binnen politieke, financiële en institutionele grenzen. Ze staan vaak onder druk om controverses te vermijden, beperkte budgetten te beheren en publiek vertrouwen te behouden. Een gesprek beginnen met veel enthousiasme over AI in bibliotheken kan onbedoeld afstand of bezorgdheid

creëren. Het is effectiever om te starten met inzicht in hun dagelijkse realiteit. Dat betekent dat je hun verantwoordelijkheden erkent en laat zien dat je begrijpt dat elke nieuwe activiteit veilig, realistisch en publiek verdedigbaar moet zijn. Vooraf opzoekwerk doen kan helpen. Bekijk welke activiteiten recent gemeentelijke steun kregen en breng de huidige doelen van lokale belanghebbenden in kaart op het vlak van onderwijs, cultuur en technologische ontwikkeling. Zo vind je mogelijk een aanknopingspunt voor activiteiten in je eigen instelling.

Gesprekken verlopen het best wanneer AI wordt voorgesteld als iets dat burgers nu al raakt, niet als een toekomstige ambitie. Veel bibliotheken krijgen nu al vragen van gebruikers over generatieve tools, geautomatiseerde diensten of de betrouwbaarheid van online-informatie. Wanneer je naar die alledaagse vaststellingen verwijst, wordt AI een praktisch onderwerp in plaats van een abstract thema. Belanghebbenden zien dan dat de kwestie bestaat, of de bibliotheek er nu op inzet of niet, en dat de rol van de bibliotheek erin bestaat er verantwoord op te reageren.

POSITIONEER DE BIBLIOTHEEK ALS BETROUWBARE BEMIDDELAAR

Het is ook belangrijk om de bibliotheek juist te positioneren. Gemeenten verwachten zelden dat bibliothecarissen AI-experts zijn. De suggestie dat ze dat wel zouden moeten zijn, kan weerstand oproepen. Bibliotheken worden gewaardeerd omdat ze betrouwbare en toegankelijke instellingen zijn. Hun expertise ligt in mediawijsheid, levenslang leren en niet-discriminerende publieke dienstverlening. In gesprekken met belanghebbenden helpt het om te benadrukken dat de rol van de bibliotheek erin bestaat burgers te begeleiden bij het begrijpen hoe technologie hun leven beïnvloedt en hoe ze er voordeel uit kunnen halen, eerder dan op te treden als technische autoriteit. Dit kader verlaagt het gevoel van risico en maakt duidelijk dat de bibliotheek binnen haar vertrouwde publieke opdracht blijft.

VERTREK VANUIT GEDEELDE DOELEN

Belanghebbenden hechten belang aan inclusie, rechtvaardigheid, vertrouwen in instellingen en kwaliteitsvolle publieke dienstverlening. Gesprekken worden productiever wanneer AI-gerelateerde activiteiten aan deze prioriteiten worden gekoppeld. Als AI-geletterdheid wordt voorgesteld als onderdeel van digitale inclusie of levenslang leren, sluit ze vanzelf aan bij bestaande gemeentelijke doelen. Dat vergroot de kans op steun, omdat het initiatief wordt gezien als een versterking van bestaande strategieën en niet als een volledig nieuwe agenda.

MAAK VEILIGHEID EN VERANTWOORDELIJKHEID ZICHTBAAR

Angst voor risico is een van de meest voorkomende drempels in gesprekken over AI. Daarom helpt het om verantwoordelijkheid zichtbaar te maken. Een rustige uitleg dat activiteiten stapsgewijs, transparant en gericht op bewustwording zijn, kan belanghebbenden geruststellen.

Wanneer ze begrijpen dat de bibliotheek niet experimenteert met gevoelige gegevens of complexe systemen uitrolt, nemen zorgen vaak af. De nadruk moet blijven liggen op educatie, begeleiding en geïnformeerd gesprek.

LUISTER NAAR JE BELANGHEBBENDEN EN COMMUNICEER

Luisteren speelt een cruciale rol in deze gesprekken. In plaats van met vaste voorstellen aan te komen, is het effectiever om belanghebbenden naar hun perspectief te vragen. Wanneer je hen uitnodigt om te delen wat ze in de gemeenschap zien, welke zorgen ze van burgers horen en waar zij hiaten in kennis of begrip ervaren, worden ze mede-eigenaar van het gesprek. Dat verschuift de dynamiek van overtuigen naar samenwerken. Mensen steunen initiatieven makkelijker wanneer ze die mee vormgeven. Wanneer het tijd is om mogelijke activiteiten te bespreken, is bescheidenheid een voordeel. Kleine formats met weinig risico voelen veiliger en beter beheersbaar. Inleidende lezingen, informele gesprekken of eenvoudige bewustmakingssessies volstaan vaak om te starten. Door die voor te stellen als pilootstappen die je samen kunt evalueren, toon je voorzichtigheid en professionaliteit. Belanghebbenden waarderen benaderingen die ruimte laten om te leren zonder grote engagementen, zeker financiële.

Ook taal doet ertoe. Technische woordenschat kan snel afstand of onrust veroorzaken. Heldere taal maakt gesprekken inclusiever en voorkomt misverstanden. Spreek over dagelijkse technologie en digitale diensten in plaats van technische termen zoals algoritmen of modellen. Zo blijft de discussie verankerd in herkenbare situaties. Duidelijke taal ondersteunt vertrouwen, en vertrouwen staat centraal in relaties met belanghebbenden.

Gesprekken moeten eindigen met een uitnodiging tot partnerschap, niet met een verzoek om goedkeuring. Wanneer belanghebbenden voelen dat de bibliotheek samen oplossingen wil verkennen en afgestemd blijft op gemeentelijke prioriteiten, staan ze meer open voor verdere dialoog. Het doel is om gaandeweg een gedeeld begrip op te bouwen, niet om onmiddellijk akkoord te krijgen. Geef dus niet op als een eerste overleg of mailwisseling niet meteen resultaat oplevert. Neem de nieuwe inzichten mee en doorloop de punten in dit blok opnieuw.

BRENG BELANGHEBBENDEN STRATEGISCH IN KAART

Niet alle belanghebbenden hebben dezelfde zorgen of invloed. Sommigen letten vooral op reputatie, anderen op werkdruk of op impact voor de gemeenschap. Door aandacht te hebben voor deze verschillen kun je je toon en klemtoon aanpassen. Dat vraagt geen complexe analyse, alleen aandacht voor wat belangrijk is voor de persoon met wie je spreekt.

De kern van al deze interacties is eenvoudig: bibliotheken pleiten niet voor AI. Ze pleiten voor burgers die hun weg moeten vinden in technologische verandering. Wanneer dat onderscheid duidelijk is, gaan gesprekken minder over innovatie en meer over publieke dienstverlening. Dat is een terrein waarop bibliotheken en gemeenten elkaar vanzelf vinden. Geen nieuwe activiteiten om nieuwe activiteiten te organiseren, maar focus op wat ze opleveren voor je lokale gemeenschap en je instelling.

BLOK #8: **WEES VOORBEREID OP** **VERANDERING!**

In dit blok schetsen we een eenvoudig kader om verandering rond AI te begeleiden. Je kunt het aanpassen aan je eigen bibliotheek.

Als er één woord vaak valt in verband met AI, dan is het wel “verandering”. Deze nieuwe technologie heeft veranderd hoe we werken, denken, informatie vinden en informatie verwerken. Maar het is ook de kans voor bibliothecarissen om het belang van controle van bronnen en informatievormen te benadrukken. We hebben al verschillende rollen besproken die je als bibliothekprofessional kunt opnemen rond AI. Aan dat groeiende lijstje willen we nu veranderingsmanager toevoegen: een rol waarin je jezelf misschien steeds vaker zult herkennen.

VERANDERINGSMANAGEMENT ANDERS BEKIJKEN: MENSEN, NIET TECHNOLOGIE

Ook al voel je in de bibliotheek heel concreet dat nieuwe technologieën, diensten en werkwijzen verandering brengen, toch moet “veranderingsmanagement” in bibliotheken vooral gaan over mensen, vertrouwen en doelgerichtheid. In die zin kun je AI zien als de volgende transformatie. We begrijpen dat dit vooral spannend kan aanvoelen omdat het nieuw is. In dit blok proberen we enkele van die zorgen te verlichten en bespreken we welke aanpak je kunt volgen rond AI en veranderingsmanagement. We vatten ook samen hoe wij als LIBRA.I.-team naar de toekomst van bibliotheken kijken in relatie tot de ontwikkeling van AI-geletterdheid in ons werkveld.

Bibliothecarissen kunnen inspelen op AI en op de behoeften van gebruikers, maar veel bibliothekmedewerkers hebben ook zorgen over AI. Die zorgen gaan vaak over professionele identiteit, ethiek, kwaliteit, aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid. Bibliothecarissen dragen verantwoordelijkheid en moeten nadenken over de gevolgen. Hun professionele identiteit kan ter discussie komen te staan. Gebruikers verwachten dat zij weten en begeleiden en medewerkers verwachten dat het management richting geeft.

Een praktische manier om angstige verhalen te doorbreken is werken met feiten en concrete voorbeelden. AI moet worden voorgesteld als een hulpmiddel, niet als een vervanger. De ervaring uit onze bootcamps (**BLOK #4**) toont dat angst afneemt wanneer bibliothecarissen begrijpen wat AI is, hoe AI werkt en wat AI wel en niet kan. Dan beginnen ze constructief na te denken over hoe ze AI in hun dagelijkse werk kunnen inzetten.

→ **BLOK #4**

GOVERNANCE-AANPAKKEN VOOR BIBLIOTHECARISSEN EN GEBRUIKERS

Een goede governance-aanpak voor bibliothecarissen betekent zorgvuldig werken: veranderingen stap voor stap en één voor één aanpakken. De aanpak moet reflectief zijn, medewerkers beschermen, competentieopbouw ondersteunen en ethisch bewustzijn versterken. Voor gebruikers moet governance open, praktisch en vertrouwenwekkend zijn. AI-geletterdheid in bibliotheken vraagt daarom om een systeem met twee lagen: een laag voor bibliothecarissen, gericht op competentie en ethiek en een laag voor gebruikers, gericht op vertrouwen en oordeelsvermogen.

TWEE DOELGROEPEN, TWEE PSYCHOLOGISCHE POSITIES

Er zijn twee benaderingen van veranderingsmanagement: een gericht op bibliothecarissen en een gericht op gebruikers. Deze groepen vertrekken vanuit heel verschillende psychologische posities.

Bibliothecarissen dragen institutionele verantwoordelijkheid en maken zich zorgen over gevolgen op lange termijn, ethiek en standaarden. Gebruikers daarentegen hebben uiteenlopende gevoelens over AI. Ze zoeken vaak snelle hulp en eenvoudige oplossingen, eerder dan theorie. Ze kunnen AI te veel vertrouwen of net wantrouwen, maar dragen niet dezelfde institutionele verantwoordelijkheid.

BIBLIOTHECARISSEN	USERS/READERS
• Ze dragen verantwoordelijkheid en moeten nadenken over de gevolgen. • Hun professionele identiteit staat ter discussie. • Ze maken zich zorgen over ethiek, kwaliteit en aansprakelijkheid. • Gebruikers verwachten dat zij weten en begeleiden. • Medewerkers verwachten dat het management weet en richting geeft.	• Ze hebben uiteenlopende gevoelens rond AI. • Ze willen snelle hulp en eenvoudige oplossingen, geen theorie. • Ze kunnen AI te veel vertrouwen of net wantrouwen. • Ze dragen niet dezelfde verantwoordelijkheid.

LAAG 1: VERANDERINGSMANAGEMENT VOOR BIBLIOTHECARISSEN

(Capaciteit + ethiek + verantwoordelijkheid)

1. Start met psychologische veiligheid: angst neemt af wanneer verkennen veilig aanvoelt.

- Erken onzekerheid en angst openlijk.
- Maak een duidelijk onderscheid tussen experimenteren en prestatiebeoordeling.
- Organiseer interne AI-oefenmomenten zonder oordeel.

**2. Verduidelijk het doel vóór de technologie: een helder doel vermindert weerstand.
Bepaal vóór je een tool introduceert:**

- Welk probleem proberen we op te lossen?
- Hoe verbetert dit de kwaliteit van de dienstverlening?
- Waar blijft menselijk oordeel centraal?

3. Bouw competentie op via micro-experimenten: inzicht vermindert beangstigende verhalen.

Begin met toepassingen met een laag risico:

- teksten opstellen;
- documenten samenvatten;
- materialen vertalen;
- ideeën voor workshops genereren.

Reflecteer na elk gebruik:

- Wat werkte goed?
- Wat vraagt menselijke controle?
- Waar liggen de risico's?

4. Veranker ethiek in de praktijk: ethiek moet operationeel zijn, niet theoretisch.

Vermijd abstracte discussies. Stel in plaats daarvan vragen als:

- Wie is verantwoordelijk voor deze output?
- Zouden we dit publiceren zonder controle?
- Welke vormen van bias kunnen opduiken?
- Welke impact kan dit hebben op kwetsbare gebruikers?

5. Werk in fasen

Verkennen → Reflecteren → Testen → Governance

Governance moet medewerkers beschermen en verantwoordelijkheden verduidelijken. Ze mag experimenteren niet te vroeg beperken.

LAAG 2: VERANDERINGSMANAGEMENT VOOR GEBRUIKERS

(Vertrouwen + oordeelsvermogen)

Gebruikers vertrekken vanuit een andere psychologische positie:

- Ze zoeken snelle oplossingen.
- Ze kunnen AI te veel vertrouwen of net wantrouwen.
- Ze dragen geen institutionele verantwoordelijkheid.

Focus op:

- praktische demonstraties;
- heldere uitleg over sterktes en beperkingen;
- vaardigheden om informatie te controleren;
- het stimuleren van kritisch denken.

Governance voor gebruikers moet:

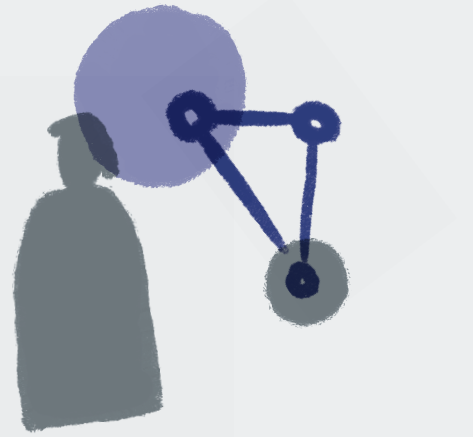
- open zijn
- praktisch zijn
- vertrouwen opbouwen

Voor laag 2 kun je kijken naar de praktische oplossingen die binnen het LIBRA.I.-project zijn ontwikkeld, vooral in **BLOK #5, waar bibliothecarissen bestaande trainingsmodules hebben verrijkt met AI-geletterdheid voor gebruikers.*

ONTHOUD: VERANDERING GEBEURT NIET VAN VANDAAG OP MORGEN, MAAR KLEINE, VEILIGE EXPERIMENTEN KUNNEN VERTROUWEN OPBOUWEN IN DE HELE BIBLIOTHEEK.

BLOK #9: ZET MENSELIJKE INTELLIGENTIE VOOROP!

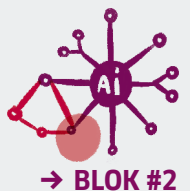
In dit hoofdstuk bekijken we mogelijke AI-opleidingsactiviteiten vanuit het perspectief van informatiegeletterdheid. We herinneren eraan om AI-tools ethisch te gebruiken en kritisch, rationeel denken altijd voorop te zetten.

In de verschillende blokken van het LIBRA.I.-traject bespraken we wat AI is, hoe je AI-geletterdheid kunt benaderen en hoe je alledaagse leeractiviteiten in de bibliotheek kun verrijken door AI-tools te verkennen. Bij al deze onderwerpen hoort een belangrijke 'maar': AI is zeker niet de enige of beste oplossing voor elke situatie waarmee moderne bibliotheken te maken kunnen krijgen. Meer nog, zelfs de activiteiten die veel baat kunnen hebben bij meer AI, van zowel bibliotheekprofessionals als gebruikers, moeten blijven vertrekken vanuit menselijke intelligentie. In dit blok leggen we uit waarom dat zo is en hoe je dat kunt doen.

DE KUNSTMATIGHEID VAN INTELLIGENTIE

Zoals besproken in **BLOK #2**, is de informatie die AI produceert, gebaseerd op heel wat variabelen, waaronder de gegevens waartoe het toegang heeft. Daarom kunnen alleen goede en betrouwbare gegevens het antwoord opleveren dat je zoekt: van het beste recept voor soep tot complexe programmeeroplossingen of wetenschappelijk onderbouwde vragen. **Tenzij we het AI-model zelf hebben getraind en precies weten met welk soort gegevens we het hebben "gevoed", kunnen we de kwaliteit van de onderliggende kennisbasis nooit volledig beoordelen. Wat we wel kunnen controleren, zijn de antwoorden.**

Hoewel de meeste LLM's (Large Language Models of grote taalmodellen) context kunnen herkennen, kunnen de nuances en complexiteit van het onderwerp dat je probeert te verkennen nog altijd grotendeels verloren gaan bij de AI waarmee je "praat". Weet dat de meeste AI-systemen getraind zijn om op basis van eerdere gegevens het statistisch meest waarschijnlijke antwoord te geven, niet noodzakelijk het meest feitelijke of waarheidsgetrouwe. Een onmiddellijke alarmbel is wanneer een AI-antwoord iets bevat waarvan je weet dat het niet klopt. Maar wat als het gaat over een onderwerp dat je zelf niet goed kent? Dan keer je terug naar de vertrouwde bronnen. Vraag de AI om een duidelijke bron en controleer de beweringen als er een bron wordt gegeven. Of doe zelf onderzoek door de claim of het feit van de AI op te zoeken via een zoekmachine, databank of een andere bron die je betrouwbaar vindt.

Hetzelfde geldt voor het herkennen van AI-gegenereerde content in de informatiesfeer. Zijn er nieuwsberichten, officiële sociale media-berichten of andere bronnen die bevestigen dat bijvoorbeeld een video bestaat waarin een beroemdheid of politicus iets ongewoons doet? Bevat ten afbeeldingen inconsistenties? Zie je misschien ergens een watermerk van een AI-tool? AI-gegenereerde audiovisuele content wordt steeds beter, maar er blijven signalen en manieren om de geloofwaardigheid ervan te controleren.

Onthoud dat de meeste LLM's getraind zijn om altijd een antwoord te geven, zelfs wanneer hun gegevens onvoldoende zijn. Dat kan leiden tot zogenaamde hallucinaties: onjuiste informatie die als waar wordt voorgesteld in tekst- en spraak-output of kleine tot zeer opvallende inconsistenties in visuele output, zoals gegenereerde beelden of video's. De meeste AI-systemen zijn niet alleen getraind om consequent behulpzaam te zijn, ze zijn ook erg goede "acteurs" op het vlak van empathie. Hoewel het interessant of zelfs verleidelijk kan zijn om persoonlijke kwesties of vragen over mentale gezondheid met AI te bespreken, is het belangrijk te onthouden dat chatbots geen gevoelens hebben. Ze kunnen lijken alsof ze troost bieden in een stressvolle of zelfs verontrustende situatie, maar ze vervangen nooit echte menselijke verbinding en deskundigheid. AI-modellen beschikken niet over voldoende persoonlijke medische expertise en context om behandelplannen uit te werken en ze kunnen ook geen volledig precieze diagnose stellen. Ernstige kwesties zoals deze kunnen niet door individuele gebruikers worden opgelost en moeten nog altijd worden overgelaten aan erkende experts, niet aan AI. Dat geldt niet alleen voor fysieke en mentale gezondheid, maar ook voor bouwkunde, mechanica, recht, persoonlijke veiligheid en veel andere domeinen.

DATAVEILIGHEID

Een vraag die vaak wordt gesteld door mensen die heel voorzichtig omgaan met AI gaat over de veiligheid van hun persoonlijke gegevens wanneer die worden gebruikt als input voor gesprekken of prompts. Je privacy beschermen bij het gebruik van AI betekent niet dat je tools volledig moet vermijden, maar wel dat je begrijpt welke "gegevensruil" je aangaat telkens wanneer je op "verzenden" klikt. Wanneer je met een AI communiceert, worden je prompts en geuploadede bestanden doorgaans opgeslagen op de cloudservers van de aanbieders, om het gesprek mogelijk te maken en – standaard – voor trainingsdoeleinden van het model. Dat betekent dat je gegevens kunnen worden gebruikt om toekomstige versies van de AI te trainen, waardoor sporen van jouw informatie mogelijk invloed hebben op toekomstige output van het model.

Om gegevens veilig te houden, behandel je elke prompt alsof het een openbaar bericht is, tenzij je hebt gecontroleerd dat je werkt met een zakelijke versie van de dienst, een versie zonder opslag van gebruikersgegevens of een versie waarbij je gegevens niet voor training worden gebruikt. Om te weten wat er met je gegevens gebeurt, kun je de vaak erg lange en vaak overgeslagen "algemene voorwaarden" bekijken van de website waar het AI-model wordt aangeboden. Of kijk in de rubriek "instellingen" als het om de website van een specifiek model gaat. Ben je gevestigd in de Europese Unie, dan raden we aan AI-modellen te gebruiken die in Europa ge-

vestigd zijn of Europese servers gebruiken. Dan moeten ze namelijk voldoen aan de EU-wetgeving rond gebruikersgegevens en ben je beter beschermd. Het is ook verstandig om geen AI te gebruiken die je niet vertrouwt. Een snelle zoekopdracht op het internet levert honderden websites op die AI-functies beloven die al je verwachtingen overtreffen. Maar als je niet zeker weet wie de aanbieder is en wat er gebeurt met de gegevens die je gebruikt, vermijd je zulke diensten het best.

Als je toch privégegevens gebruikt in een prompt - zeker wanneer het gewenste resultaat visueel is - gebruik dan alleen gegevens waarvoor je toestemming hebt van de betrokken personen. Genereer nooit beelden van mensen die geen toestemming hebben gegeven om hun beeltenis te gebruiken voor een specifieke AI-afbeelding of -video. En, dit spreekt voor zich: gebruik nooit een AI-tool om gewelddadige, seksueel expliciete, kwetsende of andere onethische content te maken, ongeacht of de tool zulke content toelaat of filtert. Er kunnen zelfs juridische gevolgen zijn wanneer zulke content wordt gemaakt.

GEBRUIK EN VERMELD BRONNEN

Zoals we al aangaven, is het belangrijk om alleen goedkeuring te geven aan informatie van AI die je kunt controleren. Dat betekent niet alleen dat je de feiten in onderzoek over een bepaald onderwerp controleert, maar ook dat je nagaat of AI geen informatie heeft verdraaid in een samenvatting van een lange tekst, geen irrelevante informatie heeft toegevoegd en de opdracht correct heeft begrepen. Soms komt een slecht antwoord van AI voort uit een onjuiste of onnauwkeurige vraag van de gebruiker. Wees daarom altijd zo specifiek mogelijk in je prompts.

Wees niet bang om vervolgvragen te stellen, ook niet nadat je ogenschijnlijk het antwoord hebt gekregen dat je nodig had van een chatbot. **Waar komt de informatie vandaan? Welke bronnen onderbouwen een bewering? Hoe oud is het verhaal waarnaar AI verwijst?** Verduidelijking is belangrijk, ook als je je daardoor een beetje een ondervrager voelt.

En ten slotte: vermeld het wanneer informatie, een afbeelding, video of andere output die publiek beschikbaar wordt gemaakt, met behulp van AI is gecreëerd. Er is niets mis mee om bijvoorbeeld een van die schattige filmpjes te genereren waarin dieren menselijke dingen doen. Wij zijn ook fan. Vergeet alleen niet te vermelden dat het om AI-gegenereerde content gaat als je het publiceert, zodat niemand daardoor het slachtoffer wordt van desinformatie. En uiteraard geldt dezelfde regel voor onderzoek, kunst, fotorealistische beelden of andere content die mogelijk misleidend kan zijn.

BLOK #10: ZET DE EERSTE STAP!

In dit blok nodigen we je uit om de eerste stap te zetten: vertaal ideeën naar kleine, praktische acties in je bibliotheek en vertel ons erover.

Eerder lieten we zien hoe de dynamische ontwikkeling van AI verandert hoe we informatie en visuele content maken, waarnemen en interpreteren. We benadrukten de sleutelrol van bibliotheken, scholen en culturele instellingen bij het begrijpen van die veranderingen. Het LIBRA.I.-project toont dat AI-geletterdheid niet alleen het domein is van technologische experts. **Als bibliothecarissen en educatieve medewerkers kunnen we een laagdrempelig aanspreekpunt zijn in het lange, vaak verwarrende proces waarin mensen de digitale wereld om hen heen leren begrijpen.**

Onderwerpen rond media, lezen, schrijven en verhalen vertellen in de context van AI opnemen in de dagelijkse werking van je bibliotheek kan die welkome eerste stap zijn. Zoals eerder aangegeven vraagt dit geen geavanceerde technische kennis, maar vooral de bereidheid om samen met deelnemers te leren en nieuwe technologieën te plaatsen binnen vertrouwde educatieve praktijken. Meer hierover vind je in **BLOK #4** en **BLOK #5**.

Elke ontmoeting, workshop of gesprek in een bibliotheek kan een vertrekpunt zijn voor een beter begrip van een wereld waarin AI al dagelijkse realiteit is. Nu is het moment om die kennis door te geven, met aandacht voor de echte behoeften van je publiek.

Als LIBRA.I.-team hopen we dat deze methodologie je stimuleert om:

1. AI-gerelateerde onderwerpen op te nemen in je dagelijkse activiteiten rond media en creatieve educatie.
2. kritisch denken en weerbaarheid tegen desinformatie bij je publiek te versterken.
3. verantwoord en bewust gebruik van digitale tools te bevorderen.

Als bibliothecarissen, leerkrachten en cultuureducators heb je een unieke kans om gids te worden in een wereld die voor onze ogen verandert. Met het LIBRA.I.-project laten we zien dat AI-geletterdheid niet alleen voor experts is: ze is er voor iedereen. Elke workshop, elk gesprek en elke ontmoeting is een stap naar een samenleving die bewust en ethisch met technologie omgaat. Je hoeft geen expert te zijn. Blijf openstaan voor nieuwe kennis en deel die met anderen.

→ **BLOK #4**

→ **BLOK #5**

WAAROM IN ACTIE KOMEN?

- AI is overal: van boekaanbevelingen tot contentcreatie. Hoe sneller we de mechanismen ervan begrijpen, hoe beter we voorbereid zijn op de uitdagingen, risico's en kansen die AI met zich meebrengt.
- Kritisch denken is essentieel: in een tijdperk van deepfakes en algoritmen die onze meningen mee vormgeven, is het vermogen om informatie te controleren cruciaal geworden.
- Bibliotheken en andere culturele centra zijn veilige plekken: hier kun je vragen stellen, experimenteren en leren zonder druk. Het zijn ideale plekken om AI te ontrafelen en te tonen hoe technologie creativiteit, educatie en dialoog kan ondersteunen.

WAT KUN JE DOEN?

- **Voeg nieuwe perspectieven en onderwerpen toe aan bestaande formats.** Je hoeft niets nieuws te organiseren. Je hebt je bibliotheek en je publiek: eigenlijk is dat alles wat je nodig hebt. Organiseer je workshops voor senioren of jongeren? Stel dan voor om het over artificiële intelligentie te hebben. Vraag wat zij nodig hebben en wat zij erover willen weten.
- **Leer samen met je publiek.** Het thema AI verandert snel en ingrijpend. Daardoor is het onmogelijk om alles te weten. Precies daarom kan ervaringen delen en samen leren voor veel mensen geruststellend zijn. Zo laat je je publiek merken dat ze zich niet te veel zorgen hoeven te maken. Niemand kent alle antwoorden. Maar in groep kunnen we proberen ze te vinden.
- **Samen gaat het makkelijker.** Wissel ervaringen uit met andere bibliothecarissen. Misschien kun je contact opnemen met een lokale universiteit of school? Die aanpak kan leiden tot nieuwe partnerschappen die nog maandenlang resultaat opleveren.
- **Kijk om je heen.** Voel je je nog niet zeker over AI-geletterdheid? Ga dan na of er lokaal al een initiatief rond dit thema bestaat.
- **Gebruik deze methodologie.** In het materiaal vind je kant-en-klare lesplannen, ervaringen uit de bootcamps, praktische tips om bestaande educatieve formats aan te passen en tools om betrokkenheid in je community op te bouwen. Kies wat het best aansluit bij je behoeften en bij de verwachtingen van je lokale publiek.

Hier volgt nog een checklist met tips die je wellicht van pas komen nu je je voorbereidt op die belangrijke eerste stap. **Doel:** op een veilige, realistische en op de lokale behoeften afgestemde manier aan de slag gaan met nieuwe technologieën en AI-onderwerpen.

1. BENOEM JE BEHOEFTE:

- Schrijf drie vragen op over technologie of AI die je publiek vandaag al stelt.
- Bedenk welke groepen (kinderen, jongeren, volwassenen, senioren) deze behoeften het vaakst aangeven.

2. EERSTE KENNISMAKING MET DE TOOL:

- Kies één AI-gebaseerde tool, bijvoorbeeld een chatbot, beeldgenerator of samenvattingstool.
- Neem de tijd om de tool te verkennen.
- Schrijf op waarvoor de tool nuttig kan zijn en welke twijfels bij je opkomen terwijl je ermee werkt.

3. KIES EEN ACTIVITEIT DIE JE IN JE INSTELLING KUNT UITVOEREN:

- Een thematisch gesprek.
- Een miniworkshop.
- Een onderdeel van een les of activiteit die je al begeleidt.

Bepaal timing, doelgroep en doel.

4. MAAK RUIMTE VOOR GESPREK

- Verzamel enkele materialen, zoals artikels, video's en voorbeelden van tools.
- Bereid één vraag voor om het gesprek te openen en het ijs te breken. Dat hoeft geen volledige presentatie te zijn.

5. GA AAN DE SLAG!

- Observeer de vragen en reacties van deelnemers.
- Schrijf op wat goed werkte en wat moeilijk was.
- Noteer ideeën voor volgende thema's.
- Bepaal wat de volgende kleine stap wordt.

6. GA NA WIE JE KAN HELPEN BIJ JE ACTIES

- Misschien volstaat een gesprek met je team. Mogelijk zijn collega's bereid om mee te doen.
- Probeer contact te leggen met scholen, universiteiten en stichtingen. Dat is een goede kans om een nieuw partnerschap op te starten.

WAT HEB JE OPGEBOUWD?

Zodra je de richting hebt gekozen die het best past bij jou en je bibliotheek probeer je veranderingen stap voor stap door te voeren. Begin met kleine maar consequente acties: een workshop voor jongeren, een gesprek met senioren over de ethische kanten van AI, of een ontmoet-

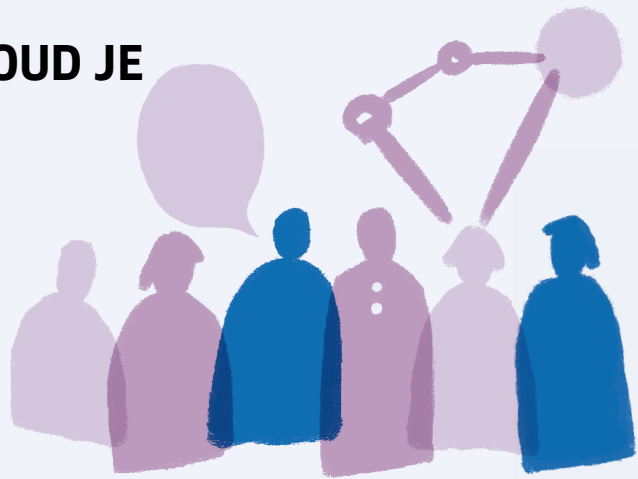
ting met lokale makers die AI-tools gebruiken. Elk van deze initiatieven is een kans om bewustzijn, vertrouwen en een community rond nieuwe technologieën op te bouwen. Onthoud dat je rol als leerbegeleider of bibliothecaris niet draait om het hebben van alle antwoorden. Ze draait om de juiste vragen stellen en een veilige ruimte creëren om te experimenteren. Gebruik onze materialen, deel je ervaringen met anderen en laat dit handboek je partner zijn bij het vormgeven van een toekomst waarin technologie mensen dient, en niet omgekeerd. We nodigen je ook uit om verder te gaan met de stappen uit onze methodologie. Wij hebben al enkele stappen op dit traject kunnen zetten, maar we zijn ervan overtuigd dat jij nieuwe paden zult verkennen die wij nog niet hebben bewandeld.

Elk hoofdstuk van deze methodologie is een blok: materiaal dat je op verschillende manieren kunt gebruiken om iets nieuws te bouwen. **We hopen oprecht dat je hiermee niet alleen bruggen tussen instellingen kunt slaan, maar ook paden kunt aanleggen om je publiek door het doolhof van mogelijke vragen te begeleiden, en veilige plekken kunt creëren waar jullie samen in een open en vriendelijke sfeer over nieuwe technologieën kunnen leren.**

Dus: wat ga jij opbouwen? We horen graag wat je resultaten zijn, welke aanpak je hebt gekozen en welke conclusies je hebt getrokken. Neem zeker contact op met het LIBRA.I.-team via een van onze online platformen.

HOE BOUW EN ONDERHOUD JE EEN COMMUNITY?

Hier leggen we uit hoe het opbouwen van relaties met community's bibliotheken helpt om betekenisvol te blijven en verbonden te zijn met het dagelijkse leven van mensen.

In **BLOK #3** spraken we over het begrijpen van de specifieke behoeften van een doelgroep: de mensen die deelnemen aan je activiteiten en in contact komen met de kennis die jij als bibliotheekprofessional of leerbegeleider kunt aanbieden. In dit blok hebben we het over hoe werken met community's, in plaats van enkel met een doelgroep, bibliotheekwerk nog steviger verankert in het dagelijkse leven van de mensen voor wie je werkt. Zo zorg je ervoor dat bibliotheekdiensten relevant blijven.

→ **BLOK #3**

Werken met een doelgroep is niet hetzelfde als werken met een community. Wie met community's werkt, vertrekt niet langer vanuit de bibliotheek als het vanzelfsprekende centrum dat kennis en expertise aanbiedt. De bibliotheek wordt eerder een ecosysteem dat bestaande lokale netwerken of community's herkent en ondersteunt: vaste partners, initiatieven van onderuit of nieuwe stemmen. De bibliotheek bouwt een community niet echt op. Community's bestaan ook zonder de bibliotheek. Community building betekent dat de bibliotheek een gedeelde, collaboratieve kennisruimte maakt, waarin leden van de community hun kennis delen en daar samen over nadenken. In zo'n context hoeft de bibliothecaris bijvoorbeeld geen AI-expert te zijn. Die neemt de rol op van facilitator en ondersteuner van de uitwisseling tussen mensen die al in het werkingsgebied van de bibliotheek met elkaar in gesprek zijn.

ENKELE EENVOUDIGE INZICHTEN

Omdat elke context anders is, bestaan er geen standaarddraaiboeken voor community-gericht bibliotheekwerk. Elke bibliotheek werkt in een specifieke omgeving een specifieke leer- en cultuurcontext. Dat vraagt om een aanpak op maat, met respect voor lokale dynamieken. Dit werk vraagt dat we buiten onze muren en vooraf afgebakende doelgroepen treden.

Iedereen op dezelfde manier proberen te bedienen, verzwakt de impact. Om community building op lange termijn mogelijk te maken, moeten we kiezen voor strategische focus in plaats van versnipperde inspanningen. Dat betekent dat je het eigenaarschap over je bibliotheekwerking mee in handen geeft van de community's die je strategisch prioriteit geeft. Dat vraagt om een belangrijke omslag: wanneer community building goed gebeurt, groeit dat eigenaarschap uit tot een langdurig engagement tussen bibliotheek en community, in beide richtingen. Dat is

essentieel om als bibliotheek vandaag en in de toekomst betekenisvol en relevant te blijven. Maar laten we bij het begin beginnen.

VERTREK VANUIT BESTAANDE COMMUNITY'S

Effectieve community building begint met observeren en in kaart brengen. In plaats van groepen te bedenken, identificeren we bestaande netwerken - professioneel, informeel of lokaal - die aansluiten bij onze missie. Een community starten zonder gedeelde en urgente behoefte lukt zelden.

We stellen de vragen:

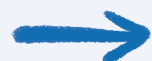
- Wie is al actief?
- Waar komen mensen spontaan samen of met elkaar in contact?
- Wie blijft onderbediend?

Onze rol is niet om eigenaar te zijn van deze community's, maar om ze te ondersteunen en met elkaar te verbinden. Zo scheppen we de voorwaarden voor collectieve groei. Toegepast op LIBRA.I. zagen we bijvoorbeeld dat AI zich snel ontwikkelt van hype tot alledaags hulpmiddel. Dat roept vragen op en creëert behoefte aan zowel theoretisch als praktisch begrip. Omdat gerichte inspanning de impact vergroot, koos elke LIBRA.I.-bibliotheek een bestaande community in haar werkingsgebied: senioren in Riga, volwassenen die zich bezighouden met storytelling in Łódź en jonge podcastmakers in Brussel.

WORD OF VIND DE COMMUNITY BUILDER

De community builder speelt een cruciale rol in dit proces. Idealiter wordt deze persoon binnen de community gevonden en heeft die veel geloofwaardigheid als lid van de community, ook rond het gekozen thema en geniet die vertrouwen. De community builder weet welke kennis en vaardigheden aanwezig zijn in het netwerk van de community en kan betekenisvolle gesprekken op gang brengen en begeleiden. In het geval van LIBRA.I. gingen we op zoek naar een gerespecteerd lid van de community met enige kennis van AI binnen het gekozen domein, bijvoorbeeld storytelling of podcasting.

Community building gaat niet alleen over logistiek of communicatie. Het gaat ook over betekenis geven aan wat leeft in de community: goed luisteren, patronen herkennen en gedeelde ervaringen omzetten in collectief leren en handelen. De community builder werkt altijd op het kruispunt van praktijk en strategie. Dat werkt in twee richtingen: leden van de community raken meer betrokken wanneer ze hun eigen realiteit herkennen in de richting die de community uitgaat. Community builders moeten inzichten uit gesprekken kunnen vertalen naar initiatieven op korte termijn en naar strategische keuzes op lange termijn.

De community builder wordt de facilitator van de dialoog tussen deelnemers met verschillende niveaus van digitale geletterdheid. Tegelijk stimuleert die leren van elkaar en gezamenlijke reflectie. In deze rol erken je dat er al waardevolle kennis aanwezig is binnen de community: deelnemers brengen hun eigen ervaringen mee, in ons geval met het gebruik van AI-tools op het werk, thuis of in hun creatieve praktijk. Door ruimte te maken voor deelnemers om die ervaringen te delen, helpt de community builder om praktische inzichten, vragen en informele expertise zichtbaar te maken die anders verborgen zouden blijven. Iemand die experimenteert met generatieve AI om te schrijven, kan tips delen die anderen helpen om de mogelijkheden ervan te begrijpen. Een andere deelnemer kan kritische vragen stellen over privacy, vooringenomenheid of bias en betrouwbaarheid. Zo wordt de community een collaboratieve kennisruimte in plaats van een eenrichtingsverkeer van informatie.

BEGIN KLEIN EN GROEI DOELGERICHT

Sterke community's groeien geleidelijk. Zoals we in **BLOK #3** aangaven, kun je beginnen met een duidelijk afgebakende doelgroep of persona. Focus op het creëren van een betekenisvolle ervaring voor deze eerste community, toets je aannames en verfijn je aanpak op basis van feedback. Zodra deze groep actief en betrokken is, kun je overwegen om de community uit te breiden of te verbreden.

→ **BLOK #3**

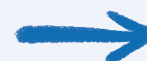
Vroeg engagement werkt in twee richtingen: hoe meer je investeert in je eerste community's, hoe sterker hun engagement naar jou toe wordt. Herken de mensen die spontaan kennis delen, andere leden ondersteunen en mensen en ideeën met elkaar verbinden. Deze eerste leden kunnen ambassadeurs worden die de waarden en cultuur van de community uitdragen. Hun betrokkenheid trekt anderen aan en versterkt het gevoel erbij te horen. Bied hun exclusieve content, eigen plekken of kansen om de community mee vorm te geven. Luister vooral aandachtig naar hun feedback en laat die je beslissingen beïnvloeden. In Brussel leidde de "AI-toolkit voor podcasters", een LIBRA.I.-experiment, tot een lezingenreeks met gecureerde gesprekken over "AI vs. Creativity". Die werd begeleid door twee leden van de community, die met twee andere communityleden in dialoog gingen over de impact of het uitblijven daarvan, van AI op hun creatieve expressie.

Houd dit in gedachten: community-engagement hangt af van regelmaat. Consistentie bouwt vertrouwen op. Variatie houdt de interesse levend. Werk met een duidelijke kalender die praktische workshops, lezingen door kunstenaars of ontwerpers die AI gebruiken, creatieve experimenten, gesprekken over AI en misinformatie of demonstraties van praktische tools combineert. In de Nationale Bibliotheek van Letland bestond bijvoorbeeld al een format voor senioren: "Senior Wednesdays". In dit format konden gemakkelijk thema's rond AI geïntroduceerd worden. Meer hierover in **BLOK #5**.

→ **BLOK #5**

Door AI te verkennen via uiteenlopende terugkerende formats, perspectieven en thema's, positioneert de bibliotheek zich als een plek waar mensen op een veilige en begrijpelijke manier over AI kunnen leren. Door verschillende sprekers uit te nodigen en te experimenteren met formats zoals podcasts, video's, tentoonstellingen of onlineartikels, blijven community's nieuws-

gierig en gemotiveerd om verder te leren over AI en de impact ervan. Heldere ethische richtlijnen, transparante uitleg over tools en een vertrouwd activiteitenformat stellen mensen ook gerust: ze tonen dat de bibliotheek verantwoord en doordacht met AI omgaat.

METEN, LEREN, BIJSTUREN

Community building kan niet alleen op intuïtie steunen. Analyseer regelmatig de activiteit, het aantal deelnemers en de betrokkenheid bij verschillende soorten content. Gebruik die informatie om je aanpak bij te sturen. Community's evolueren. Plan daarom regelmatige luistermomenten om relevant te blijven. Zulke momenten helpen om nieuwe behoeften op te merken en verbeteringen te prioriteren. Verandering kan betekenen dat je experimenteert met nieuwe formats, tools, manieren van besluitvorming of partnerschappen. Maak keuzes samen met je leden. Wanneer mensen betrokken zijn bij het vormgeven van de toekomst van de community, groeit hun gevoel van eigenaarschap. Onthoud altijd dat een community niet statisch is. Na verloop van tijd veranderen mensen en community-leiders. Wil je meer leren over verandingsmanagement? Lees **BLOK #8**!

→ **BLOK #8**

PRINTMATERIAAL

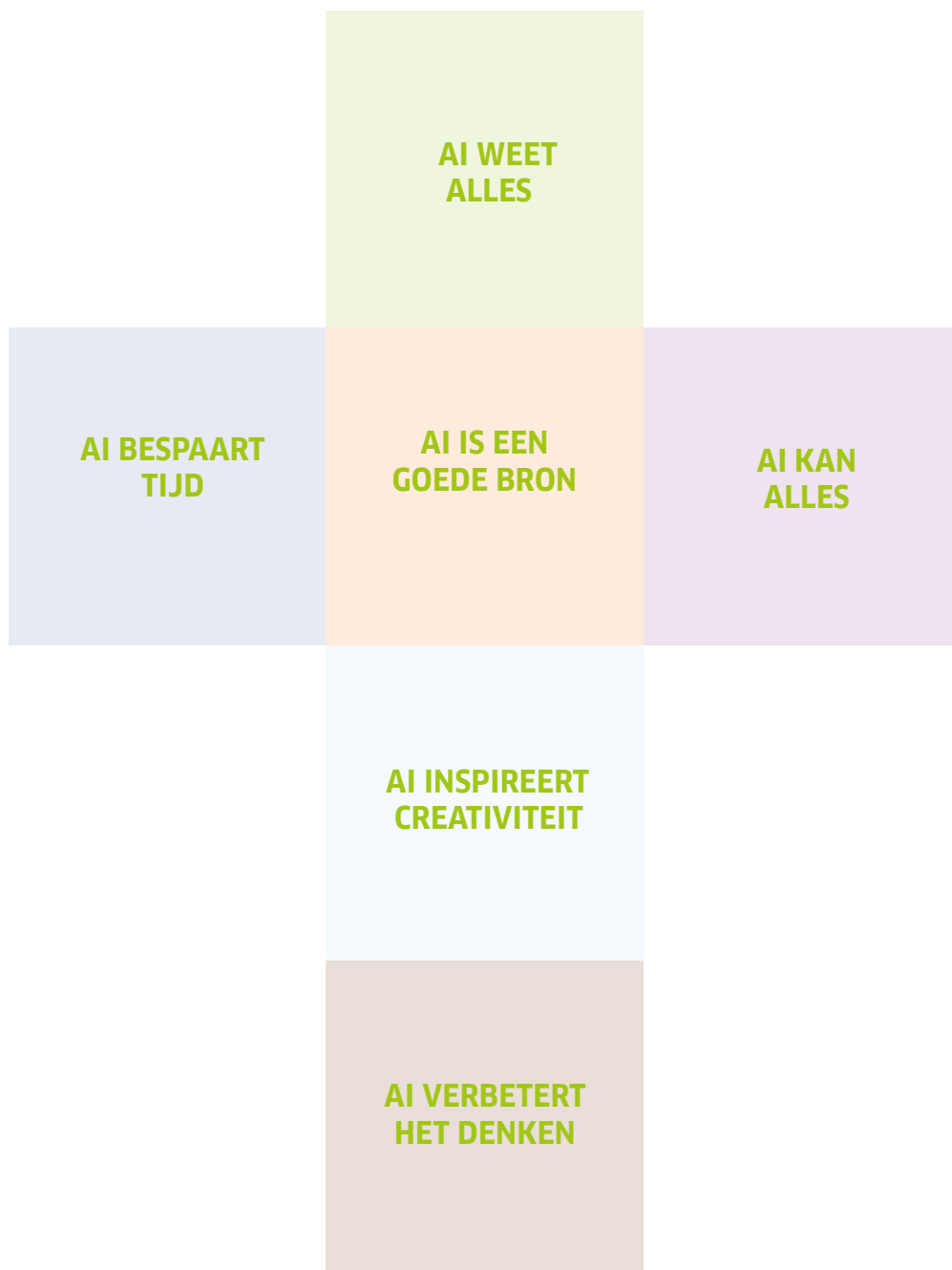
Doorheen de LIBRA.I.-methodiek kwam je mogelijk verwijzingen tegen naar de rubriek “Printmateriaal”. Hier vind je aanvullend praktisch materiaal dat jou kan ondersteunen tijdens je eigen LIBRA.I.-traject. Het merendeel van deze methodologie is getest in onze eigen praktijk. Alle materialen – van kennisvragenlijsten voor bibliotheekmedewerkers tot dobbelstenen – kunnen worden gebruikt als gespreksstarter en zijn toegevoegd zodat je ze kan inzetten zoals jij dat nuttig vindt. Hoewel de bestanden in pdf-formaat zijn gemaakt, moedigen we je aan om de inhoud te kopiëren en aan te passen. Materialen zoals vragenlijsten of de associatiedobbelsteen zijn getest binnen ons project en onder onze leeromstandigheden, maar in jouw context kan een specifiekere aanpak nodig zijn. Net als bij de methodieken en manieren om met doelgroepen te werken, horen we graag van je of onze materialen nuttig zijn of als je zelf een variant ontwikkelt die goed werkt in jouw werking.

MATERIALENLIJST

- Stellingenkubus: gebruikt in praktische workshops om het gesprek op gang te brengen. Deelnemers gooien met de kubus en geven hun mening over de vraag of stelling die verschijnt, vergelijkbaar met promptkaarten.
- Persona-profiel: een praktische methode om je doelgroep te analyseren.
- Zeestermethode: een praktische methode om de noden van een specifieke doelgroep vanuit vijf invalshoeken te bekijken: blijven doen, starten met doen, stoppen met doen, meer van en minder van.
- Activiteitenopbouw: een tabel met de belangrijkste onderdelen die een goede activiteit moet bevatten.
- Vragenlijsten voor en na de activiteit: kant-en-klare printbare vragenlijsten die je aan deelnemers kan geven om hun begrip van AI en het gebruik ervan in het dagelijks leven te peilen en om de impact van je activiteit te meten.

- 3 lesplannen: gedetailleerde beschrijvingen van activiteiten van LIBRA.I.-partners uit het onderdeel “Bestaande activiteiten versterken” in blok #5, bedoeld als inspiratie om formats in je eigen bibliotheek te versterken.
- Woordenlijst: een alfabetische lijst van termen met hun betekenis.
- Promptkaarten: een selectie van vragen en antwoorden die je op kaarten kan zetten om gesprekken over AI tussen deelnemers te stimuleren, vergelijkbaar met de stellingenkubus.

STELLINGENKUBUS

PERSONAPROFIEL

Een methodiek die helpt om een mogelijke gebruiker te beschrijven op basis van diens gedragspatroon.

1. De doelgroep bepalen

- Bepaal eerst het doelgroepsegment door er een emotionele typering aan toe te kennen.
- Sociaal-emotionele groep: [sociale rol] + [bijvoeglijk naamwoord].
- Toelichting: niet gewoon “senior”, maar bijvoorbeeld “belezen senior” of “wantrouwige senior”. Zo wordt duidelijker hoe deze groep verschilt van andere groepen.

2. Persona-identiteit (profiel)

- Haal uit de groep één specifieke, “echte” persoon.
- Naam: [alleen voornaam].
- Opmerking: gebruik geen familienaam.
- Leeftijd: [exact getal].
- Opmerking: gebruik nooit een bereik, zoals “rond de 60”. De leeftijd moet precies zijn, bijvoorbeeld “62 jaar”, zodat de persona echt aanvoelt.
- Beroep / bezigheid / interesses: [gespecificeerde rol].
- Toelichting: benoem niet alleen de sector of hobby, maar ook de details. Bijvoorbeeld: “gepensioneerde dorpsonderwijzer”, niet gewoon “gepensioneerde leerkracht”.

3. Houding en begrip

- Twee “citaten” die de ervaring en verwachtingen van de persona typeren.
- Over het specifieke product of de AI-sessie: als deze persoon AI in één zin zou moeten beschrijven in relatie tot zijn of haar leven, wat zou die dan zeggen? Denk aan het algemene gevoel of de ervaring.
- Over de plaats van AI in de samenleving: hoe zou deze persoon AI in het algemeen beschrijven? Denk aan het bredere begrip van AI.
- Op basis van deze aannames kan een associatieve gesprekskubus (“waar of niet waar”) worden gemaakt voor gebruik tijdens de sessie.

4. Scenario

Dit is het belangrijkste onderdeel. Analyseer een specifiek moment waarop de persona AI gebruikt of ermee in aanraking komt. De persona kan meerdere scenario's hebben.

A. Achtergrondverhaal (Context)

- 30 seconden uit het leven van de persona vóór de ontmoeting met AI.
- Locatie: waar bevindt de persoon zich fysiek? Thuis tijdens het avondnieuws op tv, bij een buur, op de bus, bij de bank?
- Toestel: telefoon of computer?
- Aanleiding: wat is er precies gebeurd waardoor de persoon AI tegenkomt of eraan denkt?

B. Werkelijke motivatie en doel

- Wat probeert de persoon te bereiken door AI te gebruiken of erover te praten?
- Onjuist doel: “informatie zoeken” of “AI uitproberen”.
- Juist doel, voorbeeld: “advies vinden over hoe je de bijzondere plant die de kleinkinderen hebben gegeven correct water geeft”.
- Toelichting: het doel moet een praktische taak zijn waarbij AI kan helpen.

C. Frustraties (pijnpunten)

- Wat loopt er mis in dit specifieke scenario?
- Drempels: wat stoort of blokkeert de persoon? Krijgt die een dwaas antwoord? Begrijpt die niet hoe je AI begint te gebruiken? Krijgt die geen vertrouwen dat AI echt alles weet?

VOORBEELD:

<i>Groep:</i>	gepensioneerde dorpsonderwijzer.
<i>Persona:</i>	Emma, 67
<i>Beroep/ bezigheid:</i>	werkt niet meer en woont in een klein dorp in de gemeente Gulbene.
<i>Houding:</i>	“Iedereen heeft het erover. Ik zou ook eens moeten kijken wat het is en of het echt alles weet.”
<i>Scenario:</i>	
<i>Achtergrond:</i>	dinsdag, buiten woedt een sneeuwstorm. Emma leest thuis nieuws op de computer.
<i>Doel:</i>	advies vinden over hoe ze de bijzondere plant die haar kleinkinderen haar gaven correct water moet geven.
<i>Frustratie:</i>	nadat ze “artificiële intelligentie” in de zoekmachine heeft getypt, begrijpt ze niet wat ze op de voorgestelde pagina’s moet doen. Ze moet naar de bibliotheek voor hulp.

ZEESTERMETHODE

De zeestermethode is een participatieve tool om doelgroepen te analyseren in de context van programma's rond AI en digitale geletterdheid. De methode helpt teams om relevante, inclusieve en op behoeften gebaseerde leerervaringen te ontwerpen door kenmerken, motivaties en beperkingen van een doelgroep systematisch te onderzoeken.

De methode is gebaseerd op een analytisch model met vijf onderdelen:

1. **Kenmerken** - Demografische en contextuele kenmerken, zoals leeftijd, digitale vaardigheden, ervaring en sociale context.
2. **Noden** - motivaties en doelen, zoals creativiteit, praktisch gebruik, veiligheid en sociaal contact.
3. **Drempels/angsten** - beperkende factoren, zoals gebrek aan zelfvertrouwen, digitale onzekerheid, beperkte vaardigheden of tijd.
4. **Methoden** - effectieve leeraanpakken, zoals hands-on oefenen, storytelling, gesprek en experimenteren.
5. **Resultaten** - gewenste uitkomsten.

Verloop

1. **Groepsindeling** - de deelnemers worden in groepen verdeeld, waarbij elke groep een doelgroep toegewezen krijgt.
2. **Persona-ontwikkeling** - de groepen stellen een concreet persoon vast die de doelgroep vertegenwoordigt.
3. **Zeester invullen** - de groepen vullen de vijf dimensies in aan de hand van een visueel sjabloon.
4. **Contextualisering** - de analyse wordt gekoppeld aan specifieke leerinhoud (bijv. AI-ethiek, functionaliteit, verantwoord gebruik).
5. **Reflectie** - de groepen beoordelen of het programma-ontwerp aansluit bij de behoeften van de doelgroep.
6. **Inzichten delen** - resultaten worden gepresenteerd en tussen de groepen vergeleken

ZEESTERMETHODE SJABLOON

Stel een concreet persoon voor die het publiek vertegenwoordigt:

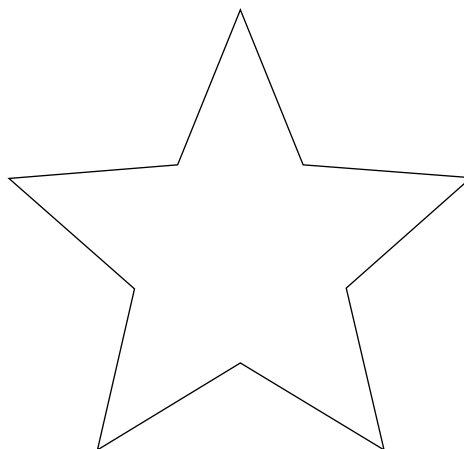
Vul de vijf dimensies in, rekening houdend met specifieke leerinhoud:

Noden

(motivatie, doelen)

Drempels/Angsten

(uitdagingen, beperkingen)

Kenmerken

(leeftijd, vaardigheden,
context)

Resultaten

(gewenste uitkomsten)

Methodieken

(leerbenaderingen)

ACTIVITEITENOPZET

Naam van je activiteit	De naam moet aantrekkelijk en makkelijk te begrijpen zijn en tegelijk duidelijk maken wat deelnemers mogen verwachten.
Begripsniveau	Welke voorkennis verwacht je van de deelnemers over het hoofdonderwerp van de geplande activiteit? Dit kan gaan van basisbegrip tot praktisch gebruik en hogere niveaus, zoals de competentie of het vermogen om het aan anderen uit te leggen .
Doelen/taken van de lesgever	Noteer de praktische taken die de begeleider van de activiteit zal doorlopen. Doe dit bij voorkeur als genummerde lijst, waarbij de taken logisch op elkaar volgen.
Doelen voor de deelnemers	Beschrijf kort wat de ideale uitkomst van de activiteit is op het vlak van vaardigheden en kennis die deelnemers zullen opdoen. Formuleer het doel als een uitspraak, bijvoorbeeld: “deelnemers hebben basiskennis over AI opgedaan” of “deelnemers kunnen ChatGPT zonder hulp gebruiken”.
Acties en methodieken om de doelen te bereiken	Als je zowel de doelen van de begeleider als die van de deelnemers hebt bepaald, som dan hier de methoden op waarmee je die doelen wil bereiken. Houd rekening met de beschikbare tijd en middelen, zodat de praktische onderdelen van je activiteit realistisch en haalbaar zijn. Je kan eerst een ruwe lijst maken en die daarna verfijnen. Je kan acties van de begeleider en deelnemers apart beschrijven of één gezamenlijke lijst maken met acties en methoden waaraan iedereen deelneemt.
Benodigdheden	Noteer alles wat praktisch nodig is om de activiteit te laten verlopen zoals gepland, zoals het zaalplan, de materialenlijst voor praktische opdrachten, technische apparatuur en specifieke digitale programma's of apps die je in de activiteit gebruikt.

BEVRAGING VOOR DE ACTIVITEIT

1. Hoeveel vertrouwen heb je in het gebruik van AI in je dagelijkse werk?

Helemaal geen vertrouwen **1 2 3 4 5** Veel vertrouwen

2. Hoe vaak heb je de afgelopen maand te maken gehad met AI-gerelateerde vragen of AI gebruikt in je werk?

- ☐ Nooit
- ☐ 1-2 keer
- ☐ 3-5 keer
- ☐ 6-10 keer
- ☐ Meer dan 10 keer
- ☐ Ik heb de afgelopen maand geen vragen gekregen over AI

3. Hoe comfortabel voel je je bij het uitleggen van basisbegrippen rond AI (zoals algoritmen of machine learning) aan bibliotheekgebruikers?

Helemaal niet comfortabel **1 2 3 4 5** Heel comfortabel

4. Hoe beoordeel je je huidige kennis van AI-onderwerpen die relevant zijn voor media- en informatiegeletterdheid?

- ☐ Zeer zwak
- ☐ Zwak
- ☐ Gemiddeld
- ☐ Goed
- ☐ Heel goed

5. Voel je je voorbereid om AI-gerelateerde tools of gesprekken te integreren in je bibliotheekprogramma en activiteiten?

Helemaal niet voorbereid **1 2 3 4 5** Volledig voorbereid

6. Beschrijf kort één situatie in je bibliotheekwerk waarin je je bijzonder **comfortabel voelde bij een AI-gerelateerd onderwerp.**

Open vraag:

7. Beschrijf kort één situatie in je bibliotheekwerk waarin je je bijzonder **oncomfortabel voelde bij een AI-gerelateerd onderwerp.**

Open vraag:

8. Is er een specifieke doelgroep die je met AI-gerelateerde onderwerpen in je werk wil bereiken?

Open vraag:

BEVRAGING NA DE ACTIVITEIT

1. In welke mate is je vertrouwen om AI-gerelateerde onderwerpen te behandelen of AI te gebruiken verbeterd na deelname aan de activiteit?

- ☐ Geen verbetering
- ☐ Lichte verbetering
- ☐ Matige verbetering
- ☐ Duidelijke verbetering

2. In welke mate is je vertrouwen in het gebruik van AI verbeterd na deelname aan de activiteit?

- ☐ Geen verbetering
- ☐ Lichte verbetering
- ☐ Matige verbetering
- ☐ Duidelijke verbetering

3. Hoe comfortabel voel je je nu bij AI-gerelateerde vragen of situaties in je bibliotheekwerk?

Helemaal niet comfortabel **1 2 3 4 5** Heel comfortabel

4. In welke mate sloot de inhoud van de activiteit aan bij de AI-uitdagingen waarmee je dagelijks te maken hebt?

- ☐ Helemaal niet
- ☐ Een beetje
- ☐ Matig
- ☐ Sterk
- ☐ Volledig

5. Hoe waarschijnlijk is het dat je toepast wat je hebt geleerd in je dagelijkse werk?

- ☐ Heel onwaarschijnlijk
- ☐ Onwaarschijnlijk
- ☐ Neutraal
- ☐ Waarschijnlijk
- ☐ Zeer waarschijnlijk

6. Is er een specifiek onderwerp of een specifieke vaardigheid uit de activiteit die je het meest geholpen heeft?

Optioneel:

7. Heeft de activiteit je ideeën gegeven over hoe je een specifieke doelgroep kan bereiken, namelijk de doelgroep die je bij vraag 8 in de vragenlijst vooraf hebt genoemd?

Open vraag:

STEM VAN DE AUTEUR VS. ARTIFICIËLE INTELLIGENTIE: LESPLAN VOOR EEN WORKSHOP VAN ÉÉN UUR

Format: inspirerende workshop

Doelgroep: jonge creatievelingen

Duur: 60-90 minuten

Niveau: inleidend; geen technische voorkennis of voorkennis over AI vereist

Didactische stijl: presentatiegestuurd en reflectief.

EDUCATIEVE ONDERBOUWING

De workshop richt zich op het onderzoeken van de auteursstijl van geselecteerde schrijvers. We verkennen ritme, stem en stijl: elementen die de unieke stem van een auteur vormen. Artificiële intelligentie helpt ons onderzoeken of die stem makkelijk kan worden nagebootst.

Deze activiteit is bedoeld voor mensen die geïnteresseerd zijn in nieuwe technologieën én voor mensen die zich daar zorgen over maken.

De workshop maakte deel uit van de reeks “Thought Club” (Klub Myślowy MeMo), een lessenreeks die wetenschappelijke, maatschappelijke en filosofische thema’s op een toegankelijke maar grondige manier bespreekt. Elke sessie heeft dezelfde structuur:

1. Introductie van de gast, die bij de start meestal enkele vragen krijgt om zo het spectrum van de gefantaseerde wetenschapper te schetsen
2. Lezing door de gast
3. Workshopgedeelte waarin deelnemers één of twee korte oefeningen rond het thema uitvoeren.
4. Gesprek tussen gast, moderator en deelnemers

GEDETAILEERD LESPLAN

1. AI-TEKSTHERKENNING

Aan het begin van de workshop krijgen deelnemers twee tekstsets. Elke set bestaat uit drie fragmenten. Alle fragmenten zijn op dezelfde manier ondertekend: met de naam van de auteur en de titel. Nadat deelnemers de teksten even hebben gelezen, moeten ze bepalen welke tekst:

1. de originele tekst van de auteur is
2. een tekst die op de auteur is gebaseerd en diens oorspronkelijke schrijfstijl nabootst, maar door een mens is gemaakt
3. door AI is gegenereerd

Als alternatief kan je ook kiezen om slechts twee versies van de tekst te gebruiken: het origineel en de AI-gegenereerde versie.

We raden aan één tekst te kiezen die in de moedertaal van de deelnemers is geschreven en één vertaalde tekst, bijvoorbeeld uit het Engels. In onze workshop werkten we met 'Kometa' van Bruno Schulz en 'Człowiek z kontrabasem' van Angela Carter, in het Engels 'The Man Who Loved a Double Bass'.

Om de mening van deelnemers over auteurschap te verzamelen, gebruikten we Mentimeter. Dat is uiteraard optioneel. Daarna is het belangrijk om de drie teksten te analyseren en te begrijpen waarom deelnemers op een bepaalde manier hebben gestemd. Besteed aandacht aan elementen zoals ritme, metaforen en specifieke woorden die een periode aanduiden. Dit onderdeel van de workshop draait om interpretatief werk. Betrokkenheid van deelnemers is belangrijk, maar als de groep terughoudend is of moeilijk op gang komt, help hen dan en start zelf het interpretatieproces om ideeën aan te reiken.

Op het einde moet je uiteraard de auteur of oorsprong van alle drie de teksten onthullen.

De volgende stappen hangen grotendeels af van hoe de groep reageerde. Als deelnemers erin slaagden de stijl van de auteur te herkennen, kan een onderdeel over de kenmerken van het werk kort blijven. Als dat niet lukte, is het de moeite waard om dit verder uit te werken.

Als je werkt met een tekst die de stijl van de auteur nabootst, kan je toelichten welke keuzes je tijdens het schrijven hebt gemaakt om de kenmerkende elementen van de auteursstem zichtbaar te maken.

2. HOE HERKEN JE AI-TEKST?

Het laatste deel van de workshop focust op het analyseren van AI-gegenereerde stijl. Dat loopt vanzelf over in een reflectie over de taalkenmerken van artificiële intelligentie. Zo leg je aan deelnemers uit hoe ze tekst kunnen herkennen die door AI-tools is gegenereerd. AI staat er bijvoorbeeld om bekend dat het:

1. vaak het patroon "het is niet X, het is Y" gebruikt;
2. veel gedachtestrepen gebruikt;
3. bepaalde woorden herhaalt;
4. sterk leunt op reeksen van drie.

Dit is ook een goed moment om uit te leggen waarom AI op deze manier schrijft:

- *Zulke constructies komen ook voor in algemeen gewaardeerde literatuur, zoals de Bijbel en Shakespeare.*
- *De stijl kan strak en precies zijn, maar tegelijk wat leeg aanvoelen: te netjes, te efficiënt, te neutraal, te perfect, zonder de subtiele imperfecties die menselijk schrijven interessant maken.*
- *AI probeert nog steeds zintuiglijke taal in teksten te verwerken, vermoedelijk omdat die vaak samenhangt met wat als goede proza wordt ervaren.*

Alle artikels en links die kunnen helpen bij het theoretische deel van de workshop staan aan het einde van dit onderdeel.

Uiteindelijk besloten we deelnemers te helpen om de typische stijl van artificiële intelligentie te herkennen. We toonden hen twee korte teksten die door ChatGPT en Mistral AI waren gegenereerd op basis van dezelfde prompt: schrijf een korte tekst van ongeveer duizend woorden over een feest in Engeland in de jaren 1920. De teksten tonen niet alleen de vier eerder genoemde kenmerken, maar lijken ook sterk op elkaar. Dit is een eenvoudige opdracht die je makkelijk samen met deelnemers tijdens de workshop kan uitvoeren. Laat hen nadenken over een prompt die je aan twee LLM's kan geven en vergelijk daarna de resultaten.

Bronnen

- <https://www.nytimes.com/2025/12/03/magazine/chatbot-writing-style.html#>
- <https://www.interconnects.ai/p/why-ai-writing-is-mid>
- <https://www.theguardian.com/books/2017/mar/04/what-writers-really-do-when-they-write>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ECWpKzN5IO>
- <https://ctl.duke.edu/ai-ethics-learning-toolkit/does-ai-harm-critical-thinking/>

ARTIFICIËLE INTELLIGENTIE EN NOSTALGIE IN CULTUREEL ERFGOED – HULPMIDDEL OF GRAP? LESPLAN VOOR EEN WORKSHOP VAN TWEE UUR

Format: inspirerende workshop

Doelgroep: senioren met basisvaardigheden op de computer

Duur: 120 minuten

Niveau: inleidend; geen technische voorkennis of voorkennis over AI vereist

Didactische stijl: presentatiegestuurd en reflectief.

EDUCATIEVE ONDERBOUWING

Het doel is senioren meer inzicht te geven in hoe artificiële intelligentie (AI) werkt en welk potentieel AI heeft, aan de hand van voorbeelden uit de Letse Culturele Canon en de Digitale Bibliotheek. De workshop wil nieuwsgierigheid stimuleren en vertrouwen opbouwen in AI als tool die zowel creatieve als alledaagse activiteiten kan ondersteunen.

LEERDOELEN

1. De basis van AI en AI-toepassingen in het dagelijks leven introduceren.
2. AI-mogelijkheden tonen op het vlak van informatie zoeken, beeldherkenning, tekstgeneratie en stemgeneratie.
3. Actieve deelname, reflectie en kritisch denken stimuleren over de mogelijkheden en grenzen van AI.
4. De verbinding versterken tussen de digitale omgeving en waarden rond cultureel erfgoed.

GEDETAILLEERD LESPLAN

1. INLEIDING

Deelnemers schrijven één positieve en één twijfelende gedachte over AI op post-its. De post-its worden op een bord geplaatst en samen besproken. Gespreksvragen: wat lijkt het meest beangstigend aan AI? Wat lijkt het meest nuttig? Mini-enquête: hebben deelnemers ooit een AI-tool gebruikt?

Openingszin:

“Deze sessie is bedoeld om je houvast en vertrouwen te geven, niet om van jou een AI-expert te maken. Je hoeft niet elke tool die we vandaag vermelden te begrijpen of te onthouden. Je mag ook gewoon luisteren; deelnemen is altijd optioneel.”

2. MYTHES EN FEITEN OVER AI

Deelnemers krijgen “AI-stellingenkubussen” met ware en onware beweringen. Elke stelling wordt besproken. Samen beslissen de deelnemers of de stelling waar of onwaar is. De begeleider licht kort toe waarom en toont slides over AI-toepassingen in verschillende domeinen.

3. AI EN CULTUREEL ERFGOED

Er wordt gewerkt met de Letse Culturele Canon. Op het scherm verschijnen twee beelden: een advertentie voor de bromfiets Rīga en acteur Eduards Pāvuls uit de film ‘Ceplis’. Deelnemers raden of AI deze beelden zal herkennen. De begeleider gebruikt ChatGPT of Bing Image Recognizer om de resultaten te testen. Bespreek ook: waarom herkent AI ze wel of niet? Leert AI van onze vragen? Waarom weigert AI soms mensen te identificeren?

4. VRAGEN STELLEN AAN CHATGPT

Deelnemers proberen individueel of per twee vragen te stellen aan AI. Voorbeelden: “Wat staat er afgebeeld op het bankbiljet van 100 lats, ontworpen door Rihards Zariņš?” en “Waarom komen mensen in Latgale in mei samen bij kruisen in openlucht?” Ze kunnen geprinte stap-voor-stapwerkbladen volgen; de begeleider en assistent helpen waar nodig. Daarna volgt een groeps gesprek over de kwaliteit van de antwoorden en over manieren om prompts te verbeteren. Op het scherm verschijnt een afbeelding van het bankbiljet van 100 lats uit 1923. De begeleider voegt een interessant weetje toe: deze biljetten werden gedrukt op papier van de papierfabriek van Līgatne. Latere uitgaven, na de opkomst van vervalsingen, werden tot 1938 in het Verenigd Koninkrijk gedrukt.

5. CREATIEVE OPDRACHT – EEN GEDICHT SCHRIJVEN EN SYNTHETISEREN

De begeleider introduceert de activiteit “AI schrijft en leest poëzie”. Deelnemers volgen de stappen op het werkblad:

1. Open ChatGPT.
2. Geef de prompt: “Schrijf twee kwatrijnen in de stijl van Aleksandrs Čaks over Rīga, mensen en stadsgeluiden. Gebruik de woorden: dakgoot, buitenwijk, boulevard, koetsier, hart.”
3. Kopieer het gegenereerde gedicht.
4. Open <https://tilde.ai/lv/voice-synthesis/>.
5. Kies een stem en plak het gedicht.
6. Beluister het AI-gegenereerde gedicht. Bespreek: welke emoties en toon heeft het gedicht? Waarom klinkt één van de stemmen bekend? Optioneel: toon een geanimeerd portret dat het gedicht voordraagt.

6. BEELDGENERATIE

Op het scherm verschijnt een foto van de Gauja-vallei. De begeleider typt in ChatGPT: "Generate a photo of the Gauja Valley." Nadat de afbeelding verschijnt, bespreken deelnemers: waaraan zie je dat de afbeelding door AI is gegenereerd? Wie bezit het auteursrecht? Mogen anderen deze afbeelding gebruiken?

7. AANVULLENDE OPDRACHTEN

Voor beeldherkenning:

1. <https://which-content-is-real.netlify.app/>
2. <https://goodthingsaustralia.org/learn-resource/ai-image-quiz/>
3. <https://decopy.ai/ai-image-detector/>

Voor tekstanalyse:

1. <https://www.undetactable.ai/>
2. <https://www.plag.lv/>

Afronding en reflectie

Groepsreflectie: welke taken hebben we aan AI gevraagd, zoals zoeken, schrijven, spreken en afbeeldingen maken? Wat was het moeilijkste onderdeel? Wat was het meest verrassend? De begeleider vat de belangrijkste inzichten samen en moedigt deelnemers aan om AI-tools verder te verkennen. Een plek waar AI mij echt zou kunnen ondersteunen is... bijvoorbeeld bij redactie, transcriptie, promotie of structureren.

Benodigdheden

- Computers of tablets met internettoegang (1 per 2 deelnemers)
- Post-its en markeerstiften
- Projector of scherm
- Voorbereide presentatie ("Wat is AI?", "Waar wordt AI gebruikt?")
- Toegang tot <https://chat.openai.com> en <https://tilde.ai/lv/voice-synthesis/>.

Methodologische aandachtspunten voor de begeleider

- Begin met de uitleg dat AI een tool is, geen denkend wezen. Benadruk waar en hoe AI leert en antwoorden genereert; herhaal dit doorheen de sessie.
- Gebruik humor en vergelijk AI-antwoorden met menselijke ervaring.
- Moedig deelnemers aan om vragen te stellen en vrij hulp te vragen.

- Leg nadruk op gegevensbescherming en privacy bij het gebruik van AI-tools, vooral bij stem, foto's en persoonsgegevens.
- Geef eenvoudige, duidelijke opdrachten.
- Bij groepen groter dan vijf personen is een assistent nodig.
- Spreek duidelijk en langzaam; controleer regelmatig of iedereen de instructies begrijpt.

AI-TOOLKIT VOOR PODCASTERS: LESPLAN VOOR EEN WORKSHOP VAN DRIE UUR

Format: inspirerende workshop

Doelgroep: jonge creatievelingen en volwassen lerenden

Duur: 180 minuten

Niveau: geen technische voorkennis of voorkennis over AI vereist

Didactische stijl: presentatiegestuurd en reflectief.

Deze handleiding ondersteunt trainers bij het geven van een zelfverzekerde en boeiende sessie over AI in podcasting. De nadruk ligt op begrip, inspiratie, kritisch bewustzijn en concrete tools, niet op technische instructie.

EDUCATIEVE ONDERBOUWING

Podcasting is geëvolueerd van een niche en experimenteel medium naar een sterk competitief veld, ook voor niet-professionele podcastmakers. Onafhankelijke en niet-professionele makers werken vandaag in een omgeving die wordt gevormd door veranderende verwachtingen van het publiek en verschuivende mediagewoonten. Daardoor ontstaan uitdagingen rond zichtbaarheid, serieus genomen worden en blijvende betrokkenheid. Podcast-productie vraagt daardoor meer tijd, technische vaardigheden en strategisch denken.

Tegelijk vinden AI-tools snel hun weg naar creatief en mediawerk. Deze tools beloven efficiëntie, toegankelijkheid en nieuwe creatieve mogelijkheden. Ze roepen ook belangrijke vragen op over auteurschap, authenticiteit, bias, milieu-impact en data privacy. Voor veel creatievelingen is de spanning tussen trouw blijven aan de eigen stem en het gebruik van AI-tools om meer gepolijste content te maken reëel. Dat roept vragen op over de balans tussen persoonlijke expressie en technologische optimalisatie. Door deze spanning bespreekbaar te maken, stimuleer je een bewuste en verantwoordelijke omgang met AI, gebaseerd op waarden zoals authenticiteit, redactioneel oordeel en vertrouwen van het publiek.

LEERDOELEN

Aan het einde van de workshop kunnen deelnemers:

1. uitleggen waarom artificiële intelligentie relevant wordt in hedendaagse podcastproductie
2. de belangrijkste fases van het podcastproces benoemen waarin AI-tools kunnen worden ingezet
3. de beperkingen, risico's en ethische implicaties herkennen van AI in creatief audiowerk
4. geïnformeerde en autonome keuzes maken over of, wanneer en hoe ze AI willen gebruiken in hun podcastproces

5. onderscheid maken tussen taken waarbij AI zinvolle ondersteuning kan bieden en taken die menselijk oordeel en creativiteit vragen
6. concrete AI-tools benoemen voor verschillende productiefases

VOORKENNIS

- Vertrouwdheid met podcasts als medium, zowel als luisteraar als cultureel format.
- Algemeen inzicht in hoe podcasts worden gemaakt, zoals opnemen, monteren en publiceren.
- Basisbegrip van artificiële intelligentie via dagelijkse blootstelling in media, werk of veelgebruikte digitale tools.
- Algemene digitale geletterdheid, inclusief op online platformen kunnen navigeren en toepassingen kunnen gebruiken.

VERONDERSTELDE VAARDIGHEDEN OF ERVARING

- Wisselende mate van doe-het-zelfervaring met podcasting, zoals een proefaflevering opnemen, eenvoudige montagesoftware gebruiken of informeel publiceren.
- Wisselende mate van inleidende of meer gevorderde technische kennis.
- Er wordt geen professionele audio-, productie- of AI-expertise verwacht.
- Vertrouwdheid met AI-tools kan variëren van geen ervaring tot lichte, experimentele ervaring.

Middelen

Lijst met gepresenteerde AI-tools

Tools voor workflow:

- Keywords Everywhere: trefwoorden- en doelgroeponderzoek.
- Delve.ai: doelgroep- en contentanalyse.
- Google Trends: topic- en trendanalyse.
- ChatGPT: ideevorming, scripting, structureren.
- Showplanner: planning en automatisering.

Tools voor productie en postproductie:

- NotebookLM: inhoudsanalyse en synthese, ter ondersteuning van productie.
- Descript: opname, transcriptie, montage.
- Zencastr: tool voor opname op afstand.
- Riverside: opname en ondersteuning bij postproductie.

Tools voor vertaling en dubbing:

- Audiol Library: curatie en toegankelijkheid.
- Soundverse: muziek- en geluidsgeneratie.

Tools voor soundtracks en audiocreativiteit:

- Audiol Library: curatie en toegankelijkheid.
- Soundverse: muziek- en geluidsgeneratie.
- Boomy: muziekgeneratie.
- Soundful: muziekgeneratie.
- Mubert: muziekgeneratie.
- Suno: muziekgeneratie.
- Beatoven.ai: soundtrackcreatie.

Tools voor promotie en hergebruik van content:

- Revoldiv: transcriptie en hergebruik van content.
- FineVoice: spraak-naar-tekst en audiobewerking.
- Headliner: audiograms en promotionele visuals.
- Canva: ontwerp en automatisering.

Tools voor monetisering en distributie:

- Acast: dynamische advertentie-invoeging en optimalisatie van sponsoring.

GEDETAILEERD LESPLAN

1. WELKOM EN OMKADERING

Doel

Geloofwaardigheid opbouwen en verwachtingen verduidelijken. Dit openingsmoment zet de toon voor de hele workshop en is cruciaal voor volwassen lerenden, die met uiteenlopende niveaus van vertrouwen, nieuwsgierigheid of scepsis tegenover AI kunnen binnenkomen.

Uitgebreide inhoud

Verwelkom deelnemers en erken de diversiteit aan achtergronden in de ruimte: luisteraars, beginnende makers en nieuwsgierige starters. Kader de workshop als een gezamenlijke verkenning, niet als een top-downlezing. Benoem wat de workshop wel en niet is: een introductie en inspiratiebron, geen technische training of hands-on cursus. Structuur van de sessie: context → AI-mogelijkheden → tools → risico's.

Openingszin

“Deze sessie is bedoeld om je houvast en vertrouwen te geven, niet om van jou een AI-expert te maken. Je hoeft niet elke tool die we vandaag vermelden te begrijpen of te onthouden. Je mag ook gewoon luisteren; deelnemen is altijd optioneel.”

Voorbeeldvragen

- Wie luistert vooral naar podcasts, in plaats van ze zelf te maken?
- Heeft iemand zich ooit nieuwsgierig of zelfs licht overweldigd gevoeld door gesprekken over AI?
- Wat maakte dat je je inschreef voor deze workshop?

2. HET PODCASTLANDSCHAP VANDAAG

Doel

Podcasting situeren als een volwassen, competitief en evoluerend mediaveld en deelnemers helpen begrijpen dat podcasting vandaag deel uitmaakt van een breder ecosysteem.

Uitgebreide inhoud

Podcasting is het afgelopen decennium uitzonderlijk snel gegroeid. Wereldwijd zijn er nu miljoenen podcasts beschikbaar. De instapdrempel is laag, wat experiment en diversiteit stimuleert. Die groei is niet per se negatief. Ze toont hoe toegankelijk en aantrekkelijk podcasting is geworden, maar verandert tegelijk het speelveld fundamenteel.

Podcasting evolueerde van een experimenteel, alternatief medium naar een mainstream communicatiekanaal. Journalisten, mediaorganisaties, instellingen en merken produceren vandaag podcasts als onderdeel van bredere content- en marketingstrategieën. Die professionalisering brengt middelen en zichtbaarheid, maar ook concurrentie en standaardisering.

Vindbaarheid is een probleem. Een podcast maken is eenvoudiger dan ooit, maar gevonden worden is moeilijker dan vroeger. Zichtbaarheid hangt af van platformalgoritmen, promotie en distributie, timing en consistentie en niet alleen van kwaliteit of originaliteit. Veel goed gemaakte podcasts krijgen het moeilijk omdat ze verdwijnen in de overvloed.

Openingszin

“Wanneer we podcasts zoeken, scrollen we, kiezen we en slaan we over. Voor we nadenken over hoe je podcasts maakt, kijken we eerst naar de wereld waarin ze vandaag bestaan, want die context bepaalt sterk wat gehoord wordt en wat niet.”

Voorbeeldvragen

- Hoe ontdek je meestal nieuwe podcasts? Via platformen, vrienden of sociale media?
- Voel je je soms overweldigd door de hoeveelheid content die vandaag beschikbaar is?
- Wat maakt dat je een podcast als luisteraar een kans geeft?

3. CONCURRENTIE EN FORMATVERANDERING

Doel

Structurele veranderingen toelichten die invloed hebben op hoe podcasts vandaag worden gemaakt, met nadruk op formatverschuivingen en platformgedreven dynamieken.

Uitgebreide inhoud

Eén van de meest zichtbare veranderingen van de afgelopen jaren is het groeiende belang van videopodcasts. Podcasting is niet langer uitsluitend een audio-first medium of iets waar je naar luistert tijdens het wandelen, pendelen of koken.

Podcasts worden steeds vaker bekeken op platformen zoals YouTube, Spotify en sociale media en worden ontworpen om visueel aantrekkelijk te zijn. Dat vraagt ook andere technische vaardigheden, zoals cameraopname, belichting en zelfs decorontwerp. Die verschuiving is belangrijk omdat video de deelbaarheid op sociale platformen vergroot. Dat betekent niet dat video audio zal vervangen, maar wel dat beide steeds vaker naast elkaar bestaan en soms met elkaar concurreren. Flexibiliteit wordt steeds meer onderdeel van creatieve praktijk. Formats aanpassen is geen verraad aan creativiteit.

Openingszin

“Tot nu toe hebben we gekeken naar hoe podcasting is gegroeid en competitiever is geworden. De volgende stap is kijken hoe die concurrentie bepaalt hoe podcasts eruitzien. Niet alleen wat we maken, maar ook in welke formats we aangemoedigd worden of soms onder druk gezet worden, om te gebruiken.”

Voorbeeldvragen

- Kijk je soms naar podcasts in plaats van er alleen naar te luisteren?
- Als je vandaag een podcast zou starten, zou je dan druk voelen om video toe te voegen?

4. AI IN PODCASTING VANDAAG

Doel

Het gebruik van AI in podcasting normaliseren en angst of weerstand bij deelnemers verminderen. Dit onderdeel positioneert AI niet als experimentele technologie, maar als iets dat al verweven is met dagelijkse podcastproductie.

Uitgebreide inhoud

AI wordt al breed gebruikt in het podcastveld. Veel makers gebruiken AI zonder het actief zo te benoemen. Een aanzienlijk deel van de podcasters gebruikt AI-gestuurde tools of AI-functies die ingebouwd zijn in software die ze al kennen. AI-gebruik is niet langer beperkt tot early adopters of technologiegerichte makers. Het is onderdeel geworden van standaard-workflows. Veelvoorkomende laagdrempelige toepassingen zijn automatische transcriptie, audio clean-up en ruisonderdrukking, ondersteuning bij montage zoals knippen, ordenen en helderheid verbeteren en het genereren van show notes, beschrijvingen of promotieteksten. Deze toepassingen focussen op ondersteuning en efficiëntie, niet op het vervangen van creatieve besluitvorming. AI wordt vaker gebruikt omdat podcastproductie tijdsintensief is en veel podcasters alleen of met beperkte middelen werken. AI-tools helpen repetitieve of arbeidsintensieve taken verminderen.

Openingszin

“Podcasting kost veel tijd, zeker wanneer je alleen werkt of met beperkte middelen. Dat is één van de belangrijkste redenen waarom AI stilaan deel is geworden van dagelijkse podcast-productie. Niet om creativiteit te vervangen, maar om repetitief werk te verminderen.”

Voorbeeldvragen

- Heb je ooit automatische ondertiteling of transcriptietools gebruikt?
- Welke onderdelen van creatief werk vind je persoonlijk het meest tijdrovend?
- Verandert je gevoel over AI als je weet dat het al deel uitmaakt van tools die je kent en gebruikt?

5. WAT AI KAN

Doel

Deelnemers een duidelijk en realistisch beeld geven van hoe AI doorheen het podcast-proces kan worden gebruikt. Dit onderdeel helpt deelnemers om voorbij vage ideeën over AI te gaan en te begrijpen waar AI past en waar niet.

Uitgebreide inhoud

Er zijn verschillende AI-tools die verschillende fases van de podcastworkflow kunnen ondersteunen. Er is niet één tool of functie voor het hele proces. AI vervangt de workflow niet, maar ondersteunt bestaande stappen.

1. AI kan worden gebruikt als denkpartner, niet als bedenker van ideeën. Het kan helpen bij het brainstormen over podcastthema's of afleveringsideeën, het structureren van een aflevering of seizoen of het kiezen van invalshoeken, vragen of formats.
2. In de productie kan AI de audiokwaliteit verbeteren, opname op afstand of meertalige opnames ondersteunen en technische consistentie helpen bewaken.

3. In postproductie en montage kan AI helpen bij tijdrovende technische taken zoals transcriptie, ruwe montage, structureren en het verwijderen van ruis of stiltes.
4. AI-gebaseerde vertaal- en dubbingtools maken het mogelijk transcripties naar meerdere talen te vertalen, ondertitels of geschreven vertalingen te genereren of zelfs nagesynchroniseerde audioversies te maken met synthetische of aangepaste stemmen. Dit heeft duidelijke gevolgen voor toegankelijkheid, omdat je meertalige doelgroepen kan bereiken, inclusief luisteraars met een gehoorbeperking via transcriptie of ondertiteling. Het bereik van een podcast kan taal- en landsgrenzen overstijgen. Er zijn wel belangrijke nuances: vertaling is nooit neutraal. Toon, humor, culturele verwijzingen en ritme kunnen verschuiven.
5. AI wordt steeds vaker gebruikt voor muziekgeneratie en sounddesign, bijvoorbeeld om omgevingsgeluiden of overgangen te maken. Voor podcasters opent dit creatieve mogelijkheden: eigen soundscapes maken zonder groot budget, experimenteren met sfeer, tempo en atmosfeer en een herkenbare auditieve identiteit ontwikkelen. Tegelijk roept dit vragen op: originaliteit tegenover generatieve eenvormigheid, ethisch gebruik van AI-gegenereerde muziek en afhankelijkheid van vooraf gemaakte stijlen.
6. AI kan helpen om de levensduur van een podcast te verlengen door show notes en samenvattingen te genereren, afleveringen om te zetten naar blogposts of sociale media content en titels en beschrijvingen te genereren.

Openingszin

“Voor we over tools praten, is het belangrijk om één ding helder te stellen: AI vervangt de podcastworkflow niet. AI bedenkt geen podcast voor jou. Wat AI wel kan doen, is bestaande stappen ondersteunen: van denken en plannen tot productie, montage en distributie.”

Voorbeeldvragen

- Heb je ooit vastgezeten bij het kiezen van een thema of invalshoek voor een aflevering?
- Welk onderdeel van podcastproductie voelt voor jou het meest tijdrovend?
- Schrijf je show notes of beschrijvingen meestal van nul?
- In welke fase van het podcastproces voelt AI-ondersteuning voor jou het meest logisch en waar voelt het ongepast?

6. WAAROM JE AI NIET ZOU GEBRUIKEN

Doel

Kritisch denken en ethisch bewustzijn introduceren en deelnemers helpen geïnformeerde, selectieve beslissingen te nemen over AI-gebruik in podcasting.

Uitgebreide inhoud

1. AI kan grote hoeveelheden content genereren. De output klinkt zelfverzekerd en vlot en lijkt coherent en goed gestructureerd, maar kan feitelijk onjuist, onvolledig of zelfs verzonnen zijn. Dit wordt hallucinatie genoemd. In gesproken content merken luisteraars fouten moeilijker op en audiostemmen worden vaak meer vertrouwd dan tekst. Onjuiste AI-gegenereerde feiten kunnen de geloofwaardigheid schaden.
2. AI-tools worden getraind op grote hoeveelheden bestaande content, vaak zonder duidelijke toestemming, transparante bronvermelding of eerlijke vergoeding. Voor podcasters spelen onder meer vragen rond onduidelijke eigenaarschap van AI-gegenereerde tekst of audio, hergebruik van bestaande creatieve stijlen of taal en ethische vragen rond bronnen en originaliteit. Hoewel wetgeving en beleid nog evolueren, ligt de verantwoordelijkheid vaak bij de eindgebruiker, niet bij de tool.
3. AI-systemen weerspiegelen de data waarop ze getraind zijn. Ze nemen dus bestaande sociale, culturele en taalkundige bias mee. In podcasting kan dat zichtbaar worden in stereotiepe taal, dominante culturele perspectieven en ondervertegenwoordiging van minderheidsstemmen of accenten. Een podcastmaker die AI gebruikt, moet beseffen dat AI bias niet neutraliseert. Er is een reëel risico dat bestaande maatschappelijke vooroordelen worden versterkt..
4. Podcasting wordt vaak gewaardeerd om intimiteit, persoonlijke stem en een gevoel van authenticiteit en vertrouwen. Overmatige automatisering met AI kan de individuele toon afvlakken en imperfecties wegwerken die net verbinding creëren. Daardoor kan de maker afstand nemen van de eigen stem.
5. AI-systemen vragen grote datacenters, die veel energie verbruiken. Er loopt voortdurend rekenwerk voor opslag en onderhoud. Individuele acties lijken klein, maar grootschalig gebruik telt op. Hoewel de milieu-impact vaak onzichtbaar is, is die een essentieel onderdeel van verantwoord beslissen..

Openingszin

“AI kan nuttig zijn, maar nuttig betekent niet automatisch passend. Dit onderdeel introduceert enkele ethische en creatieve vragen die bij AI in podcasting horen, zodat je kan beslissen wanneer AI helpt en wanneer AI in de weg zit. Kritisch AI-gebruik gaat niet over tools vermijden. Het gaat over zorgvuldig kiezen.”

Voorbeeldvragen

- Zou je erop vertrouwen dat je feitelijke fouten altijd opmerkt?
- Hoe belangrijk zijn eigenaarschap en een eigen stem in jouw podcastwerk?
- Maakt het voor jou uit waar tekst of ideeën vandaan komen?
- Waardoor voelt een podcast voor jou als luisteraar persoonlijk of authentiek?
- Wat betekent duurzaamheid voor jou persoonlijk?
- Zijn er onderdelen van je stem of stijl die je niet door een tool wil laten “gladstrijken”?
- Waar ligt volgens jou de verantwoordelijkheid voor milieu-impact? Bij platformen, toolmakers, gebruikers of allemaal?

7. AFSLUITENDE REFLECTIE-OEFENING

Doel

Deelnemers helpen nadenken over hun eigen waarden en beperkingen, bepalen waar AI hun podcastpraktijk kan ondersteunen en duidelijke grenzen formuleren voor AI-gebruik. Zo vertrekken deelnemers met een gevoel van handelingsruimte, niet met druk.

Individuele reflectie

Vraag deelnemers om deze drie zinnen aan te vullen:

- Eén plek waar AI mijn podcastwerk echt kan ondersteunen is... (bijvoorbeeld: montage, transcriptie, promotie of structureren)
- Eén plek waar ik liever geen AI gebruik, is... (bijvoorbeeld: stem, storytelling, interviews of toon)
- Eén vraag of zorg die ik wil meenemen bij het gebruik van AI is... (bijvoorbeeld: juistheid, authenticiteit, bias of milieu-impact)

Groepsuitwisseling

Mogelijke gespreksvragen:

- Heeft deze workshop veranderd hoe je je voelt over AI in podcasting?
- Was er iets dat een aanname over AI en podcasting uitdaagde?
- Welke kleine beslissing zou je na deze sessie anders kunnen nemen?

WOORDENLIJST

AI-hallucinaties:	ongewenste acties van een groot taalmodel waarbij het informatie genereert die onjuist, onzinnig of niet relevant is voor de vraag. Bijvoorbeeld: wanneer AI om een bibliografie wordt gevraagd, kan het artikels of boeken aanbevelen die niet bestaan.
Algoritme:	een precieze, eindige reeks duidelijk omschreven handelingen die nodig zijn om een specifieke taak uit te voeren of een bepaald probleem op te lossen.
Bias:	ongewenste werking van een generatief AI-systeem waarbij bevooroordeelde of discriminerende content wordt gegenereerd, bijvoorbeeld politiek, raciaal of ideologisch gekleurd. Bias ontstaat meestal door slecht voorbereide trainingsdata die onvoldoende diversiteit bevat aan voorbeelden van alle groepen of fenomenen.
Deepfake:	een valse maar realistisch ogende afbeelding, video- of audio-opname die met artificiële intelligentie is gegenereerd.
Generatieve AI:	een type artificiële intelligentie dat output genereert in een vorm die mensen kunnen begrijpen. Op basis van patronen uit trainingsdata kunnen zulke systemen nieuwe elementen creëren.
Large Language Model (LLM):	een groot taalmodel, een diep neurale netwerk dat getraind is om natuurlijke voortzettingen van uitingen te genereren, op basis van enorme tekstdatasets. Door supervised machine learning en reinforcement learning zijn LLM's aangepast aan taken zoals vragen beantwoorden, dialogen voeren, proza maken en programmeercode genereren.
Machine Learning:	een programmeermethode waarmee computersystemen leren uit aangeleverde data. We zeggen dat een informatiesysteem leert als de prestaties voor een taak verbeteren naarmate het meer trainingsdata verwerkt.
Prompt:	een instructie van een gebruiker aan een groot taalmodel om de gewenste informatie te verkrijgen.
Trainingsdata:	een dataset waarmee artificiële intelligentie en machinelearning-modellen worden getraind. Modellen analyseren deze data om patronen te herkennen, beslissingen te nemen of uitkomsten in nieuwe situaties te voorspellen.

PROMPTKAARTEN

Voorkant van de kaart:

1. Stel een feitelijke vraag. Een feitelijke vraag dient om specifieke kennis over feiten, data, gebeurtenissen, mensen of plaatsen te testen. Het doel is precieze, objectieve informatie verkrijgen, geen mening of interpretatie. Bijvoorbeeld: hoeveel chromosomen heeft een mens?
2. Vraag AI daarna om specifieke, verifieerbare bronnen voor deze informatie. Controleer of de bronnen bestaan.

Achterkant van de kaart:

Leert deelnemers verifiëren en benadrukt de gevaren van AI-hallucinaties.

Voorkant van de kaart:

1. Stel de vraag: hoe werkt democratie?
2. Voeg daarna toe: je bent leerkracht maatschappelijke vorming. Leg het onderwerp uit.
3. Vergelijk de antwoorden.

Achterkant van de kaart:

Leert deelnemers context meegeven en de stijl van het antwoord sturen.

Voorkant van de kaart:

Vraag AI om het onderwerp uit te leggen in:

1. 50 woorden
2. 5 punten
3. 1 zin

Wat verandert er?

Achterkant van de kaart:

Leert deelnemers precies formuleren en letten op toon, afhankelijk van de structuur van het antwoord.

Voorkant van de kaart:

1. Vraag AI om een controversieel onderwerp te beschrijven.
2. Vraag daarna: kan je antwoord bevooroordeeld zijn? Leg uit.

Achterkant van de kaart:

Leert deelnemers bewust omgaan met bias en kritisch analyseren.

Voorkant van de kaart:

1. Stel je voor dat je AI wil raadplegen over een persoonlijk probleem.
2. Pas de prompt aan zodat er geen gevoelige gegevens worden gedeeld.

Achterkant van de kaart:

Leert deelnemers privacy beschermen.

Voorkant van de kaart:

1. Vraag AI om je te helpen een tekst te schrijven. Zorg dat je eigen materiaal klaarstaat om te zien of AI het volledig verandert of gebruikt en er iets aan toevoegt.
2. Duid daarna aan welke delen van jou zijn. Controleer wat veranderd is.
3. Wie is de auteur?

Achterkant van de kaart:

Vestigt de aandacht op het probleem van auteursrecht.

Voorkant van de kaart:

1. Vraag AI om een onderwerp uit te leggen dat je goed kent.
2. Onderzoek het antwoord op fouten of vereenvoudigingen

Achterkant van de kaart:

Leert deelnemers informatie verifiëren.

LES 01

Introductie tot AI voor bibliotheekmedewerkers

Een zelfverzekerde en kritische basis voor AI in de bibliotheekpraktijk

⌚ 60–90 min | Alle bibliotheekprofessionals

Je kent AI al

AI komt er niet aan, AI is er al. Hier ben je AI waarschijnlijk al tegengekomen:

Chatbots & Virtuele Assistenten

Op bibliotheekwebsites of startpagina's

Slim zoeken en ontdekken

Relevantierangschikking in catalogi en databanken

“Misschien vind je dit ook leuk”

Suggestiesystemen in leeslijsten

Vertaaltools

Gebruikt door bezoekers om meertalige content te begrijpen

Automatische samenvatting

In onderzoeksdatabanken en documentatietools

Generatieve AI-tools

ChatGPT, Copilot, Gemini,... dagelijks gebruikt door je gebruikers

Wat is AI?

De werkdefinitie:

AI-systemen verwerken grote hoeveelheden informatie, herkennen patronen, genereren output en leveren samenvattingen, classificaties en aanbevelingen.

In tegenstelling tot traditionele zoektools, die ophalen wat bestaat, kan AI interpreteren, synthetiseren en produceren.

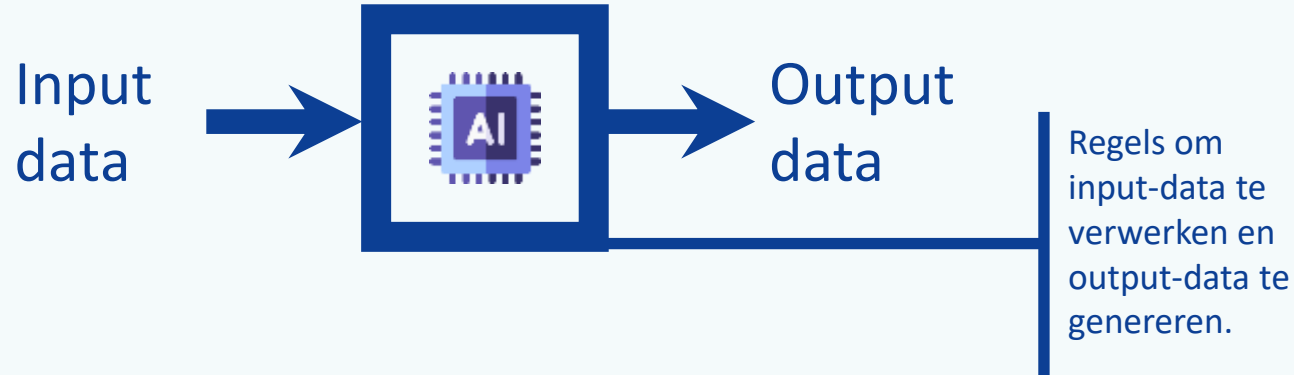
AI begrijpt niet. AI voorspelt op basis van patronen in de data waarop het getraind is.

Wat AI NIET is:

- ✗ Bewust of zelfbewust
- ✗ Neutraal of objectief
- ✗ Altijd accuraat
- ✗ Vervanging voor menselijk oordeel
- ✗ Magie: AI heeft echte, kenbare grenzen

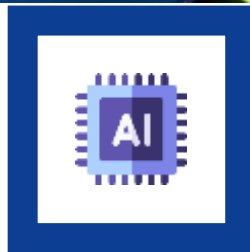
AI – Het systeem

02

AI – Het systeem

Input
data

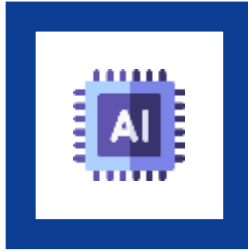
Output
data

“Schrijf een gedicht over
frietten in de stijl van
Shakespeare”

“Op tafel liggen gouden schatten,
een feest voor stervelingen onder de blauwe hemel.
Aanschouw de nederige aardappel,
zorgvuldig getransformeerd tot smalle repen”

AI – Het systeem

Input
data

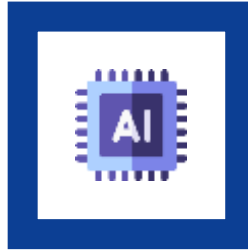
Output
data

Hond

AI – Het systeem

Input
data

Output
data

...0101100111000101001010
00101110100010110101001
010100010111001...

...100100010001110101001
01011010101...

AI – Het systeem

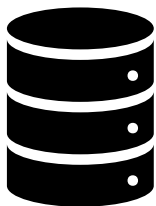
Imitatie van intelligentie
is geen intelligentie

AI is niet intelligent

Hoe werkt het dan?

Voorbeeld: classificatie van fruit

Bij klassieke AI (op basis van kennis):

=

Appel

Banaan

....

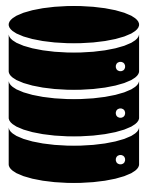
Beelden + categorieën

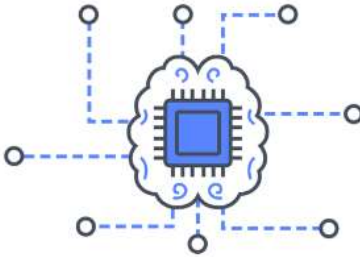
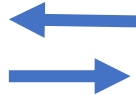
Hoe werkt het dan?

Voorbeeld: classificatie

In geval van machine-learning:

Data

AI-model

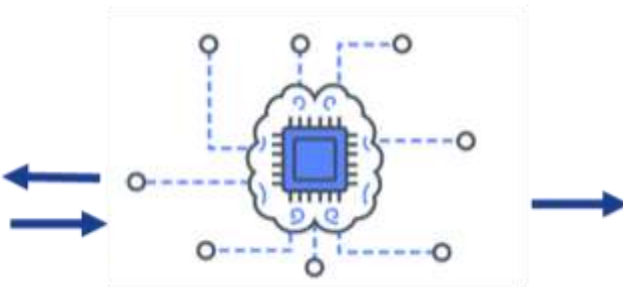

Hoe werkt het dan?

Voorbeeld: classificatie

No.	Number of times pregnant	Plasma glucose concentration	Diastolic blood pressure	Triceps skin fold thickness	2-Hour serum insulin	Body mass index	Diabetes pedigree function	Age	Diabetes
1	6	148	72	35	0	33.6	0.627	50	tested_positive
2	1	85	66	29	0	26.6	0.351	31	tested_negative
3	8	183	64	0	0	23.3	0.672	32	tested_positive
4	1	89	66	23	94	28.1	0.167	21	tested_negative
5	0	137	40	35	168	43.1	2.288	33	tested_positive
6	5	118	74	0	0	25.6	0.203	30	tested_negative
7	3	78	50	32	86	31.0	0.248	26	tested_positive
8	10	115	0	0	0	35.8	0.134	29	tested_negative
9	2	157	70	45	543	30.5	0.158	53	tested_positive
10	8	125	96	0	0	0.0	0.232	54	tested_positive
11	4	110	92	0	0	37.6	0.191	30	tested_negative
12	10	168	74	0	0	38.0	0.537	34	tested_positive
13	10	129	80	0	0	27.1	1.441	57	tested_negative
14	1	189	60	23	846	30.1	0.398	50	tested_positive

Data

AI-model

Diabetes voorspeller

De geschiedenis van AI

Break-out groepsactiviteit

De geschiedenis van AI

Jaartal:

Gebeurtenis:

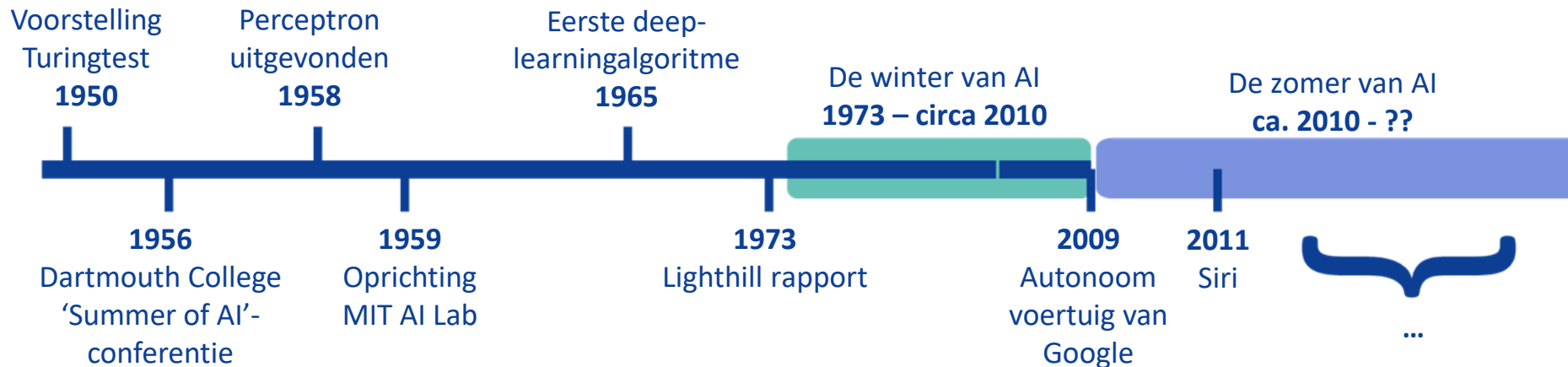
1950	Dartmouth Conferentie (geboorte van AI)
1956	Perceptron wordt uitgevonden
1958	Turingtest
1959	De opkomst van AI
1965	Oprichting MIT AI Lab
1973	Het eerste deep learning algoritme
2009	Lighthill-rapport
2011	Eerste autonoom voertuig van Google
2022	Lancering Siri door Apple

De geschiedenis van AI

- **Dartmouth-conferentie (geboorte van AI):** een baanbrekende bijeenkomst waar vooraanstaande wetenschappers samenkwamen om het idee te bespreken dat menselijke intelligentie door machines zou kunnen worden nagebootst.
- **Perceptron:** een eenvoudig algoritme dat computers helpt basisbeslissingen te nemen door invoergegevens af te wegen, vergelijkbaar met hoe een mens voor- en nadelen tegen elkaar afweegt.
- **Turingtest:** de Turingtest is een maatstaf voor het vermogen van een machine om intelligent gedrag te vertonen dat niet te onderscheiden is van dat van een mens, beoordeeld via een gesprek in natuurlijke taal.
- **Deep-learningalgoritme:** een vorm van kunstmatige intelligentie waarmee computers leren en beslissingen nemen door patronen in gegevens te herkennen.
- **Lighthill-rapport:** een kritisch rapport dat de beperkingen van het vroege AI-onderzoek aan het licht bracht.

De geschiedenis van AI

De soorten AI die er nu zijn

Large Language Models (LLM's)

Genereren, samenvatten, vertalen en beantwoorden van vragen op basis van tekst. Voorbeelden: ChatGPT, Claude, Gemini...

Zoeken en ophalen

Resultaten rangschikken, zoekvragen koppelen aan content en suggereren van verwante bronnen in catalogi en databanken.

Classificatie & Tagging

Automatisch toekennen van onderwerpen, categorieën of metadata aan documenten en collecties.

Aanbevelingssystemen

Voorspellen wat gebruikers hierna willen op basis van eerder gedrag; gebruikt in leesplatformen en ontdek omgevingen.

De kritische blik van de bibliothecaris

De vaardigheden die je gebruikt om bronnen te beoordelen, zijn ook rechtstreeks toepasbaar op AI.

Beoordelen van bronnen

Wie heeft dit gemaakt? Wat zijn hun belangen?

Is dit actueel en up-to-date?

Vertegenwoordigt dit diverse perspectieven?

Kan ik deze beweringen elders verifiëren?

Is deze tool passend voor de noden van deze gebruiker?

Beoordelen van AI

Wie bouwde dit systeem? Op welke data werd het getraind?

Wanneer werd dit model getraind? Wat is de kennisgrens?

Wiens stemmen en data zijn aanwezig en wiens stemmen ontbreken?

Kan deze output worden herleid tot bewijs? Of is het aannemelijke fictie?

Is deze AI-tool passend voor deze context en gemeenschap?

Groepsactiviteit: AI – Het systeem

Werk per twee of in kleine groepen.

1 Denk aan drie digitale tools of systemen die je in je bibliotheek gebruikt, zoals catalogus, website, communicatietools of databanken.

2 Bespreek voor elk systeem: Kan AI hierbij betrokken zijn? Wat zou AI dan doen? Hoe kun je dat weten?

3 Deel één voorbeeld met de groep. Welke vragen roept het op?

Reflectie: Heeft iets je verrast? Vond je AI op plekken waar je het niet verwachtte of net niet op plekken waar je het wel verwachtte?

Kernwoordenschat AI

Algoritme

Een reeks instructies die een systeem vertelt hoe het data moet verwerken en tot output moet komen.

Trainingsdata

De informatie waarmee een AI-model leert; de kwaliteit ervan bepaalt alles wat het model doet.

Model

Het AI-systeem dat is gebouwd en getraind; datgene waarmee je interageert wanneer je een AI-tool gebruikt.

Hallucinatie

Wanneer AI zelfverzekerde output produceert die feitelijk fout is of volledig verzonnen.

Bias

Systematische vertekening in AI-output, vaak een weerspiegeling van onevenwicht of aannames in de trainingsdata.

LLM

Groot taalmodel; een AI-systeem dat getraind is op enorme hoeveelheden tekst om taal te genereren en te verwerken.

Discussie

Q1 Welke AI-tools gebruikt je instelling momenteel of welke wil ze invoeren? Wie heeft dat beslist?

Q2 Is jou ooit gevraagd om AI-tools te gebruiken zonder dat je geraadpleegd werd? Hoe voelde dat?

Q3 Wat moeten je gebruikers weten om veilig met AI om te gaan in je bibliotheek?

Q4 Welke bibliotheekwaarden staan volgens jou het meest onder druk wanneer AI in je werkproces(sen) wordt geïntroduceerd?

LES 02

AI-tools in de bibliotheekpraktijk – Gen AI

 60–90 min | Alle bibliotheekprofessionals

Het AI-toollandschap voor bibliotheken

Generatieve AI

Ontwerpen, samenvatten, vragen beantwoorden en beleidsdocumenten schrijven

Voorbeelden: ChatGPT, Claude, Copilot, Gemini...

AI voor catalografie en metadata

Suggesties voor trefwoorden, automatische classificatie en dubbele records opsporen

Voorbeelden: OCLC Metadata en Clarivate-tools

Analyse en aanbevelingen

Collectie-inzichten, gebruikstrends en gepersonaliseerde leesaanbevelingen

Voorbeelden: BiblioCommons en Sierra Analytics

Zoeken en ontdekken

Relevantierangschikking, query-uitbreiding en zoeken over databanken heen

Vertaling en toegankelijkheid

Meertalige ondersteuning voor bezoekers, documentvertaling en genereren ondertiteling

Contentmoderatie

Geautomatiseerde contentreview, rapporteren en spamdetectie

Generatieve AI (LLM's)

Begrijpen wat grote taalmodellen werkelijk doen:

- Getraind op miljarden webpagina's, boeken en documenten
- Leert statistische patronen tussen woorden en concepten
- Voorspelt het meest waarschijnlijke volgende token, dus een woord of woorddeel
- Haalt niet op uit een live databank, maar genereert op basis van geleerde patronen
- Kennis heeft een grensdatum; recente gebeurtenissen kan het model niet kennen

Generatieve AI (LLM's)

Begrijpen wat grote taalmodellen werkelijk kunnen:

Voor bibliotheektaken:

- Beleidsdocumenten en FAQ's opstellen
- Lange documenten samenvatten
- Zoektermen en trefwoorden voorstellen
- Eenvoudige communicatie met bezoekers vertalen

✗ BEPERKINGEN

- Kan feiten niet in real time verifiëren
- Kan gezaghebbend klinkende fouten hallucineren
- Heeft geen toegang tot je lokale catalogus

Generatieve AI (LLM's)

Traditionele AI

Het systeem is gemaakt voor één specifiek doel; de antwoorden zijn verwacht of voorspelbaar

Input:

Output: Ja (98%)

GenAI

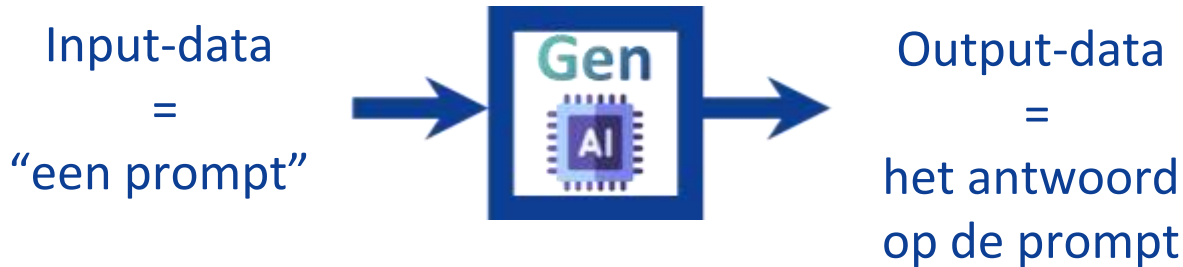
Het systeem is ontworpen met een algemeen doel; de output is “origineel”.

Input: *“Een pinguïn-astronaut die een selfie neemt op het oppervlak van de maan.”*

Output:

Generatieve AI (LLM's)

Van <Type van input> naar <Type van output>:

Van **tekst** naar **tekst**

Van **tekst** naar **beeld**

Van **tekst** naar **audio**

Van **tekst** naar **video**

Van **beeld** naar **video**

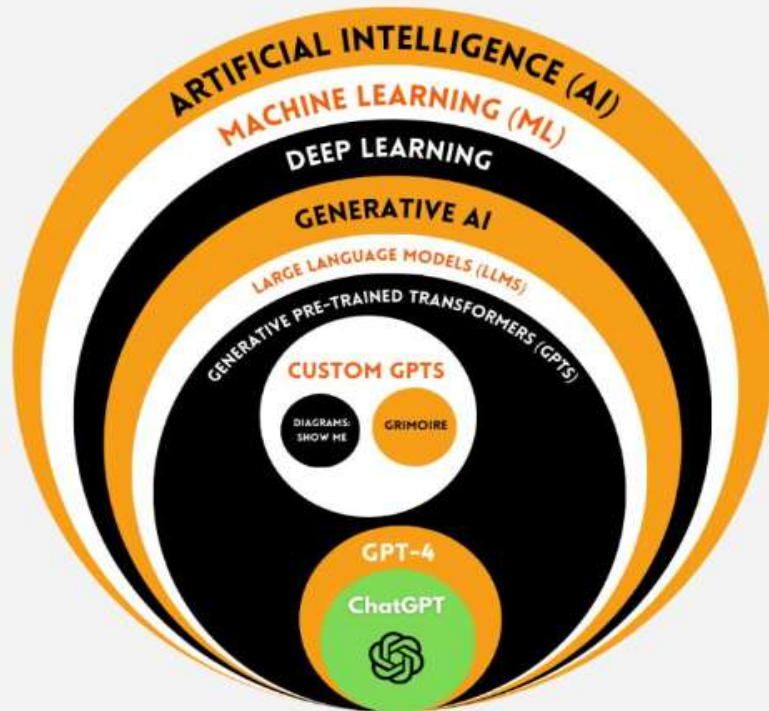
Van **audio** naar **tekst**

...

Generatieve AI (LLM's)

- Een type generatief AI-model dat gespecialiseerd is in teksttaken
- Getraind op enorme datasets om mensachtige taal te genereren
- Voorbeelden: GPT-4, Gemini, Claude, LLaMA

AI TERMS HIERARCHY

Generatieve AI (LLM's)

De uitdaging: machines begrijpen geen woorden

- Computers verwerken getallen, bijvoorbeeld 01011100100110
- Ze hebben een manier nodig om woorden wiskundig voor te stellen

Oplossing: woord-”embeddings”, dus tekst naar vectoren

- Woorden worden gekoppeld aan hoog-dimensionale vectoren
- Vergelijkbare woorden, zoals ‘koning’ en ‘koningin’, hebben vergelijkbare posities in die vectorruimte.

Generatieve AI (LLM's)

- De **kernfunctie van ChatGPT** is het volgende woord in een reeks voorspellen.
- Bij invoer zoals “De lucht is ____” berekent het model de waarschijnlijkheid van “blauw”, “bewolkt”, “aan het vallen”, enzovoort.
- LLM's “begrijpen” niet; ze voorspellen statistisch plausibele reeksen.
- Training op enorme hoeveelheden data maakt het mogelijk om mensachtige antwoorden te simuleren.

Hallucinatie

Valse of onlogische informatie die niet op echte data is gebaseerd, maar als feit wordt gepresenteerd.

Bijvoorbeeld...

niet-bestaande onderzoeksartikels citeren

/ ChatGPT and Co: Are AI-driven search engines a threat to democratic elections?

A new study by AlgorithmWatch and AI Forensics shows that using Large Language Models like Bing Chat as a source of information for deciding how to vote is a very bad idea. As their answers to important questions are partly completely wrong and partly misleading, the likes of ChatGPT can be dangerous to the formation of public opinion in a democracy.

Hallucinatie

Leiden ijsverkoopcijsfers tot meer criminaliteit?

Het antwoord van AI:

“Toen de consumptie van ijs daalde, daalde ook het aantal gevallen van *brainfreeze*. Daardoor hadden minder mensen plots intense hoofdpijn die gewelddadige uitbarstingen kon uitlokken.”

Groepsactiviteit : Hallucinatie

Instructies:

- Maak drie groepen.
- Elke groep krijgt een artikel.
- Opdracht: bespreek in je groep of dit artikel correcte informatie geeft. Is alles correct of slechts een deel?
- Presenteer de conclusies van je groep.

Werken met GenAI?

Dubbelcheck de juistheid van AI-gegenereerde content. Let vooral op **foute informatie** en **bias**!

Gegevensbeveiliging moet prioriteit krijgen bij het gebruik van AI-tools.

Experimenteren met AI-technologie stimuleren is essentieel om voorop te blijven.

AI combineren met menselijke expertise helpt professionals verbinden, betekenis creëren en op schaal impact maken.

Prompt-engineering

Prompt-engineering

Hoe je iets vraagt, is even belangrijk als wat je vraagt.

Prompt-engineering

Onderdelen van een prompt:

Een prompt kan de volgende onderdelen bevatten:

- **Instructie:** een specifieke taak of instructie die je het model wil laten uitvoeren
- **Context:** externe informatie of aanvullende context die het model naar betere antwoorden kan sturen
- **Inputdata:** de input of vraag waarop we een antwoord zoeken
- **Outputindicator:** het type of formaat van de output

Prompt-engineering

De kwaliteit van je output hangt sterk af van de kwaliteit van je prompt.

Anatomie van een effectieve prompt

ROL

Je bent een bibliothecaris die een middelbare scholier helpt...

CONTEXT

De leerling schrijft een onderzoekspaper over klimaatverandering...

OPDRACHT

Stel vijf betrouwbare zoekstrategieën voor databanken voor, met Booleaanse operatoren.

VORM

Presenteer je antwoord als genummerde lijst met uitleg.

RANDVOOR- WAARDEN

Gebruik alleen peer-reviewed bronnen. Vermijd Wikipedia.

Prompt-engineering

Werk per twee of in kleine groepen. Open een AI-tool, zoals ChatGPT, Claude of Copilot, op je toestel.

1

Referentie-ondersteuning

Vraag aan AI: "Help me aan een bezoeker uit te leggen wat een DOI is en hoe je die gebruikt om een artikel te vinden. Houd het eenvoudig en vriendelijk."

2

Promotekst over de collectie

Vraag aan AI: "Schrijf een beschrijving van drie zinnen voor een bibliotheeknieuwsbrief over onze nieuwe graphic novel-collectie voor tieners."

3

Zoekstrategie

Vraag aan AI: "Stel vijf Booleaanse zoekstrings voor voor een databankzoekopdracht over de impact van sociale media op de mentale gezondheid van tieners."

4

Beleidsontwerp

Vraag aan AI: "Schrijf een publieksgerichte tekst van 100 woorden over de manier waarop onze bibliotheek omgaat met generatieve AI-tools in het gebouw."

Prompt-engineering

Zwakke prompt	Sterke prompt	Probleem
<i>Vertel me over boeken.</i>	<i>Beveel 3 prentenboeken aan voor peuters van 4 tot 6 jaar over vriendschap en delen. Vermeld de auteurs.</i>	Te vaag
<i>Schrijf iets voor bezoekers.</i>	<i>Schrijf een herinnering van 2 zinnen voor bezoekers dat de bibliotheek op vrijdag om 18 uur sluit.</i>	Geen vorm/lengte
<i>Is dit artikel betrouwbaar?</i>	<i>Welke vragen moet ik stellen om de betrouwbaarheid van een academisch artikel te beoordelen? Geef een checklist.</i>	AI kan geen URL's verifiëren
<i>Vertaal deze brief.</i>	<i>Vertaal deze herinneringsbrief naar het Frans. Houd de toon beleefd en eenvoudig voor een volwassen publiek.</i>	Geen doelgroep of toon.

AI in bibliotheken: praktijkvoorbeelden

Nationale Bibliotheek van Finland

Diensten voor organisaties - Annif

- Gebruikt machine learning en taaltechnologische oplossingen; is taalafhankelijk en kan met elke indexeringsthesaurus worden gebruikt.
- Gebruikt een tool voor automatische onderwerpstoekenning die helpt bij inhoudsclassificatie en metadata-generatie. De tool helpt bibliotheken, archieven en musea om documenten automatisch te taggen met relevante onderwerpen op basis van vooraf bepaalde vocabularia.
- Vermindert tijdrovende manuele indexering.
- Helpt inconsistente tagging verminderen.
- Ondersteunt meerdere talen en vocabularia.

AI in bibliotheken: praktijkvoorbeelden

Nationale Bibliotheek van Finland

Diensten voor organisaties - Annif

HOW TO USE ANNIF

AI in bibliotheken: praktijkvoorbeelden

annif tutorial

Introduction to the online hands-on

ANNIF: INTRODUCTION TO THE
ONLINE HANDS-ON TUTORIAL

AI in bibliotheken: praktijkvoorbeelden

Nationale Bibliotheek van Singapore

Use case:

Gebruikt AI-gestuurde chatbots om gebruikers te helpen met hun zoekvraag, om boeken aan te bevelen en om gepersonaliseerde leestips te suggereren.

Impact:

Het engagement van de gebruikers stijgt, terwijl de druk op de medewerkers daalt, zodat zij zich met complexere taken kunnen bezighouden.

AI in bibliotheken: praktijkvoorbeelden

Nationale Bibliotheek van Frankrijk

Use case:

Gebruikt AI voor handschriftherkenning in historische manuscripten. De bibliotheek gebruikt ook AI om haar digitale bibliotheekplatform Gallica te verbeteren.

Impact:

Historische documenten worden toegankelijker en de gebruikerservaring voor onderzoekers en het brede publiek verbetert.

AI in bibliotheken: praktijkvoorbeelden

Nationale Bibliotheek van Japan

Use case:

Gebruikt AI voor tekstanalyse en samenvattingen van juridische en parlementaire documenten. De bibliotheek gebruikt ook AI voor digitalisering en behoud van zeldzame materialen.

Impact:

Efficiëntere toegang tot en analyse van grote hoeveelheden juridische teksten.

Discussie

Q1 Welke categorie AI-tools voelt het meest relevant voor je huidige rol? Waar zou je het liefst mee beginnen experimenteren?

Q2 Ben je in je bibliotheek een AI-tool tegengekomen waarover je niet volledig geraadpleegd werd? Welke impact had dat op je werk?

Q3 Hoe zou een verantwoord proces voor AI-invoering eruitzien in je instelling? Welke stappen moet het bevatten?

Q4 Hoe leg je aan bezoekers uit wanneer AI wel of geen betrouwbare bron is voor hun onderzoeksvragen?

LES 03

AI Ethiek, Bias, Privacy, Milieu & Soevereiniteit

De diepere verantwoordelijkheden van AI en wat bibliotheken moeten begrijpen, bevragen en verdedigen.

🕒 60–90 min | Alle bibliotheekprofessionals

Waarom deze vragen niet kunnen wachten

AI-implementatie versnelt sneller dan ethische reflectie. Bibliotheken moeten op deze ontwikkeling vooruitlopen.

Ethische mislukkingen gebeuren nu

Gezichtsherkenning heeft onschuldige mensen foutief geïdentificeerd. Wervingsalgoritmen hebben systematisch vrouwen gediscrimineerd. Dit zijn geen hypothetische toekomsten.

Bias is structureel, niet toevallig

AI-bias vloeit voort uit trainingsdata die historische onrechtvaardigheid weerspiegelen. Bias lost zichzelf niet op zonder gerichte interventie.

Gebruikersdata staan onder druk

Elk AI-systeem dat in aanraking komt met vragen van bezoekers, surfgedrag of leesgeschiedenis roept ernstige vragen op rond vertrouwelijkheid. Bibliotheken zijn wettelijk en ethisch verplicht om die te behandelen.

Waarom deze vragen niet kunnen wachten

AI-implementatie versnelt sneller dan ethische reflectie. Bibliotheken moeten op deze ontwikkeling vooruitlopen.

De ecologische kost is reëel

Het trainen van één groot AI-model kan evenveel CO₂ uitstoten als vijf auto's tijdens hun volledige levensduur. Bibliotheken die duurzaamheid belangrijk vinden, moeten dit meewegen.

Wie AI controleert, controleert kennis

Een klein aantal bedrijven controleert de AI-systemen die vandaag bepalen hoe informatie wereldwijd wordt gevonden, gefilterd en gepresenteerd. Dit is een soevereiniteitsvraag.

AI-ethiek

Wat is juist? Wat is schadelijk? Wie beslist?

Ethiek is geen beperking op goede AI; ethiek is er een voorwaarde voor.

Belangrijke kaders voor AI-ethiek

Wereldwijde instellingen hebben kaders ontwikkeld. Bibliotheekmedewerkers moeten ze kennen en toepassen.

UNESCO (2021)

Menselijke waardigheid & inclusie

Het eerste wereldwijde normatieve instrument over AI-ethiek. Legt nadruk op mensenrechten, gendergelijkheid, duurzaamheid en vreedzame samenlevingen. Behandelt expliciet AI in onderwijs en informatie.

EU AI Act (2024)

Regulering gebaseerd op risico

Classificeert AI-systemen volgens risiconiveau: onaanvaardbaar, hoog, beperkt of minimaal. Bibliotheken die AI gebruiken voor profilering van bezoekers of HR-beslissingen kunnen onder hoog-risicocategorieën vallen.

IFLA (2020)

Toegang, privacy en vertrouwen

Verklaring van de International Federation of Library Associations die nadruk legt op open toegang, privacy, vrijheid van surveillance en het recht op toegang tot informatie zonder tussenkomst van een algoritme.

OECD (2019)

Inclusieve groei en verantwoordelijkheid

Vijf principes: inclusieve groei, mensgerichte waarden, transparantie, robuustheid en verantwoordelijkheid. Aangenomen door G20-landen en opgenomen in de meeste nationale AI-strategieën.

Hoe AI schade veroorzaakt: een taxonomie

Verskillende manieren waarop AI-systemen echte schade kunnen veroorzaken.

Type beschadiging	Voorbeeld uit het echte leven	Relevantie voor de bibliotheek
Allocatieve schade	AI weigert iemand een lening op basis van een bevooroordeelde voorspelling.	AI die bibliotheekaccounts markeert op basis van demografische patronen.
Representatieschade	AI koppelt bepaalde groepen aan negatieve kenmerken, vb. “criminele” beelden die raciaal gekleurd zijn.	AI in de catalogus die bij automatische leessuggesties literatuur uit het Globale Zuiden ondervertegenwoordigt.
Kwaliteit-van-dienst-schade	Spraakherkenning werkt slechter voor vrouwen en niet-moedertaalsprekers.	AI-referentietools die beter presteren voor Engelstaligen dan voor anderen.
Interpersoonlijke schade	Deepfakes die worden gebruikt om mensen lastig te vallen, te beschadigen of te manipuleren.	Bezoekers die het doelwit worden van AI-gegenereerde desinformatie op basis van bibliotheekgerelateerde data.
Epistemische schade	AI geeft zelfverzekerd valse informatie, wat vertrouwen in feiten uitholt.	Bezoekers die gegenereerde hallucinaties citeren in academisch of maatschappelijk onderzoek.

Algoritmische bias

Bias is geen bug. Bias zit vaak in de data ingebakken.

Als de wereld onrechtvaardig is en AI leert van de wereld, dan leert AI onrechtvaardigheid.

Waar bias AI-systemen binnenkomt

Bias stapelt zich op in elke fase van de AI-ontwikkelingsketen, niet alleen in de data.

Data-verzameling

Ondervertegenwoordiging van minderheidsgroepen, historische discriminatie die in dossiers is opgeslagen en internetdata die vooral afkomstig zijn uit welvarende, Engelse populaties.

Datalabeling

Menselijke annotatoren brengen culturele aannames mee. Labels weerspiegelen het wereldbeeld van wie betaald wordt om te annoteren, meestal niet dat van de onderzochte gemeenschappen.

Model-ontwerp

Optimalisatiematen, zoals accuraatheid voor meerderheidsgroepen, kunnen zwakke prestaties voor minderheden verbergen. Architectuurkeuzes bevatten aannames.

Inzet-context

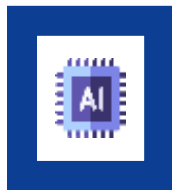
Een tool die in de ene context is getraind en in een andere wordt ingezet, neemt mismatches mee. Een medisch AI-systeem dat op Amerikaanse patiëntendata is getraind, kan falen in Sub-Saharaans Afrika.

Feedback-lussen

Als bevooroordeelde output toekomstige data beïnvloedt, vb. bevooroordeelde wervings-AI → bevooroordeelde personeelsdata → input voor de volgende AI, dan versterkt bias zichzelf na verloop van tijd.

Algoritmische bias

«Een groep golfers»

Algorithmische bias

Algoritmische bias

≡ *Translate*

English ▼

Turkish ▼

He is a doctor

0 bir doktor

Algoritmische bias

“Garbage in, garbage out” (GIGO) (Rommel in, rommel uit)

Foutieve invoerdata leiden tot foutieve output.

Algorithmische bias

Dutch scandal serves as a warning for Europe over risks of using algorithms

The Dutch tax authority ruined thousands of lives after using an algorithm to spot suspected benefits fraud – and critics say there is little stopping it from happening again.

SCORING OF WELFARE BENEFICIARIES: THE INDECENCY OF CAF'S ALGORITHM NOW UNDENIABLE

27 November 2023

Algoritmische bias

- Amazon ontdekte dat zijn AI-wervingssysteem bevooroordeeld was tegen vrouwen, omdat het was getraind op historische data uit de technologiesector, die overwegend mannelijk was.
- Voorbeelden uit rechtshandhaving tonen foutpercentages die tot 34 procent hoger liggen voor mensen met een donkere huid.
- Medische algoritmen vertoonden bias bij het voorspellen van zorgnoden van zwarte patiënten.
- Advertenties rond huisvesting en werk kunnen algoritmisch worden gestuurd op basis van demografische kenmerken.

Algorithmische bias

Data privacy en surveillance

“Als je niet betaalt voor het product, ben jij het product.”

Data van bibliotheekgebruikers zijn geen grondstof.
Het is een recht dat beschermd moet worden.

Hoe AI-systemen data van bezoekers verzamelen en gebruiken

Datastromen zijn vaak onzichtbaar, maar hun gevolgen niet.

De datastroomketen

- 1 Een bezoeker stelt een vraag via een AI-gestuurde chat of zoekfunctie.
- 2 De vraag wordt verwerkt door een externe AI-API, vaak in een ander land.
- 3 De leverancier logt de vraag om het model te verbeteren.
- 4 Gebruikspatronen worden geaggregeerd en mogelijk verkocht.
- 5 Profielen ontstaan die uitleengedrag, zoek- en vraaggedrag met elkaar verbinden.
- 6 Deze profielen kunnen onder bepaalde wettelijke kaders toegankelijk zijn voor autoriteiten.

Bestaande beschermingsmaatregelen

- ▶ GDPR/AVG in de EU: recht op toegang, verwijdering en dataminimalisatie
- ▶ Veel nationale wetten rond bibliotheekvertrouwelijkheid gelden ook voor digitale interacties
- ▶ IFLA Privacy Framework voor bibliotheeksystemen

Belangrijkste risico's

- ▶ Gegevensoverdracht naar derde landen kan minderwaardige privacybescherming bieden.
- ▶ Een AI-tool kan leveranciers ruime rechten geven op vraagdata.
- ▶ Vragen van bezoekers kunnen gevoelige informatie onthullen, bijvoorbeeld over gezondheid, juridische kwesties of politiek.

Hoe AI-systemen data van bezoekers verzamelen en gebruiken

Vertrouwelijkheid van bezoekers is een wettelijke en ethische basis. AI heft die niet op.

KERNPRINCIPE: de privacybelofte van de bibliotheek stopt niet aan de grens tussen mens en AI. Elk AI-systeem dat gegevens van bezoekers verwerkt, moet aan dezelfde norm voldoen als elk ander bibliotheeksysteem.

1

Voer voor je een AI-tool inzet die gebruikersdata raakt een gedocumenteerde DPIA uit. Beoordeel welke data worden verzameld, waar die naartoe stromen en welke risico's bestaan.

2

Pas dataminimalisatie toe: AI-tools moeten zo worden geconfigureerd dat ze zo weinig mogelijk data verzamelen. Persoonsgegevens moeten waar mogelijk uit AI-prompts worden geweerd.

3

Controleer privacybeleid van digitale leveranciers: lees het volledige privacybeleid en de gebruiksvoorwaarden. Check: worden vragen bewaard? Hoelang? Worden data gebruikt om te trainen? Zijn er subverwerkers?

4

Informeer bezoekers: AI-tools in publieksgerichte diensten, moeten duidelijk worden meegedeeld. Bezoekers moeten AI-diensten kunnen weigeren en toegang hebben tot menselijke alternatieven.

5

Train alle medewerkers rond AI en privacy: elke medewerker moet weten wat wel en niet ingevoerd mag worden. Maak een lijst van toegelaten datatypes en verboden datatypes.

Groepsactiviteit: Data privacy

Cookie-tracking & privacy-instellingen

(zie begeleidersgids)

Milieu-impact

AI heeft een CO₂-voetafdruk. Bibliotheken die duurzaamheid belangrijk vinden, moeten daarmee rekening houden.

De energiekost van “intelligentie” is niet onzichtbaar. Ze zit gewoon verborgen in datacenters.

Milieu-impact

Schaal doet ertoe: de vraag naar grondstoffen door moderne AI-systemen is uitzonderlijk groot.

626.000

kg CO₂-equivalent

De geschatte uitstoot
om één groot
taalmodel vanaf nul te
trainen (MIT-studie)

10×

meer energie

Een ChatGPT-vraag
gebruikt naar
schatting ongeveer 10
keer meer energie dan
een standaard Google-
zoekopdracht

6.4

kubieke meters water

Geschat waterverbruik
van Microsofts AI-
datacenters in 2022
voor koelsystemen

2–4%

*van de wereldwijde
CO₂-uitstoot*

Huidig aandeel van
de ICT-sector, snel
groeïend door de
vraag naar AI.

AI-soevereiniteit en macht

Wie bouwt AI? Wie bezit AI? Wiens waarden weerspiegelt AI?

Controle over AI-infrastructuur is controle over de toekomst van kennis zelf.

Het probleem van de machtsconcentratie van AI

Vijf bedrijven, OpenAI (Microsoft), Google DeepMind, Anthropic (Amazon), Meta AI en xAI, domineren momenteel de meest capabele AI-basismodellen. Hun beslissingen over trainingsdata, toegang, prijszetting, contentmoderatie en eventuele stopzetting bepalen wat miljarden mensen wel en niet kunnen weten.

Concentratie van rekenkracht	Het trainen van grote AI-modellen vraagt enorme rekenkracht, in handen van een beperkt aantal cloudproviders zoals AWS, Azure en GCP
Concentratie van data	De internetdata die worden gebruikt om de meeste LLM's te trainen, zijn vooral afkomstig uit welvarende, Engelstalige landen
Concentratie van arbeid	Contentmoderatie en datalabeling voor AI gebeurt vaak door laagbetaalde werknemers in het Globale Zuiden met minimale arbeidsbescherming
Waardenconcentratie	Beslissingen over wat AI-systemen wel en niet zeggen, tonen of aanbevelen, worden genomen door bedrijfsteams in een klein aantal landen
Reguleringsasymmetrie	AI-regulering ontwikkelt zich het snelst in de EU. Veel andere regio's hebben beperkt toezicht op AI-systemen die hun bevolking beïnvloeden

AI-soevereiniteit: impact voor bibliotheken

Collectiesoevereiniteit: wanneer AI-systemen collecties namens bibliotheken cureren, filteren of rangschikken, verschuiven beslissingen over wat zichtbaar is en wat verborgen blijft van bibliothecarissen naar algoritmen die ontworpen zijn voor commerciële, niet-burgerlijke doelstellingen.

→ *Behoud menselijk toezicht op door AI beïnvloede zichtbaarheid van collecties. Audit rangschikkingen.*

Kennissoevereiniteit: AI-systemen die vooral gebouwd zijn op data uit het Globale Noorden kunnen kennis uit één culturele traditie als universeel voorstellen. Bibliotheken die diverse gemeenschappen bedienen, moeten kritisch evalueren wat AI weet en wat AI uitwist.

→ *Plaats ondervertegenwoordigde kennistradities centraal. Verzet je tegen AI die diversiteit afvlakt.*

Zoeksoevereiniteit: een AI-gestuurde zoekmethode verandert wat bezoekers vinden zonder te veranderen wat bestaat. Een bezoeker die alleen ziet wat AI naar boven haalt, krijgt een verarmde informatieomgeving, gevormd door de training van AI en niet door de werkelijke noden van die bezoeker.

→ *Bied niet-AI-zoekroutes aan. Leer bezoekers gecontroleerde vocabularia gebruiken.*

Juridische soevereiniteit: data die door AI-leveranciers worden verwerkt, kunnen onder buitenlandse surveillancewetgeving vallen. Bibliotheken moeten ervoor zorgen dat grensoverschrijdend AI-gebruik voldoet aan nationale privacyregels.

→ *Vraag juridisch advies over verplichtingen rond dataresidentie vóór AI-aankoop of aanbesteding.*

Groepsactiviteit: de ethische audit

Groepen van 4 tot 6 personen | 25 minuten | Kies één AI-tool die je bibliotheek gebruikt of overweegt.

Ethiek

Heeft deze tool een gepubliceerd ethisch kader?
Wie heeft dat opgesteld?
Welke faalscenario's en schadevormen zijn gedocumenteerd?

Bias

Is de tool onafhankelijk getest op demografische bias?
Welke talen en gemeenschappen zijn ondervertegenwoordigd in de trainingsdata?

Privacy

Welke data worden verzameld en opgeslagen en voor hoelang?
Is de tool GDPR/AVG-conform? Is er documentatie?

Milieu

Publiceert de leverancier gegevens over energieverbruik of uitstoot?
Draaien de datacenters op hernieuwbare energie?

Soevereiniteit

In welke landen worden de data verwerkt?
Weerspiegelt het contentbeleid van de leverancier de waarden en rechten van onze gemeenschap?

LES 04

AI & de wet

Juridische kaders, auteursrecht en aansprakelijkheid in bibliotheekcontext

 90 min | Alle bibliotheekprofessionals

Het juridische landschap

implementatie in bibliotheken roept dringende juridische vragen op in vier onderling verbonden domeinen:

© Auteursrecht

Wie bezit AI-output? Wat zijn de risico's rond trainingsdata en AI-ondersteunde contentcreatie?

EU AI Act

De eerste AI-wet ter wereld, met risicoclassificatie, verplichtingen voor gebruiksverantwoordelijken en handhaving.

Gegevensbescherming

Hoe is de GDPR/AVG van toepassing wanneer AI gegevens van bezoekers, vragen of gebruikersprofielen verwerkt?

Aansprakelijkheid

Wat gebeurt er wanneer AI fouten maakt? Wie is verantwoordelijk: de bibliotheek of de leverancier?

Auteursrecht en AI

TRAININGSDATA

AI-modellen worden getraind op enorme datasets die vaak auteursrechtelijk beschermd materiaal bevatten. Drie belangrijke juridische vragen voor bibliotheken:

- 1 Hebben AI-ontwikkelaars toestemming nodig om auteursrechtelijk beschermde content te gebruiken voor training?
- 2 Vormt training op auteursrechtelijk beschermd materiaal een inbreuk op het auteursrecht?
- 3 Hoe verschillen de EU, de VS en het VK in hun uitzonderingen voor tekst- en datamining (TDM)?

EU Copyright Directive (2019/790)

Introduceerde een uitzondering voor tekst- en datamining voor onderzoeksorganisaties en instellingen voor cultureel erfgoed. Bibliotheken kunnen daarvoor in aanmerking komen, maar of dit ook geldt voor commerciële AI-training blijft betwist.

Auteursrecht en AI

WIE BEZIT AI-GEGENEREERDE OUTPUT?

De meeste rechtsgebieden

Auteursrecht vereist menselijk auteurschap. AI-gegenereerde content zonder betekenisvolle menselijke creatieve inbreng is mogelijk niet auteursrechtelijk beschermd.

Leveranciersvoorwaarden variëren

Gebruiksvoorwaarden lopen sterk uiteen. Output kan toebehoren aan de gebruiker, aan de leverancier of volledig in het publieke domein vallen.

Praktische implicatie voor bibliotheken

Controleer leverancierscontracten zorgvuldig om te begrijpen wie eigenaar is van AI-gegenereerde content, vooral wanneer die content gepubliceerd of extern gedeeld wordt, zoals catalogusrecords, zoekhulp of publieksgerichte teksten.

Gegevensbescherming en AVG

Wanneer AI-systemen persoonsgegevens verwerken, zoals vragen van bezoekers, uitleengegevens of onderzoeksprofielen, is GDPR/AVG van toepassing.

Rechtsgrond

Bibliotheken moeten een geldige rechtsgrond bepalen voor de verwerking van persoonsgegevens met AI, zoals gerechtvaardigd belang, toestemming of publieke taak.

Dataminimalisatie

AI-tools mogen niet meer persoonsgegevens verzamelen of verwerken dan noodzakelijk is voor het opgegeven doel.

Geautomatiseerde beslissingen

Artikel 22 GDPR/AVG beperkt volledig geautomatiseerde beslissingen met significante gevolgen, waaronder AI-gebaseerde profilering en toegangssystemen.

DPIA's vereist

Gegevensbeschermingseffectbeoordelingen (DPIA's) zijn verplicht wanneer de verwerking waarschijnlijk een hoog risico oplevert. AI-tools die gebruikers profileren, vallen daar vrijwel zeker onder.

Bibliotheek = verwerkingsverantwoordelijke. AI-leverancier = verwerker. Een AVG-conforme verwerkingsovereenkomst (DPA) is verplicht.

WAAROM DE EU AI ACT?

De EU AI Act

Dutch Rutte government resigns over child welfare fraud scandal

Dutch PM Mark Rutte said in January 2021 the decision to resign was "unavoidable"

You're a single mother with three children aged eight to 11. You hit rock-bottom financially and think what now? My children and I sometimes had to go to bed without food

Dulce Gonçalves Tavares

Told in 2013 she had to pay back €125,000

Last month, Prime Minister of the Netherlands Mark Rutte—along with his entire cabinet—resigned after a year and a half of investigations revealed that since 2013, 26,000 innocent families were wrongly accused of social benefits fraud partially due to a discriminatory algorithm.

Audit of 9 government algorithms finds 6 do not meet basic requirements

News item | 18-05-2022 | 10:45

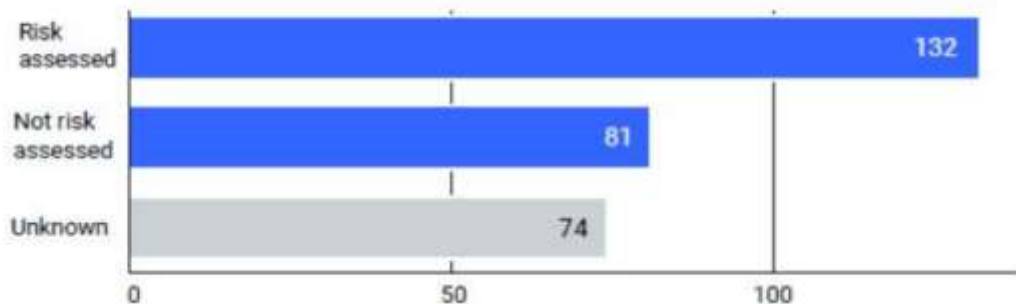
Responsible use of algorithms by government agencies is possible but not always the case in practice. The Netherlands Court of Audit found that 3 out of 9 algorithms it audited met all the basic requirements, the other 6 did not and exposed the government to various risks: from inadequate control over the algorithm's performance and impact to bias, data leaks and unauthorised access.

De EU AI Act

Figure 14 *Risk assessment of AI systems*

Not all AI systems underwent a risk assessment

This figure presents information on only the 287 AI systems currently under development or in use.

De EU AI Act

Het eerste omvattende juridische kader ter wereld voor artificiële intelligentie: risicogebaseerd, bindend en van kracht.

ONAAANVAARDBAAR RISICO — Verboden praktijken. Volledig verboden.

HOOG RISICO — Strikte eisen, menselijk toezicht en impactbeoordelingen verplicht.

BEPERKT RISICO — Transparantieverplichtingen; maak AI-gebruik kenbaar aan gebruikers.

MINIMAAL RISICO — Geen specifieke verplichtingen; vrijwillige gedragscodes worden aangemoedigd.

De EU AI Act

Onaanvaardbaar risico

- Subliminale, misleidende of manipulatieve technieken
- Uitbuiting van persoonlijke kwetsbaarheden
- Biometrische categoriseringssystemen die gevoelige kenmerken afleiden
- Een sociale score toekennen
- Het inschatten van het risico dat een individu strafbare feiten zal plegen
- Databanken voor gezichtsherkenning samenstellen
- Emoties afleiden in werkomgevingen of onderwijsinstellingen
- Realtime biometrische identificatie op afstand in publiek toegankelijke ruimten voor rechtshandhaving

De EU AI Act

Hoog risico

- Niet-verboden biometrie
- Kritieke infrastructuur
- Onderwijs en beroepsopleiding
- Werkgelegenheid, personeelsbeheer en toegang tot zelfstandige arbeid
- Toegang tot en gebruik van essentiële publieke en private diensten
- Rechtshandhaving
- Migratie-, asiel- en grenscontrolebeheer
- Rechtsbedeling en democratische processen

De EU AI Act

Hoog risico

Leveranciers moeten onder meer aan deze eisen voldoen:

- Risicobeheersysteem
- Datagovernance
- Technische documentatie
- Logboekregistratie
- Gebruiksaanwijzing
- Mogelijkheid tot menselijk toezicht

De EU AI Act

Beperkt risico

- Verplichte transparantie
- *Voorbeelden: deepfakes*

Minimaal risico

- Niet gereguleerd
- *Voorbeelden: spamfilters en AI-videogames*

De EU AI Act – gebruikscases voor bibliotheken

Waar vallen AI-tools in bibliotheken binnen de risicoclassificatie?

Casus	Risiconiveau	Verplichting
Sociale scoring / surveillance van bezoekers	 Onaanvaardbaar risico	Verboden; nooit inzetten
Profilering van bezoekers / voorspelling van gedrag	 Hoog risico	Menselijk toezicht en incidentlogging verplicht
AI-chatbot voor referentievragen	 Beperkt risico	Gebruikers moeten weten dat ze met AI communiceren
AI-gegenereerde contenttools	 Beperkt risico	Output duidelijk labelen als AI-gegenereerd
AI-ondersteunde catalografie als tool voor medewerkers	 Laag risico	Geen specifieke verplichtingen, volg goede praktijken

EU AI Act - verplichtingen voor bibliotheken als gebruiksverantwoordelijken

Bibliotheken die AI-tools gebruiken, zelfs als eindgebruikers, zijn volgens de AI Act gebruiksverantwoordelijken en hebben wettelijke verplichtingen.

HOOG-RISICOSYSTEMEN

- Voer vóór inzet een grondrechten-effectbeoordeling uit
- Houd logs bij en zorg altijd voor menselijk toezicht
- Informeer personen wanneer zij onderworpen zijn aan AI-ondersteunde beslissingen.

ALGEMENE AI-TOOLS (vb. LLM's als ChatGPT, Claude, Gemini)

- Gebruik de tools alleen binnen het doel dat de leverancier heeft bepaald
- Zet ze niet in op manieren die risico's creëren die niet in de documentatie zijn opgenomen
- Vraag conformiteitsdocumentatie aan leveranciers vóór je tekent

AI-GEGENEREERDE CONTENT EN CHATBOTS

- Maak aan gebruikers duidelijk dat zij met een AI-systeem communiceren
- Label alle AI-gegenereerde output duidelijk en consequent
- Gebruik geen deepfakes of synthetische media zonder duidelijke bekendmaking

Aansprakelijkheid - wanneer AI in de fout gaat

AI-systemen kunnen onjuiste, bevooroordeelde of schadelijke output produceren. In bibliotheekcontext kan dat gaan om :

Onjuiste records

Onjuiste bibliografische records of citaties die door AI-catalogafietools worden gegenereerd.

Bevooroordeelde output

Discriminerende of bevooroordeelde output in AI-gestuurde aanbevelings- of toegangssystemen.

Privacyschendingen

Privacyschendingen door AI-gegenereerde content die naar echte personen verwijst.

Desinformatie

Desinformatie die via AI-gestuurde referentie- of vraag-en-antwoordtools wordt gepresenteerd.

Leverancierscontracten zijn je eerste verdedigingslinie. Zorg dat ze bepalingen bevatten over vrijwaring, aansprakelijkheidsplafonds, garanties rond juistheid, melding van incidenten en overdraagbaarheid van gegevens bij beëindiging.

De juridische blik van de bibliothecaris

De vaardigheden die je al gebruikt om bronnen te evalueren, zijn rechtstreeks toepasbaar op AI-recht.

Rechtsgebied	Belangrijkste vraag
Auteursrecht	Wie bezit output van deze tool en is de tool getraind op auteursrechtelijk beschermd materiaal?
Gegevensbescherming	Verwerkt deze tool persoonsgegevens? Is een DPIA en verwerkingsovereenkomst vereist?
EU AI Act	In welke risicocategorie valt dit systeem? Wat zijn onze verplichtingen als gebruiksverantwoordelijke?
Aansprakelijkheid	Als deze AI een fout maakt of schade veroorzaakt, wie draagt dan de juridische verantwoordelijkheid?
Leverancierscontract	Bevat het contract bepalingen over vrijwaring, melding van incidenten en rechten rond data-exit?

Kernwoordenschat AI en recht

EU AI Act

Verordening (EU) 2024/1689, de eerste omvattende AI-wet ter wereld, met een risicogebaseerde aanpak voor het reguleren van AI-systemen en hun gebruiksverantwoordelijken.

GPAI-model

AI-model voor algemene toepassingen, bijvoorbeeld een LLM zoals GPT of Claude, gebruikt als fundament van een product. Onderworpen aan specifieke transparantieverplichtingen.

Tekst- en datamining

Een auteursrechtelijke uitzondering die geautomatiseerde analyse van content toelaat, met verschillende voorwaarden in de EU, de VS en het VK.

Gebruiksverantwoordelijke

Een organisatie, zoals een bibliotheek, die een AI-systeem gebruikt in haar werking. Dit is iets anders dan de aanbieder of ontwikkelaar van dat systeem.

DPIA

Data Protection Impact Assessment of gegevensbeschermings-effectbeoordeling. Een door de GDPR/AVG vereiste procedure vóór de inzet van AI die waarschijnlijk een hoog risico inhoudt,.

Vrijwaring

Een contractuele clausule waarbij één partij ermee instemt de juridische aansprakelijkheid of financiële verliezen van een andere partij te dekken.

Groepsactiviteit – Regelgeving-challenge

- **Casus 1:** een bibliotheek gebruikt een AI-chatbot om boeken aan te bevelen. De chatbot slaat per ongeluk chatgeschiedenissen van bezoekers op, inclusief persoonlijke voorkeuren.
- **Casus 2:** een systeem voor gezichtsherkenning wordt voorgesteld voor beveiliging. Laat de AI Act dit toe? Welke waarborgen zijn nodig?
- **Casus 3:** een student genereert een essay met ChatGPT. De bibliotheek wordt gevraagd om de zoekgeschiedenis van de student met de school te delen.

Analyseer in je groep jullie casus over AI, gegevensprivacy en juridische naleving om te bepalen wat de beste aanpak is onder de regels van GDPR/AVG en de AI Act.

Discussie

- 1 Heeft je instelling een aankoopbeleid voor AI? Wie controleert leverancierscontracten op juridische naleving?
- 2 Heb je AI-tools gebruikt om content te genereren, zoals records, samenvattingen of beschrijvingen? Wie bezit die content?
- 3 Hoe zou je de risicoclassificatie van de EU AI Act uitleggen aan een collega die er nog nooit van gehoord heeft?
- 4 Welke juridische vraag over AI in je bibliotheek voelt nu het meest dringend?